

Finanční zdraví v průběhu života a co ho ovlivňuje

/ Tomáš Dvořák, Václav Korbel,
Štěpán Kment, Daniel Prokop

NADACE
České spořitelny

PAQ
RESEARCH

Obsah

/ 1. Executive summary	4
Cesta k finančnímu zdraví – děti a mladiství	5
Cesta k finančnímu zdraví – dospělí	6
Hlavní faktory – děti a mladiství	7
Hlavní faktory – dospělí	8
/ 2. Děti a mladiství	13
2.1 Kapitál domácností, nerovnosti a vliv na děti	15
2.2 Finanční vzdělávání	24
2.3 Psychologické zdraví a well-being dětí	38
2.4 Prevence finanční zranitelnosti v rané dospělosti	44
/ 3. Dospělí	50
3.1 Chudoba a inflace: Jak reaguje daňový a dávkový systém	52
3.2 Znalost pomoci	61
3.3 Finanční vzdělávání	71
3.4 Sociální kapitál & nerovnosti	78
3.5 Psychologické faktory a zdraví dospělých	87
3.6 Institucionální problémy v oblasti zadlužení	95
/ 4. Matice všech doporučených intervencí	104

1. Executive summary

Úvod – cíle studie

Stejně jako fyzické zdraví je i finanční zdraví důležité pro šťastný a úspěšný život. Finanční zdraví odpovídá schopnosti uspokojit relevantní finanční potřeby a připravit se na neočekávané finanční krize. Špatné finanční zdraví vystavuje lidi špatnému fyzickému a duševnímu zdraví. Ekonomická situace se z důvodu pandemie koronaviru, agrese Ruska na Ukrajině a dalších faktorů zhoršuje. Podle výzkumu PAQ Research pro Český rozhlas počet domácností s příjmem pod hranicí chudoby vzrostl z 9–10 % během roku 2021, na 16 % na konci dubna 2022.

V této publikaci se autoři PAQ Research zaměřují na způsoby, jakými lze děti a mladistvé připravit na život v ekonomicky nejisté době. V případě dospělých sledujeme návrhy na spravedlivý systém zdanění a podpory spojené s dalším vzděláváním.

U všech kapitol využíváme pojem finanční zdraví. Nezávislá agentura Cenfri (2020) ho syntézou předchozích výzkumů shrnuje do čtyř bodů: 1) Hladké vedení krátkodobých financí, včetně schopnosti plnit průběžné finanční závazky a potřeby spotřeby, 2) Připravenost čelit a zotavit se z finančních šoků, 3) Dlouhodobější perspektiva, která zahrnuje plnění cílů a udržení nebo zlepšení well-beingu, 4) Úroveň úspěchu přesahující naprosté minimum, která posiluje pocity sebedůvěry a well-beingu (používá se v mnoha, ale ne ve všech výzkumech).

Pro finanční zdraví není definiční jen kapitál, ale také finanční znalosti a chování. Současné finanční rozhodnutí jsou podmíněna systémem sociálních institucí, vzdělávacím a daňovým systémem. Vztahy níže prezentujeme v rámci diagramů pro jednotlivé skupiny.

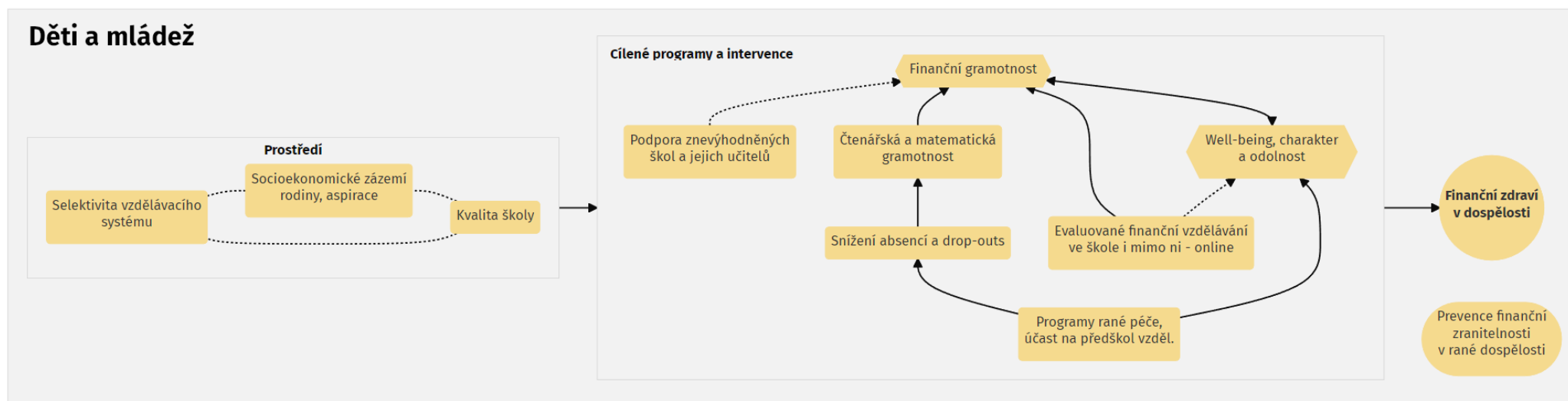
Po diagramech následuje shrnutí zásadních faktorů, které ovlivňují finanční zdraví. Na jejich základě poté navrhuje, jaké intervence mohou jednotlivé části finančního zdraví zlepšovat. Vybíráme rovněž intervence důležité pro banku, nadaci a oblast politik. Úplný přehled intervencí je uveden v kapitole 4.

Zadavatel studie:

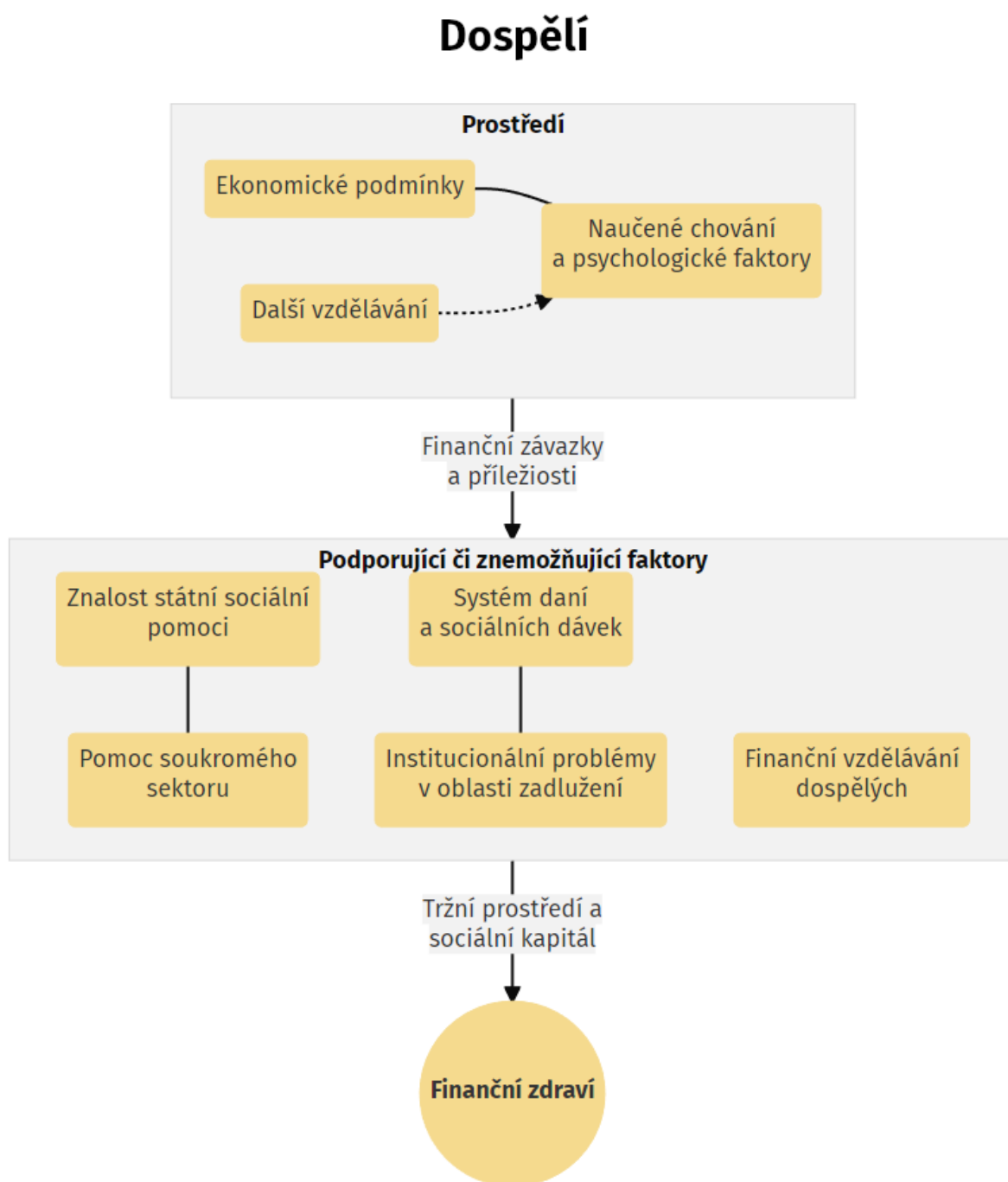
Nadace České spořitelny

Nadace České spořitelny se zaměřuje na děti a mladé lidi, ve kterých vidí základ budoucí prosperity celé země. Proto u nich vzděláváním rozvíjí takové kompetence, které budou přispívat k jejich větší nezávislosti, soběstačnosti a finančnímu zdraví.

Cesta k finančnímu zdraví – děti a mládí (schéma)

Cesta k finančnímu zdraví – dospělí (schéma)

Hlavní faktory – děti a mladiství

Kapitál domácností a nerovnosti ve vzdělávání

- / 1 / Kvalita vzdělávání se silně regionálně liší a jeho struktura je nadprůměrně selektivní
- / 2 / Děti žijící v domácnostech se sociálními problémy mají horší výsledky.
- / 3 / Intervence musí zvyšovat úspěšnost ve vybraných území a zlepšovat tamní školy

Finanční vzdělávání

- / 7 / Finanční gramotnost dětí je mírně nadprůměrná v rámci Evropy a liší se v zásadě úrovní matematické a čtenářské gramotnosti.
- / 8 / Chybí evaluace programů finančního vzdělávání; ty musí předcházet jejich podpoře.
- / 9 / V kurikulu absentují otázky finančního chování v online prostředí.

Socio-emoční učení

- / 4 / Osobnostní rysy jsou prediktorem finančního zdraví a lze je ovlivnit v dětství.
- / 5 / Například práce se sebekontrolou či tlumení neuroticismu ovlivňuje finanční chování.
- / 6 / Program růstového myšlení pomáhá překonávat překážky v dospělosti.

Prevence finanční zranitelnosti v rané dospělosti

- / 10 / Hlavní ohrožení spočívá ve finanční nedostupnosti bydlení, nestabilní pozici na trhu práce a malých finančních rezervách.
- / 11 / Ohrožené skupiny mají dostat nejen kariérové poradenství. Důležitá je i právní a energetická gramotnost.
- / 12 / Systém daní (slev), dávek, srážek v exekucích znevýhodňuje mladé, chudší, bezdětné domácnosti.
- / 13 / Finanční zranitelnost i v rané dospělosti souvisí s mírou sociálního kapitálu (viz níže).

Hlavní faktory – dospělí

Chudoba a sociální systém

- / 1 /** Daňový systém zatěžuje nízkopříjmové zaměstnance.
- / 2 /** Sociální podpora není valorizována v čase a vypadává z nižší střední třída a mladí.
- / 3 /** Inflace dopadá na chudší skupiny. Klíčová složka finančního zdraví je ta energetická.

Znalost pomoci

- / 9 /** Kolem 70 % způsobilých domácností nečerpá sociální dávky.
- / 10 /** Mezi bariéry patří neznalost a administrativní náročnost.
- / 11 /** Zejména v době inflace je vhodné podpořit státní sociální pomoc oproti zadlužování.
- / 12 /** Řešeními jsou např. automatické alokace či nudging.

Finanční vzdělávání

- / 4 /** Dospělí mají průměrnou finanční gramotnost, ale problémy s její aplikací.
- / 5 /** Ve srovnání podprůměrné je finanční chování jako spoření či zadlužování nebo úspory v energetice. V těchto oblastech může soukromý sektor vzdělávat klienty.
- / 6 /** Finanční vzdělávání, nejlépe [výzkumně?] ověřené, má cílit na ohrožené skupiny, např.

Sociální kapitál

- / 13 /** Rozsah sociálních vztahů a schopnost získávat pomoc od blízkých lidí silně ovlivňuje finanční zdraví a zotavení.
- / 14 /** Prevence segregace komunit a poradenství, příp. komunitní projekty snižují izolaci a zvyšují sociální kapitál.
- / 15 /** Sociální kapitál se buduje od dětství, proto by se různé děti měly učit společně co nejdéle.

Psychologické faktory

- / 7 /** Stres a well-being ovlivňují finanční rozhodování. Úzkosti omezují mentální kapacitu, z čehož pramení neoptimální finanční rozhodnutí.
- / 8 /** Behaviorální zkreslení, jako emotivní či rychlé rozhodování, může soukromý sektor využít pro odpovědné výchozí možnosti např. v podpoře spoření.

Zadlužení

- / 16 /** Celkový dluh domácností (55 % HDP) je pod evropským průměrem (90 %). Problémem je ale předlužení týkající se 8,4 % dospělé populace.
- / 17 /** Exekuční srážky disproporčně penalizují samoživitele. Pro zaměstnavatele je nákladné zaměstnávat občany v exekuci.
- / 18 /** Míra využití oddlužení je nízká.

Vybrané intervence pro nadace / neziskový sektor / soukromý sektor

Intervence	Efekt intervence	Efektivita
Sledování a prevence předčasných odchodů ze vzdělávání (stipendia pro návrat do vzdělávání)	Dlouhodobý	Efektivita záleží na konkrétním typu intervence. Cílem může návrat do vzdělávání nebo zlepšení profesní kvalifikace. Efektivita u programů „druhé šance“ či profesního vzdělávání může být až 50 % (tj. polovina dokončí stanovený program,). Projekty tohoto typu v ČR proběhly (viz výše), ale neprobíhají systematicky. Mohou zasáhnout hodně žáků ohrožených předčasnými odchody ze SŠ, odhadem 20-40 tisíc.
Programy rané péče pro znevýhodněné děti	Dlouhodobý	Vysoká
Propojení škol a rodin formou sociální práce (multidisciplinární týmy)	Krátko a střednědobý	V současné době neznámá. Pilotní projekt iKAP II probíhá v současné době (viz výše).
Snížování míry absencí u dětí v ohrožených lokalitách	Dlouhodobý	Záleží na konkrétním kontextu. Efekty lze předpokládat pouze v případě řešení formou case managementu (spolupráce škola & NNO & rodina). Prevence a mentoring mají efekty. Např. konkrétní intervence může snížit absence o 1-5 %. Rozsah problémů je značný, průměrný žák na ZŠ zamešká 40 hodin, přes 1 % žáků má alespoň jednu neomluvenou hodinu.
Dopadová evaluace nejrozšířenějších kurzů finanční gramotnosti v českém kontextu	Krátko a dlouhodobá	Efektivita dopadových evaluací sama o sobě zhodnotí efektivitu programů finančního vzdělávání.
Podpora uchování bytových forem bydlení a omezení stěhování	Dlouhodobý	Souvislost se sociálním kapitálem rodičů a úspěšností dětí ve vzdělávání ukazují výzkumy. Efekt konkrétních intervencí nutno evaluovat.
Zlepšení dluhového poradenství a vzdělávání v oblasti právní gramotnosti (zejména na školách)	Dlouhodobý	Vysoká, pokud dochází ke vzdělávání ve správné formě (viz kap. O finančním vzdělávání). Efektivita stoupá s klesajícím věkem (nejvyšší u dětí a v rámci výuky). Možnost napojit na existující programy NČS na školách.
Intervence na Growth mindset a vytrvalost	Krátkodobý	Liší se podle typu studie. Replikovaný efekt v různých kontextech je minimálně malý, ale zato s velmi nízkými náklady (nákladově efektivní)

Výzkum faktorů finančního vzdělávání na ohrožené skupiny	Středně až dlouhodobý	Chybí data
Zvyšování znalosti, jak žádat o sociální podporu	Střednědobý (záleží na typu intervence)	Chybí data
Dluhové poradenství, které nejen poskytuje informace, ale pomáhá/asistuje u konkrétních kroků a úkonů	Krátkodobý (zlepšení okamžité situace v exekuci či zadlužení)	V současné době neexistují data. Nicméně neznalost a nízká finanční gramotnost je klíčový faktor ovlivňující zadlužení. Lze předpokládat vysokou efektivitu.
Vzdělávací programy zvyšující „energetickou“ gramotnost mladých lidí (zaměřeno na první bydlení, nízkopříjmové domácnosti, rodiny s dětmi).	Dlouhodobý	Chybí data.
Financování forem pomoci s vysokým pákovým efektem – Mimořádná okamžitá pomoc, Garantované nájemní bydlení	Krátkodobý	Střední
Podpora informovanosti a gramotnosti v oblasti snižování spotřeby, chytrých elektroměrů apod.	Střednědobý	Nízká až střední
Podpora uchování bytových forem bydlení a omezení stěhování	Dlouhodobý	Souvislost se sociálním kapitálem rodičů a úspěšností dětí ve vzdělávání ukazují výzkumy. Efekt konkrétních intervencí nutno evaluovat.
Podpora NNO zaměřující se na bezplatné právní poradenství lidem ohrožených exekucemi.	Dlouhodobý	Chybí data. Neexistují data o efektivitě dluhového poradenství.
Zvýhodněné půjčky na snížení energetické náročnosti domů (např. zvýhodnění v rámci hypoték)	Střednědobý	Nízká až střední

Integrovaná kalkulačka dávek v bankovníctví	Dlouhodobá (dlouhodobé zvýšení take-upu dávek)	Potenciál projít si kalkulačku má 35 % uživatelů Elektronického bankovníctví.
Podpora spoření a budgetingu v IB	Střednědobý	Chybí data
Informování o finančních produktech a přínosech zodpovědného finančního chování. Motivace zaměstnavatelů k silnější podpoře finančního vzdělávání zaměstnanců	Krátkodobý	Malá až střední
Podpora komunitního života a sdružování	Dlouhodobý	Souvislost se sociálním kapitálem rodičů a úspěšností dětí ve vzdělávání ukazují výzkumy. Efekt konkrétních intervencí nutno evaluovat.

Vybrané intervence týkající se veřejných politik

Intervence	Efekt intervence	Efektivita
Zaměřit intervence matematické, čtenářské a finančního gramotnosti na oblasti s vysokou deprivací	Středně až dlouhodobý	Vysoká
Snížení daňové zátěže nízkopříjmových a částečným úvazkům	Krátkodobý	Střední
Integrace dat pro uptake státní sociální pomoci na úrovni státní správy	Dlouhodobý (umožňuje dlouhodobě lépe cílit na ohrožené skupiny)	Chybí data
Zlepšení možnosti zaměstnávat lidi v exekuci ze strany zaměstnavatelů	Střednědobý	Kromě efektů na lidi v exekuci také omezení nelegální práce (úniky až 120 miliard ročně)
Analytická podpora v oblasti reformy daňového a dávkového systému	Střednědobý	Střední
Oddlužení formou akcí jako např. Milostivé léto a informování o něm	Krátkodobý až střednědobý	Efektivita Milostivého léta byla 3-5 % (podíl v exekuci, který využil této akce) – jde o první odhady, které budou upřesněny.
Aktualizovat Standard finanční gramotnosti o otázky online prostředí a online her	Střednědobý	Chybí data

2. Děti a mládí

2.1 Kapitál domácností, nerovnosti a vliv na vzdělávání dětí

Pro Českou republiku je charakteristický nadprůměrně selektivní vzdělávací systém, ve kterém hraje silnou roli rodinné zázemí. Jeho vliv je v České republice vyšší, než je obvyklé ve většině zemí EU a OECD. Kvalita vzdělávání je silně regionálně odlišná, přičemž zaostávají zejména Ústecký a Karlovarský kraj. Výběrovost se projevuje také v odchodech nadaných žáků na víceletá gymnázia a vznikem tzv. zbytkových škol, kde se nekvalitně vzdělává zbytek žáků. Český vzdělávací systém tak nedostatečně snižuje nerovnosti, čímž přispívá k jejich reprodukci.

Prevence a řešení spočívají ve změně vzdělávacích politik. Kromě reformy vzdělávacích politik je možné intervenovat v oblasti finančního vzdělávání, v prevenci předčasných odchodů ze vzdělávání a zejména v propojení vzdělávání a sociální práce, aby se řešilo simultánně, co se děje ve škole a v rodině. To je klíčovou intervencí, která umožňuje efektivně řešit problematické situace v životě mladých lidí formou case managementu.

Vliv rodinného zázemí na finanční zdraví dětí

Poznatky ze zahraničí

Výzkumy z USA a zemí západní Evropy dlouhodobě ukazují (Bradley & Corwyn, 2002; Hanushek et al., 2020), že socio-ekonomický status rodiny má výrazný vliv na celkovou životní úroveň a životní šance dětí. Rodinné zázemí ovlivňuje zdraví dětí, jejich kognitivní schopnosti nebo vzdělávací šance. Vliv špatného rodinného zázemí se často projevuje ve zhoršeném (fyzickém i duševním) zdraví, které má pak přímý vliv na vzdělávací úspěšnost (Currie & Goodman, 2020). Na vzdělávací šance dětí má dále významný vliv také sociální a lidský kapitál rodičů, který zvyšuje pravděpodobnost, že např. děti budou studovat na vysoké škole (Abada & Tenkorang, 2009; Sandefur et al., 2006). Rodinné zázemí se také projevuje ve vlivu na finanční gramotnost a kompetence. Rodinná finanční socializace (jak se mluví o financích, jaké vzory se dětem předávají apod.) má přímý dopad na znalosti o financích a má svébytný vliv na úroveň spoření či bohatství jejich dětí v průběhu života (Grohmann et al., 2015). Všechny uvedené faktory mají vliv na finanční zdraví v dospělosti.

Situace v České republice

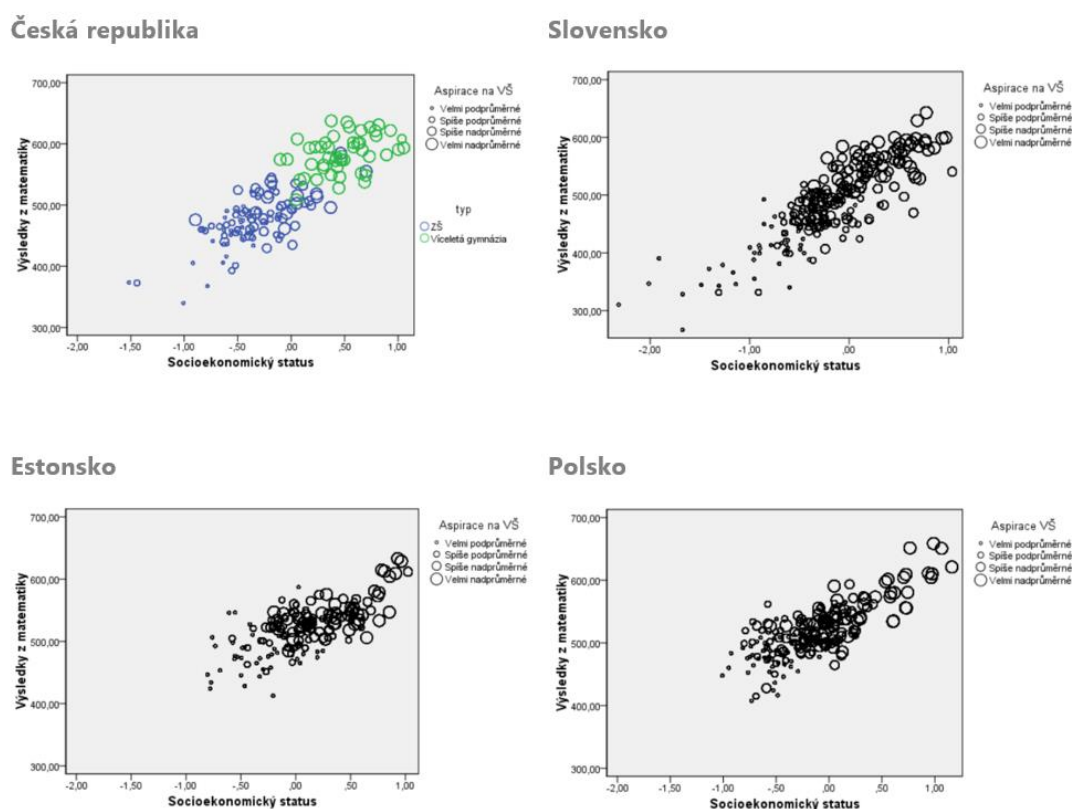
Podobné výsledky se ukazují také v případě České republiky. Socio-ekonomická situace rodiny má výrazný vliv na vzdělání dětí a poté zprostředkovaně také na finanční well-being dětí v dospělosti. Obecně ekonomická situace rodiny (příjmy a majetky) a sociální a lidský kapitál mají významný vliv na pravděpodobnost, že děti dosáhnou vysokoškolského

vzdělání. Socio-ekonomické zázemí dětí nemá vliv jen na samotné dosažení vzdělání, ale projevuje se také ve vzdělávacích aspiracích dětí. Ty, pokud pochází z prostředí, kde mají rodiče nižší sociální a ekonomický a lidský kapitál, mají nižší úroveň aspirací studovat na vysoké škole (PAQ research, 2020, pp. 15–16).

Ačkoliv určitý vztah mezi socio-ekonomickým zázemím rodiny a vzdělávací úspěšností dětí existuje prakticky ve všech zemích, jednotlivé země se výrazně liší silou této závislosti. Podle studie PAQ Research pro NČS (PAQ research, 2020, pp. 20–24) existuje v České republice velmi silný vztah mezi socio-ekonomickým zázemím rodin a matematickými a čtenářskými dovednostmi dětí. Vyšší, nežli je obvyklé v zemích OECD (PAQ research, 2020). Tento rozdíl je v České republice vyšší nežli např. v Estonsku a Polsku. Tedy v zemích, kde se obecně v posledních dvou desetiletích zvyšoval důraz na kvalitu vzdělávání a kde probíhaly reformy vzdělávacího systému (Graf 1).

Graf 1

/ Srovnání vlivu aspirací a socioekonomického statusu na studium na VŠ dle vybraných zemí. (PAQ pro NČS, 2020)

Pro Českou republiku je dále typické, že na různých školách existují „odlišné vzdělávací světy“. Tím máme na mysli velmi odlišné školní prostředí z hlediska kvality výuky. Např. i v zemích jako Finsko, Estonsko či Rakousko existují školy s různou úrovní vzdělávání. Problém je ovšem v tom, že speciálně v České republice (a na Slovensku) existují školy, které výrazně zaostávají: jde o školy, kde se kumulují žáci s nízkým statusem a často nízkou přidanou hodnotou v učení. Naopak se na druhé straně vyčleňují víceletá gymnázia, která

jsou charakteristická vyšším statusem žáků a lepšími absolutními výsledky. Jinými slovy, prostředí konkrétních škol ovlivňuje vzdělávací výsledky v ČR více nežli třeba v Estonsku nebo Polsku (PAQ research, 2020, pp. 30–31).

Příčinou je vliv socio-ekonomického statusu rodičů (tedy rodinného zázemí) na školní výsledky a také např. na vzdělávací aspirace; typicky v podobě aspirací na studium na víceletém gymnáziu či vysokou školu. Klíčový je vliv rodinného zázemí na samotný úspěch v přijímacím řízení.¹ Důvodem je důležitost přikládání vzdělání ze strany rodičů, která ovlivňuje i uvažování samotných dětí. Velmi vysoký vliv pak má domácí příprava dětí podpořená zájmem ze strany rodičů. Děti pocházející z méně podnětného prostředí, kde se žáci nemohou připravovat na zkoušky se svými rodiči, jsou znevýhodněni bez ohledu na jejich školní výsledky či studijní předpoklady (Straková & Greger, 2013).

Na vzdělávací úspěšnost rodin mají vliv další faktory, které úzce souvisí se sociální situací domácností. Jde např. o bytovou nouzi, chudobu či exekuce. Dle MPSV žije v chudobě přibližně 12 % dětí a 37 % domácností s dětmi žije v bydlení, které trpí nedostatky (MPSV 2020). Např. přeplněné, rozlohou malé a nestabilní bydlení či časté stěhování a nebytové bydlení (v ubytovnách) je v případě chudých domácností silně asociováno s problémy dětí ve škole (až 2.6krát vyšší šance v porovnání s ostatními dětmi). Na problémy dětí ve škole má vysoký efekt zejména bydlení v ubytovnách a azylových domech a častá změna bydlení. Nedostatečné bydlení je tak významný faktor přispívající k vzdělávací (ne)úspěšnosti dětí (Prokop, 2019).

Zároveň jsou pro Českou republiku typické výrazné regionální rozdíly ve kvalitě vzdělávání. Nejvyšší vzdělávací neúspěšnost nalezneme v regionech Karlovarského a Ústeckého kraje. V těchto krajích jsou velmi vysoké předčasné odchody ze vzdělávání. Jde o regiony, kde je zároveň nadprůměrně vysoký výskyt sociálních problémů (nezaměstnanost, exekuce, děti v bytové nouzi) (PAQ research, 2020, pp. 34–35, 2022). Navíc se zdá, že tyto regionální rozdíly se v posledním desetiletí spíše zvyšovaly a nikoliv snižovaly (ČŠI, 2019, pp. 205–206).

Specifickým problémem je v České republice situace Romů, resp. romských dětí. Ty tvoří přibližně 4 % žáků v českém základním školství, nicméně jejich zastoupení v programech LMP (lehké mentální postižení, resp. RVP ZV LMP a RVP ZV UV) je přibližně 30 % (MPSV, 2020, p. 16).² Předčasné odchody ze vzdělávání se také častěji týkají romských dětí. MPSV uvádí míru předčasných odchodů v této populaci až 60 % (MPSV, 2020, p. 19).

Prevence a řešení

Zde se zaměřujeme na to, jak je možné zajistit, aby děti pocházející ze socio-ekonomicky slabších poměrů a méně podnětného prostředí netrpěly horším finančním zdravím a horší

¹ Role rodičů se může projevat také v tom, že svojí aktivitou mohou přispět ke zvýšení kvality a kultivaci školního prostředí. Zapojovat se takto ale budou spíše rodiče s vyšším statusem a lepším společenským zázemím.

² Tj. i po zrušení RVP LMP roste podíl romských žáků vzdělávaných podle RVP ZV UV (MPSV, 2020, p. 18)

socio-ekonomickou situaci v budoucnosti. Vliv primární socializace (v rodinách) má dlouhodobé efekty mnohdy trvající celý život, a proto je důležité cílit intervence již na děti.

Intervence mohou vycházet jednak ze strany státu, který může snižovat nerovnosti ve vzdělávání, které jsou způsobeny statusovými rozdíly mezi rodinami. Zde jde o snížení selektivity vzdělávacího systému. Tématem jsou také regionální disparity ve kvalitě škol a etnická segregace škol, tedy nadreprezentace romských žáků v individuálních školách. Vzdělávací politiky by tak měly:

- * omezit selektivnost českého vzdělávacího systému důrazem na zlepšení kvality vzdělávání na 2. stupni základních škol. Tím se omezí existence zbytkových škol.
- * omezit etnickou segregaci škol, kde dochází ke koncentraci romských žáků v určitých školách,
- * podpořit pedagogické sbory a žáky v zaostávajících regionech (Karlovarský kraj, Ústecký kraj, vyloučené lokality),
- * podpořit podpůrné sociální profese a programy v ohrožených lokalitách (např. posílit pozice školních psychologů, sociálních pedagogů, podpora v oblasti bydlení, duševního zdraví prevence sociálně-patologických jevů apod.

Tyto zvažované intervence jsou součástí Strategie 2030 a měly by být naplňovány ze strany MŠMT (MŠMT, 2020).

Z konkrétních možných intervencí opatření zmiňujeme a považujeme za klíčové:

- * Zapojení znevýhodněných rodin do **předškolního vzdělávání**. Zde platí, že intervence zacílené na malé děti (do 5 let) mají nejsilnější efekt (PAQ Research, 2020).
- * Posílit roli **pomáhajících sociálních profesí fungujících jako prostředník mezi rodinou a školou**. Příkladem mohou být multidisciplinární týmy orientované na řešení problematických okamžiků v životě mladých lidí. Jde o řešení založené na case managementu rizikových situací. Efekt multidisciplinárních týmů je v současné době testován v rámci akčního plánu hl.m. Prahy (iKAP II).³
- * Intervence směřující k **omezení školních absencí**. Např. bezplatná doprava do škol snižující riziko absencí a celkově podpůrné kroky, které budou snižovat míru absencí. V současné době se obvykle nedaří nízké absence řešit a nejsou nastaveny parametry podpůrných řešení (ČŠI, 2020). Absence mají významný vliv na školní výsledky dětí a mohou přispívat k předčasným odchodům ze vzdělávání (PAQ Research, 2020).
- * **Finanční podpora učitelů a ředitelů škol ve slabších regionech** (a vyloučených lokalitách) za účelem zvýšení motivace zůstat působit ve slabších regionech (PAQ Research, 2020). V současné situaci je financování základního školství plošné a nezohledňuje znevýhodněné regiony. Např. ORP, ve kterých je nejvyšší míra chudoby dostávají podprůměrné financování. Financování základního školství tak

³ <https://www.streetwork.cz/archiv/clanky/detail/3589/prevence-predcasnych-odchodu-ze-vzdelavani-jako-tema-pro-multidisciplinari-tymy>

nekompenzuje sociální znevýhodnění žáků (spíše naopak) (pro více informací PAQ research, 2022).

- * **Zlepšení situace v bydlení** u ohrožených sociálních skupin. Např. intervence typu Rapid re-housing soustředí se na poskytnutí bydlení pro rodiny s dětmi. Jde o intervence, které mají pozitivní dopady na zdravotní stav dětí (Ripka et al., 2018).
- * Intervence směřující ke **zvýšení finanční gramotnosti dětí a dospívajících**. Pokud mají mít intervence zaměřené na finanční gramotnost efekt, je doporučováno se zaměřit již na děti na základních školách. Kurzy finanční gramotnosti na základních školách by měly být organizovány formou her a (ideálně) se zapojením rodičů. Na středních školách je doporučováno, aby bylo vzdělávání zaměřeno na reálné situace, se kterými se mladí lidé setkávají. Vzdělávání na vysokých školách může probíhat i formou jednorázových kurzů, kdy efektivitu zvyšuje, pokud jsou kurzy zaměřeny na „důležité životní situace“ (bydlení, studentská půjčka apod.) (Wilschut et al., 2018). Každý program, který je doporučován školám je vhodné předem evaluovat, zda skutečně zvyšuje finanční znalosti a dovednosti (více viz kapitola Vzdělávání).
 - * Také studie Světové banky zdůrazňuje důraz na interaktivitu, využití více „touchpointů“ v komunikaci (online i offline), zapojení psychologů do výuky a delší doba trvání vzdělávacích programů také pomáhají (Miller, 2013).
- * Intervence směřující k pobídkám, které by přivedly mladé lidi, **kteří předčasně opustili vzdělávací systém, k tomu, aby se vracely zpět do vzdělávání**. Resp. pobídky zaměřené na prevenci odchodů ze vzdělávání. Jde o kombinace kroků směřující k inkluzi, podpoře zaostávajících žáků a celkové zatraktivnění studia např. důrazem na technologie, gramotnosti a praxi (MPSV, 2020, p. 17). **Konkrétní nástroje prevence** podle Trhlíkové (2015) zahrnují:
 - * zlepšení školního klimatu a atraktivity výuky (volnočasové aktivity, spolupráce škol se zaměstnavateli apod.),
 - * síť kontaktů mezi školou a neziskovými organizacemi (poskytování doučování, prevence sociálně-patologických jevů apod.),
 - * identifikace ohrožených žáků (výzkumy, školní psychologové apod.),
 - * motivace k dokončení studia (stipendia, kontakt s úspěšnými absolventy apod.),
 - * kariérové poradenství⁴.
- * **Předčasné odchody často souvisí se špatnou ekonomickou situací domácností**. Intervence pro tyto skupiny mohou specificky zahrnovat: obědy zdarma, financování dojíždění a dopravy, možnost získat stipendium pro dokončení studia, možnost individuální doučování apod. (Trhlíková, 2020). Pro ty, kteří vzdělávání opustili, pak tzv. **programy „druhé šance“**. Zde je důležitá role úřadů práce, které přicházejí s těmito klienty do styku (Vařechová et al., 2020).

⁴ To zahrnuje informace o: typech středních škol a požadavcích na studium, informace o povoláních a souvisejících nárocích, informace o možnostech zvyšování kvalifikace, informace o trhu práce včetně úrovně mezd, rozvíjení sebepoznání a sebehodnocení žáků apod. (Trhlíková, 2015, p. 14)

- * Tento problém je rozsáhlý. Předčasné odchody ze středního vzdělávání jsou přibližně 5,5 %, takže se to týká odhadem 20 tisíc žáků, kteří nedokončí střední vzdělání, a dalších desetitisíců, kteří jsou předčasným odchodem ohroženi. Základní vzdělání pak nedokončí 4,2 %.

Jaké projekty existují v ČR:

- * V současné době existují v České republice programy druhé šance a také se testuje multidisciplinární péče formou propojení školy, rodin a sociální práce (viz výše). Ide ale pouze o ojedinělé projekty. V ČR navíc chybí data či systém, který by umožnil přímo identifikovat mladé lidi, kteří ze vzdělávání odcházejí. Tyto data jsou předpokladem dalších intervencí, které jsou uplatňovány v zahraničí a které obsahuje prvky kariérního poradenství, rekvalifikací, mentoringu apod. (CEDEFOP 2022).

Tabulka doporučení a intervencí

Tabulka

/ Doporučení a intervence

Název	Cílová skupina	Cíl	Efekt intervence	Efektivita
Sledování a prevence předčasných odchodů ze vzdělávání (stipendia pro návrat do vzdělávání)	Děti, které opustily předčasně vzdělávání	Návraty do vzdělávání žáků, kteří vzdělávací systém opustili.	Dlouhodobý	Efektivita záleží na konkrétním typu intervence. Cílem může být návrat do vzdělávání nebo zlepšení profesní kvalifikace. Efektivita u programů „druhé šance“ či profesního vzdělávání může být až 50 % (tj. polovina dokončí stanovený program) (EDUCA 2015). Projekty tohoto typu v ČR proběhly (viz výše), ale neprobíhají systematicky.
Snížování míry absencí u dětí v ohrožených lokalitách	Děti s vysokou mírou absencí	Snížení míry absencí např. formou podpory učitelů, škol či podporou znevýhodněných žáků. Existují 3 oblasti intervencí: (i) mentoring a zvýšení vazby ke škole, (ii) přesný monitoring absencí ve spojení s učiteli, (iii) finanční pomoc (cestovné apod.)	Dlouhodobý	Záleží na konkrétním kontextu. Efekty lze předpokládat pouze v případě řešení formou case managementu (spolupráce škola & NNO & rodina). Prevence a mentoring mají efekty. Např. konkrétní intervence může snížit absence o 1-5 % (Comly et al. 2021).
Propojení škol a rodin formou sociální práce (multidisciplinární týmy)	Děti v ohrožených sociálních skupinách	Řešení školních, výchovných a dalších problémů žáků ve spolupráci s dalšími subjekty (rodina, OSPOD, SPC, PPP, lékaři NGO). Jde o formu case managementu, kde se předpokládá výrazný krátkodobý a zejména dlouhodobý efekt.	Krátko a střednědobý	V současné době neznámá. Pilotní projekt iKAP II probíhá v současné době (viz výše).

Zdroje

- Abada, T., & Tenkorang, E. Y. (2009). *Pursuit of university education among the children of immigrants in Canada : the roles of parental human capital and social capital*. 6261. <https://doi.org/10.1080/13676260802558870>
- Bradley, R. H., & Corwyn, R. F. (2002). *SOCIOECONOMIC STATUS AND*.
- CEDEFOP. (2022). Local Action for Youth (ALJ, Action locale pour jeunes).
- Comley, R, Fontana J., & A. Shaw-Amoah. (2021). Strategies for Reducing Student Absenteeism in Philadelphia. RFA.
- ČŠI. (2019). *Efektivita, Kvalita a Vzdělávání Soustavy, a vzdělávací 2018/2019, ve školním roce*. a Česká školní inspekce.
- ČŠI. (2020). *Inspekční zpráva. Střední odborné učiliště, Praha 4, Ohradní 57*. file:///G:/Můj disk/01_PROJEKTY/2022/2204_Financni_wellbeing/08_research_literatura/04_Kapitál _děti/ae36d35b8aef42db8c18629918bab0a0_na web_IZ_SOU Praha Ohradni.pdf
- Currie, J., & Goodman, J. (2020). Parental socioeconomic status, child health, and human capital. In *The economics of education* (pp. 239–248).
- Grohmann, A., Kouwenberg, R., & Menkhoff, L. (2015). Childhood roots of financial literacy. *Journal of Economic Psychology*, 51, 114–133. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2015.09.002>
- Hanushek, E. A., Peterson, P. E., Talpey, L. M., Duncan, G., Ellison, G., & Klopfer, J. (2020). *LONG-RUN TRENDS IN THE U.S. SES-ACHIEVEMENT GAP*.
- Miller, M. (2013). *Financial Education: What Works and What Doesn't?* <https://blogs.worldbank.org/psd/financial-education-what-works-and-what-doesn-t>
- MPSV. (2020). *Strategie sociálního začleňování 2021–2030*.
- MŠMT. (2020). *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+*.
- PAQ research. (2020). *Nerovnosti ve vzdělávání jako zdroj neefektivity - souhrnná analýza pro Nadaci České spořitelny*.
- PAQ research. (2022). *Index financování škol*. <https://www.mapavzdelavani.cz/financovani-skol>
- PAQ Research. (2020). *Souvislost sociálního znevýhodnění a vzdělávacích problémů*. <https://www.paqresearch.cz/post/souvislost-sociálního-znevýhodnění-a-vzdělávacích-problémů>
- Prokop, D. (2019). Záleží na bydlení ? Vztah nekvalitního bydlení a školních problémů dětí v chudých českých domácnostech *. *Czech Sociological Review*, 63(4), 445–472. <https://doi.org/10.13060/00380288.2019.55.4.473>
- Ripka, Š., Černá, E., & Kubala, P. (2018). *Pilotní testování rychlého zabydlení rodin s dětmi (Rapid Re-Housing)*. https://socialnibydeni.org/wp-content/uploads/2018/12/RRH_Zaverecna-evaluacni-zprava_web.pdf
- Sandefur, G. D., Meier, A. M., & Campbell, M. E. (2006). *Family resources , social capital , and college attendance* & 35, 525–553. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2004.11.003>

- Straková, J., & Greger, D. (2013). Faktory ovlivňující přechod žáků 5. ročníků na osmileté gymnázium. *Orbis Scholae*, 7(3), 73–85.
- Trhlíková, J. (2015). *Prevence a intervence předčasných odchodů ze středních škol*.
- Trhlíková, J. (2020). *Eliminace předčasných odchodů ze vzdělávání*. https://okvalite.sk/wp-content/uploads/2020/10/Eliminace-predcasnych-odchodu-ze-vzdelavani_Trhlikova.pdf
- Vařechová, K., Zbořilová, J., Bosáková, E., Horáková, M., Krajčová, M., & Pacherníková, E. (2020). *Prevence předčasných odchodů ze vzdělávání*. [https://www.ikap.cz/files/Prevence předčasných odchodů ze vzdělávání_Příručka pro pracovníky ŠPP.pdf](https://www.ikap.cz/files/Prevence_předčasných_odchodů_ze_vzdělávání_Příručka_pro_pracovníky_ŠPP.pdf)
- Wilschut, A., Amagir, A., Groot, W., & Brink, H. M. van den. (2018). A review of financial-literacy education programs for children and adolescents. *Citizenship, Social and Economics Education*, 17(1), 56–80. <https://doi.org/10.1177/2047173417719555>

2.2 Finanční vzdělávání

Kvalitní, evaluované programy finančního vzdělávání zvyšují finanční gramotnosti. Podle OECD do ní patří znalosti a dovednosti o penězích a transakcích, plánování a správě financí, riziku a odměně a finančním prostředí. Dále pak procesy jako identifikace finančních informací, analýza informací ve finančním kontextu, hodnocení finančních problémů a aplikace finančních znalostí a porozumění. V neposlední řadě OECD popisuje kontexty, v nichž se finanční jednání odehrává. V ČR je vhodné zavést národní měření finanční gramotnosti, které by sjednotilo, k jakým konkrétním testovatelným znalostem a dovednostem má školní výuka a další programy finančního vzdělávání směřovat.

Z testování Kalibro či OECD vyplývá, že největší potíže činí dětem a mladistvým aplikované výpočty, jako jsou třeba výpočty v domácnosti či náklady spojené s úvěry. Proto doporučujeme nejen programy finančního vzdělávání, ale také matematické a čtenářské gramotnosti se zaměřením na děti s nízkými výsledky, žijící ve znevýhodněném prostředí a/nebo ohrožené chudobou. V neposlední řadě upozorňujeme na absenci vzdělávání a výzkumu o finančních rozhodnutích a rizicích spojených s online prostředím a online hrami, jimž 37 % dětí a mladistvých od 11 do 19 let věnuje přes 2 hodiny denně.

Důležitost finančního vzdělávání a gramotnosti

Finanční vzdělávání je důležitým prvkem přípravy dětí a mladistvých na život ve společnosti, v níž se zmenšují veřejné (a v důsledku krizí i soukromé) rozpočty, populace stárne a finanční služby a produkty se stávají komplikovanějšími a více technologizovanými. U dětí a mladistvých je hlavním kanálem finančního vzdělávání kontakt s rodiči a výuka ve škole, nicméně informace zlepšující finanční znalosti a chování mohou získávat jinými způsoby, např. v televizi, na internetu, mobilní aplikací nebo ve filmech či seriálech (Kaiser et al., 2021).

Znalosti, dovednosti a návyky (souhrnně kompetence), které si děti a mladiství osvojí díky finančnímu vzdělávání, jim pomůžou se správně rozhodovat o svých osobních financích, umožní jim dělat chytrá rozhodnutí týkající se života po škole, a tím zvýší potenciál pro své finanční zdraví v dospělosti.

V této části se zabýváme potenciálem finančního vzdělávání, které má vést k finanční gramotnosti. Pro ujasnění v úvodu, v této publikaci vycházíme z definice OECD, která je

rovněž strůjcem mezinárodní skupiny k finančnímu vzdělávání International Network on Financial Education – INFE.

Finanční vzdělávání definuje jako „proces, kterým finanční spotřebitelé a investoři zlepšují své porozumění finančním produktům, konceptům a rizikům a prostřednictvím informací, pokynů a/nebo objektivního poradenství rozvíjejí dovednosti a sebevědomí, aby si lépe uvědomovali finanční rizika a příležitosti, aby mohli činit informovaná rozhodnutí, vědět, kam se obrátit o pomoc, a podniknout další účinná opatření ke zlepšení jejich finančního blahobytu.“ (OECD, 2020).

Za finanční gramotnost pak v souladu s Atkinson a Messi (2012) a OECD (2019) považujeme „znalosti a porozumění finančním konceptům a rizikům a dovednosti, motivace a sebevědomí uplatňovat tyto znalosti a porozumění za účelem činit efektivní rozhodnutí v celé řadě finančních souvislostí, zlepšit finanční blaho jednotlivce a společnosti a umožnit účast na hospodářském životě.“ Je zjevné, že finanční gramotnost dláždí cestu finančnímu zdraví.

Finanční gramotnost

Finanční gramotnost je podstatnou složkou finančního zdraví, ale ne jedinou – jak ukazujeme v dalších kapitolách, nekognitivní faktory, povahové návyky a příležitosti nebo bariéry tvořené trhem, státem a zákony vytváří prostor pro uplatnění jednotlivce. Je důležité podotknout, že následující prvky nicméně vybaví mladého člověka k vyšší odolnosti ve správě osobních financí a schopnosti činit rozumná rozhodnutí.

Hlavním zdrojem informací o věcech spojených s penězi je pro drtivou většinu patnáctiletých rodinné prostředí – 94 % žáků v zemích OECD, které se účastnily šetření, uvedli, že tyto informace čerpají od rodičů (OECD, 2020).

Pro účely měření finanční gramotnosti se OECD v šetření PISA rozhodlo rozdělit ji do tří hlavních oblastí, a sice obsahu, procesů a kontextů, které jsou relevantní pro patnáctileté (OECD, 2020). V roce 2018 testováním založeným na následujících kategoriích prošlo na 117 tisíc studentů (ČR se měření finanční gramotnosti účastnilo naposledy v roce 2012, viz dále). Vzhledem k míře odborné pozornosti a nutnosti operacionalizovat definice do testových sad považujeme tento převzatý rozpad finanční gramotnosti za nejvhodnější pro tuto publikaci a podložení recenzovaných intervencí níže.

Obsah

Obsahové kategorie zahrnují oblasti znalostí a porozumění, které jsou nezbytné pro finanční gramotnost. Čtyři oblasti obsahu jsou:

- * peníze a transakce,
- * plánování a správa financí,
- * riziko a odměna,
- * finanční prostředí.

Kategorie obsahu „peníze a transakce“ zahrnuje povědomí o různých formách a účelech peněz (včetně digitálních forem peněz); a zpracování jednoduchých peněžních transakcí, jako jsou online platby, útrata, hodnota za peníze, bankovní karty, šeky, bankovní účty a měny.

Obsahová kategorie „plánování a správa financí“ zahrnuje dovednosti, jako je plánování a správa příjmů a bohatství v krátkodobém i dlouhodobém horizontu, zejména znalosti a schopnost sledovat příjmy a výdaje a využívat příjmy a další dostupné zdroje ke zlepšení finančního blahobytu (finančního well-beingu).

Obsahová kategorie „riziko a odměna“ zahrnuje schopnost identifikovat způsoby řízení, vyvažování a krytí rizik (včetně prostřednictvím pojištění a spořicíh produktů) a pochopení potenciálu finančních zisků nebo ztrát v celé řadě finančních kontextů a produktů, jako je např. jako úvěrová smlouva s variabilní úrokovou sazbou, online úvěr a investiční produkty.

Obsahová kategorie „finanční prostředí“ se vztahuje k rysům finančního světa. Zahrnuje práva a povinnosti spotřebitelů na finančním trhu a v rámci obecného finančního prostředí a hlavní důsledky finančních smluv. Zahrnuje také porozumění důsledkům změn ekonomických podmínek a veřejných politik, jako jsou změny úrokových sazeb, inflace, zdanění nebo sociální dávky a znalost opatření potřebných k ochraně před krádeží dat a podvody s identitou.

Procesy

Kategorie procesů se týkají kognitivních procesů. Popisují schopnost studentů rozpoznat a aplikovat koncepty relevantní pro danou doménu a porozumět, analyzovat, uvažovat, hodnotit a navrhnout řešení. Ve finanční gramotnosti PISA byly definovány čtyři kategorie procesů bez posloupnosti důležitosti:

- * identifikace finančních informací,
- * analýza informací ve finančním kontextu,
- * hodnocení finančních problémů,
- * aplikace finančních znalostí a porozumění.

Kategorie procesu „identifikace finančních informací“ je použitelná, když student vyhledává a přistupuje ke zdrojům finančních informací a identifikuje nebo rozpoznává jejich význam.

Kategorie procesu „analýza informací ve finančním kontextu“ zahrnuje širokou škálu kognitivních činností prováděných ve finančních kontextech, včetně interpretace, porovnávání a kontrastování, syntézy a extrapolace z poskytnutých informací.

Kategorie procesů „vyhodnocování finančních problémů“ se zaměřuje na rozpoznání nebo konstrukci finančních zdůvodnění a vysvětlení pomocí aplikace finančních znalostí a porozumění na konkrétní kontexty. Zahrnuje také kognitivní činnosti, jako je vysvětlování, hodnocení a zobecňování.

Kategorie procesů „aplikace finanční znalosti a porozumění“ se zaměřuje na přijímání účinných opatření ve finančním prostředí s využitím znalostí o finančních produktech a kontextech a pochopením finančních konceptů.

Kontext

Kontextové kategorie se týkají situací, ve kterých se uplatňují finanční znalosti, dovednosti a porozumění, od osobních po globální. V PISA jsou úkoly zasazeny do obecných životních situací. Zaměření může být na jednotlivce, rodinu nebo skupinu vrstevníků, komunitu nebo dokonce svět. Kontexty identifikované pro hodnocení finanční gramotnosti PISA zahrnují:

- * vzdělávání a práci,
- * domov a rodinu,
- * jednotlivce,
- * společnost.

Kontextová kategorie „vzdělávání a práce“ zdůrazňuje, že studenti se v současné době vzdělávají a že mnozí z nich budou pokračovat ve vzdělávání nebo odborné přípravě i po dosažení věku 15 let. Navíc někteří studenti již mohou mít příležitostné zaměstnání mimo školu a někteří mohou brzy opustit vzdělání a přesunout se na trh práce.

Kontextová kategorie „domov a rodina“ zahrnuje finanční otázky související s náklady na provoz domácnosti, včetně druhu sdíleného ubytování, které mladí lidé často využívají krátce po opuštění rodinného domu.

Kontextová kategorie „jednotlivce“ pokrývá většinu finančních rozhodnutí studentů, včetně používání produktů, jako jsou mobilní telefony nebo notebooky, výběru osobních produktů a služeb a řešení smluvních záležitostí, jako je získání půjčky.

Kontextová kategorie „společnost“ uznává, že finanční rozhodnutí a chování jednotlivců mohou ovlivnit a být ovlivněny zbytkem společnosti. Zahrnuje záležitosti, jako je informovanost, porozumění právům a povinnostem finančních spotřebitelů a porozumění účelu daní a místních vládních poplatků.

Způsoby finančního vzdělání

Zvyšování kompetencí vedoucích k finanční gramotnosti může probíhat různými způsoby, a to nejen ve škole. S využitím materiálu OECD (2013) lze rozdělit následující cíle programů finančního vzdělávání, přičemž každý program může kombinovat více cílů:

- * Zvýšit povědomí
- * Posílit znalosti a dovednosti
- * Změnit přístupy a chování
- * Zvýšit sebedůvěru
- * Zlepšit finanční inkluzi

Z pohledu obsahu se programy různí. Některé se zabývají úsekem finanční gramotnosti, jako například vytvářením rodinných rozpočtů nebo podnikavost. Jiné mohou obsahovat celý záběr finančních znalostí a dovedností, jako je např. Abeceda peněz nebo Zlatka-in.

Mezi způsoby realizace finančního vzdělávání lze řadit:

- * Papírové materiály
- * Semináře a lekce
- * Webové stránky
- * Speciální události (např. jarmarky, soutěže...)
- * Mediální kampaně
- * Aplikace pro chytrá zařízení

Právě webové stránky a mobilní aplikace představují stále častěji používané médium finančního vzdělávání (OECD, 2021). Jejich výhodou je, že finanční informace, doporučení a rady mohou být dostupnější jak pro jednotlivce, tak pro školitele, kteří se dosud nemohli účastnit finančního vzdělávání osobně.

Kromě personalizace, gamifikace a interaktivity je rovněž možné použít koncept just-in-time finančního vzdělávání. Just-in-time princip spočívá v tom, že informace k finančnímu rozhodování např. o úvěru nebo pojištění si mladý člověk může zobrazit v té chvíli, kdy je potřebuje. Výhodou je vysoká relevance poskytnuté rady a pokud je informace o finančním produktu strojově čitelná, může případná aplikace poskytnout vlastní vyhodnocení a doporučení uživateli (Fernandes et al., 2014).

Efektivita finančního vzdělávání

Kaiser et al. (2021) publikovali rozsáhlou meta-analýzu 76 randomizovaných studií, které validovali z pohledu jejich vzorku, místa publikace, kontextu a způsobů měření výsledků. Podle autorů intervence finančního vzdělávání mají **značný vliv** jak na **finanční znalosti** (0,15 až 0,2 jednotek SD), tak na **finanční chování** (0,06 až 0,1 jednotek SD). Tím aktualizují starší meta-analýzu (Fernandes et al., 2014), kde autoři zjistili efektivitu finančního vzdělávání jako zanedbatelnou.

Kaiser a Menkhoff (2019) zanalyzovali dopad finančního vzdělávání na děti a mládež ve školním prostředí. Výsledky ukazují, že **programy finančního vzdělávání zvyšují gramotnosti dětí a mládeže o 0,33 standardní chyby (SD)**. To je efekt minimálně srovnatelný s programy na rozvoj jiných kompetencí ve školním prostředí.

Menší efekt Kaiser a Menkhoff (2019) **nacházejí na finanční chování** (0,07 SD). To je logické, protože mladiství participují ve velmi málo finančních transakcích a rozhodování. V tom se ovšem skrývá **velká neznámá finančního vzdělávání**. Neexistují dlouhodobé evaluace programů, jestli si děti přenášejí finanční gramotnost do dospělosti a má vliv na finanční chování. Naopak, studie (Kaiser a Menkhoff, 2019) naznačují snižování znalostí s časem, typicky jednoho roku. Proto v rámci vzdělávání ve škole na rozdíl od dalších gramotností jako matematická nebo čtenářská, které se neustále rozvíjí a nemůže docházet k samovolnému propadu (kromě letních prázdnin), u finanční gramotnosti je typicky

časový odstup mezi učením se ve škole a využitím v životě. **Hrozí tedy riziko, že ačkoliv jsou intervence efektivní ve zvyšování gramotností, nejsou efektivní v ovlivňování dlouhodobého chování.**

Finanční gramotnost se dá vyučovat již na prvním stupni, efekty jsou u těchto studií dokonce vyšší (Kaiser a Menkhoff, 2019). Typicky jde o standardní vyučování v hodinách, kdy se děti seznamují se základními pojmy a osvojují si finanční chování (Batty et al., 2015). Existují ale i programy, které využívají jiných nástrojů. Batty et al. (2020) prezentují, že se žáci na prvním stupni učili finanční gramotnost skrze třídní ekonomiku. Žáci dostávali body za plnění úkolů a za pochvaly, a naopak si museli hlídat výdaje, které zahrnovaly špatné chování, pronájem lavice nebo možnost nákupu na třídních aukcích. Výhodou těchto typů programů je, že neberou část jiným oblastem v kurikulu. Zavádění tržních mechanismů ve vzdělávání může být nicméně problematické.

Programy na druhém stupni a střední škole mají také pozitivní dopad na gramotnosti, ale v průměru nižší než na prvním stupni (Kaiser a Menkhoff, 2019; Luhrman et al., 2018), navíc mezi nimi najdeme častěji studie s nulovým dopadem (Bechetti et al., 2013). Pozitivní efekt je navíc napříč zeměmi – od USA, přes Brazílii, Španělsko až po Ghanu (Hospido et al., 2014; Berry et al., 2018). Zajímavé je využití investičních her, ve kterých studenti spravují vlastní portfolio a učí se přínosy úspor, ale také podle tvůrců rozvíjí matematickou gramotnost, komunikaci a řešení problémů (Hinojosa et al., 2010; Harter a Harter, 2010).

Finanční vzdělávání v Česku

Národní strategie finančního vzdělávání 2.0 vedená Ministerstvem financí ČR (2019) identifikuje tři hlavní prvky systému finančního vzdělávání:

- * osoby, které finanční vzdělávání poskytují (veřejný sektor, soukromý neziskový sektor, soukromý podnikatelský sektor),
- * základní instituty, kterými se finanční vzdělávání realizuje (např. principy finančního vzdělávání, standardy, měření finanční gramotnosti atd.),
- * příjemci finančního vzdělávání (žáci ZŠ a SŠ, prioritní cílové skupiny dospělých, ostatní cílové skupiny).

V rámci dvoupilířové struktury finančního vzdělávání se národní strategie věnuje **počátečnímu finančnímu vzdělávání** v rámci škol, kde garantem je MŠMT a odbornou podporu implementace poskytuje MF a **dalšímu finančnímu vzdělávání**, kde především MPSV cílí na nezaměstnané, příjemce pomoci v hmotné nouzi a seniory. Současně jsou pedagogové a sociální pracovníci považováni za cílové skupiny kvůli multiplikačnímu efektu jejich znalosti, když je předávají dál.

Na webových stránkách MF jsou zveřejňovány projekty finančního vzdělávání, které jsou v souladu se standardem finanční gramotnosti. Tento filtr **nabízí školám základní přehled dostupných programů a materiálů pro finanční vzdělávání**. Jak upozorňujeme v recenzi dostupného výzkumu efektivity finančního vzdělávání, **samotný přehled základním**

kritériím odpovídajících projektů nestačí, protože neznáme jejich dopad na finanční znalosti a chování žáků.

Finanční vzdělávání jako proces směřující k podpoře finanční gramotnosti má podle národní strategie následovat **standard finanční gramotnosti** a splňovat principy objektivit (nestrannosti), nezávislosti (oddělení vzdělávání od marketingu), odbornosti a zacílení.

Finanční gramotnost byla vnořena do vzdělávacích oborů Člověk, stát a hospodářství a Člověk a jeho svět v Rámcových vzdělávacích programech pro základní vzdělávání (RVP ZV) primárně v revizi v roce 2012 (Ševčík, 2019). Očekávané výstupy, resp. obsah finanční gramotnosti v RVP ZV vychází ze [Standardů finanční gramotnosti](#) vydaných Ministerstvem financí.

Česko se tak vydalo cestou upřednostnění **výuky finanční gramotnosti v rámci jednotlivých školních předmětů, spíše než vytváření pro finanční vzdělávání vlastní obor**. Je na školách, jak tento vzdělávací obsah promítnou ve svém školním vzdělávacím programu (ŠVP), tedy do jakých konkrétních ročníků ho zařadí, jako formou a jak budou žáky hodnotit. Očekávané výstupy související s finanční gramotností souhrnně pro 1. a 2. stupeň jsou:

- * (žák) orientuje se v základních formách vlastnictví; používá peníze v běžných situacích, odhadne a zkontroluje cenu nákupu a vrácené peníze, na příkladu ukáže nemožnost realizace všech chtěných výdajů, vysvětlí, proč spořit, kdy si půjčovat a jak vracet dluhy
- * (žák) rozlišuje a porovnává různé formy vlastnictví, včetně duševního vlastnictví, a způsoby jejich ochrany, uvede příklady
- * (žák) sestaví jednoduchý rozpočet domácnosti, uvede hlavní příjmy a výdaje, rozliší pravidelné a jednorázové příjmy a výdaje, zváží nezbytnost jednotlivých výdajů v hospodaření domácnosti, objasní princip vyrovnaného, schodkového a přebytkového rozpočtu domácnosti
- * (žák) na příkladech ukáže vhodné využití různých nástrojů hotovostního a bezhotovostního placení, uvede příklady použití debetní a kreditní platební karty, vysvětlí jejich omezení
- * (žák) vysvětlí, jakou funkci plní banky a jaké služby nabízejí, vysvětlí význam úroku placeného a přijatého, uvede nejčastější druhy pojištění a navrhne, kdy je využít
- * (žák) uvede a porovná nejobvyklejší způsoby nakládání s volnými prostředky a způsoby krytí deficitu
- * (žák) na příkladu chování kupujících a prodávajících vyloží podstatu fungování trhu, objasní vliv nabídky a poptávky na tvorbu ceny a její změny, na příkladu ukáže tvorbu ceny jako součet nákladů, zisku a DPH, popíše vliv inflace na hodnotu peněz
- * (žák) rozlišuje, ze kterých zdrojů pocházejí příjmy státu a do kterých oblastí stát směřuje své výdaje, uvede příklady dávek a příspěvků ze státního rozpočtu

Ne všechno učivo/výstupy, které určuje Standard finanční gramotnosti jsou ve výsledku v RVP ZV. Například v RVP ZV ve srovnání se Standardem chybí porozumění rozdílu mezi hrubým a čistým příjmem nebo detailní porozumění úvěrům (posouzení schopností

splácet, důsledky nesplácení, předlužení apod.). Některé části Standardu určené pro základní vzdělávání se objevují až v RVP pro střední školy. Navíc některé očekávané výstupy jsou uvedené jen pro žáky s upravenými (sníženými) očekávanými výstupy – např. riziko půjčování peněz není součástí běžných očekávaných výstupů.

Současně **Standard finanční gramotnosti ani RVP ZV neobsahují žádné očekávané výstupy směřující k pochopení utrácení peněz online, konkrétně pak v online hrách.** V posledních letech masivně narostl počet nezletilých hráčů her na chytrých telefonech a online her na počítačích. **Více než dvě hodiny denně tráví hraním digitálních her přes 37 % dětí a mladistvých od 11 do 19 let** (Národní monitorovací středisko pro drogy a závislost, 2019). Dvě až čtyři hodiny každý den hraje 1/5 dětí, čtyři až šest hodin skoro 1/10 a přes šest hodin téměř 8 % dotázaných. **Lze očekávat, že procento dětí hrajících hry přes dvě hodiny denně výrazně vzrostlo po lockdownech během pandemie COVID-19 v letech 2020-2022.**

Online hry často kombinují modely hraní zdarma s dokupováním předmětů, předplatnými nebo jinými mikrotransakcemi. Některé hry svým modelem vedou k hazardnímu hraní, přičemž využívají tradičních gamblingových prvků, jako jsou kasina, sázení nebo loterie. V rámci těchto hazardních prvků mohou hráči – nezřídka děti a mladiství – používat reálné peníze pro zvýšení svých šancí na úspěch. Bohužel není dostupný žádný reprezentativní výzkum v ČR, který by zjišťoval utrácení peněz na online hrách nezletilými a jiná související finanční rizika.

Z povahy očekávaných výstupů je výuka finanční gramotnosti v českých školách povinná. Tento přístup doporučuje také OECD (2012), která mimo jiné doporučuje začít s finančním vzděláváním u dětí co nejdříve, ideálně od začátku formálního vzdělávání. Současné je důležité adekvátně připravit učitele, aby rozuměli důležitosti finanční gramotnosti a věděli, jak ji u žáků podporovat.

Na to konto OECD (2012) připomíná, že je důležité učitelům nabídnout pedagogické materiály pro výuku. Nabídku neformálního vzdělávání pro finanční gramotnosti, jakou uvádí MF, bohužel za takové podklady nelze považovat. V neposlední řadě, OECD doporučuje, že by pokrok ve finančním vzdělávání měl být hodnocen a úspěchy doceněny. Zde může český přístup integrace finanční gramotnosti do jiných oborů narážet, protože ho nelze vždy jasně odlišit v rámci výuky.

Podle průzkumu České bankovní asociace (2020) veřejnost čeká, že o finanční gramotnost se budou starat nejen školy a rodina, ale z velké části také státní instituce nebo banky. Více než 60 % rodičů začíná s dětmi hovořit o financích dostatečně brzy, nejčastěji již v předškolním věku (38 %). Pokud se rodiče baví s dětmi o penězích, čerpají zejména ze svých zkušeností. 65 % pracuje s informacemi z internetu, 83 % s vlastní zkušeností. Jen 42 % rodičů založilo svým dětem bankovní účet s platební kartou.

Výsledky finanční gramotnosti v Česku

- * Výzkum České spořitelny (2020) měřil finanční gramotnost dětí v 3., 5. a 9. třídách základních škol v roce 2019 a o rok později v 5. a 9. třídách na nižší vzorku kvůli pandemii Covid-19. Meziročně jsou výsledky velmi podobné - na úrovni poloviční

úspěšnosti, ačkoliv v roce 2020 došlo k rozsáhlé obměně testovaných témat a snížení vzorku.

- * Výsledky ukazují, že existují významné regionální rozdíly ve finanční gramotnosti. Zatímco průměrný výsledek přes všechny ročníky a kraje byl 52.7 bodů ze sta, tři nejúspěšnější kraje měly o 5 bodů v testech víc než 3 nejméně úspěšné. Jako u jiných gramotností, i zde se potvrdilo, že vyšší vzdělání rodičů pozitivně koreluje s vyšším skóre (rozdíl mezi základním a VŠ je 8 bodů, mezi střední bez maturity a základním rozdíl nebyl, mezi maturitou a VŠ 4 body).
 - * V 5. ročnících se mezi oblastí dotazů řadily např. povolání, podmínky pro podnikání, vliv pohonných hmot na jiné ceny nebo propočty úspor. U 9. ročníků se testovalo krom témat 5. ročníků dále například chápání a počítání inflace, průměrné mzdy, platy a výdaje v čase, korupce nebo porovnání ceny a hodnoty.
 - * Celkově byly v roce 2020 pro žáky nejtěžší otázky, kde byl nutný nějaký propočet, např. vliv úspory nákladů výroby na ceně produktu či propočet nákladů na bytovou jednotku při spoluvlastnictví. V těchto dotazech dělaly chyby více než 2/3 dětí.
- Na základě výsledků Kalibro a Česká spořitelna pro zvýšení finanční gramotnosti doporučují, aby se školy více zaměřily na konkrétní úlohy, jako třeba:
- * reálné propočty v domácnosti (různé rozpočtové úlohy: náklady domácnosti, finanční plán dovolené/ domu/zahrady, úspory, spořicí plán vs. plánované útraty)
 - * vliv směnného kurzu – propočty
 - * výpočty nákladů na úvěr, práce s úvěrovými kalkulačkami, co je nutné zvážit před zadlužením
 - * propočty související s podnikáním (které náklady patří k podnikání, vliv vyšších cen /daní na zisk, první finanční plány, kolik stojí vymalování/ položení obkladů při známé ploše a jednotkové ceně materiálů a práce...)
 - * co je třeba zvážit při podnikání.
- Z uvedených oblastí, které je třeba posílit, vyplývá, že je potřeba posílit **matematickou gramotnost**, která je **aplikovaná v praktických úlohách rodinného nebo podnikového hospodaření**. Současně je nezbytné také posílit **propoziční znalosti důležité pro podnikání a orientaci ve finančních produktech**.
- * Česká republika se účastnila hlavního šetření finanční gramotnosti v rámci OECD PISA v roce 2012. Další kolo je naplánováno během roku 2022, přičemž vyhodnocení se očekává o dva až tři roky později. Testovaná kohorta 15letých žáků tak dnes představuje mladé dospělé, kteří se přesunuli nebo přesouvají ze vzdělávání na trh práce a zakládají rodiny.
 - * V roce 2012 se Česká republika zúčastnila reprezentativního testování finanční gramotnosti a z 18 zemí se s 513 body umístila na 6. místě před USA, Polskem, Slovenskem nebo Španělskem (Česká školní inspekce, 2014). Navzdory relativně dobrému průměrnému výsledku českých žáků je nejslabších žáků v České republice celá jedna desetina (průměr zemí OECD je 15 %). Jde o žáky, kteří nedosahují základní úrovně finanční gramotnosti s tím, že 2,5 % českých žáků se nezařadila ani na nejnižší,

první úroveň finanční gramotnosti (průměr zemí OECD je 4,8 %). V České republice přitom najdeme stejný podíl nejhorších žáků (na úrovni 1 a pod ní) a nejlepších žáků (na páté úrovni). Nejvíce českých žáků dosáhlo třetí úrovně (33 %).

- * **Finanční gramotnost 15letých je významně ovlivněna úrovní matematické a čtenářské gramotnosti.** V České republice 75 % rozptylu finanční gramotnosti vysvětluje matematická a čtenářská gramotnost, což odpovídá průměru OECD. V celkovém vlivu na finanční dominuje kombinace a poté výhradně matematická gramotnost. Souhrnný vliv socioekonomických a demografických faktorů vysvětluje v Česku 23 % rozdílů, což také odpovídá průměru ostatních zkoumaných zemí.
- * **Za zásadní zjištění považujeme, že v Česku je ve srovnání s ostatními zeměmi největší rozdíl mezi skutečnou úrovní finanční gramotnosti a úrovní finanční gramotnosti, která by se dala očekávat vzhledem k dosaženým výsledkům v matematice a ve čtení.** V České republice je tento rozdíl nejvyšší (19 bodů) a podíl žáků, kteří se pohybují nad „očekávaným“ výsledkem, je 66 %. **To jinými slovy znamená, že pozornost při zvyšování výsledků by se měla směřovat na zvyšování matematické a posléze čtenářské gramotnosti.** Nutnost orientovat se směrem na výpočty a aplikované slovní úlohy ostatně vyplývá i z výše zmíněného výzkumu společnosti Kalibro (2020). Lze doporučit orientovat se primárně na žáky s rizikem finanční zranitelnosti, ze znevýhodněného prostředí nebo s nízkými aspiracemi (více viz kapitola Kapitál domácností, nerovnosti a vliv na děti).

Budoucí výzkum a investice do finančního vzdělávání

- * Finanční vzdělávání podporuje finanční gramotnost a ta zas pozitivně ovlivňuje finanční zdraví. Pro kauzální model, který by sledoval vlivy investic státu nebo soukromých osob do intervencí, je ale nezbytné všechny tři pojmy správně měřit. Zatímco finanční gramotnost je dobře definována a operacionalizována díky OECD v mezinárodním měření, a finanční vzdělávání v Česku je podloženo standardem strategie MF, chybí pravidelné měření finančního zdraví populace. S návrhem standardizace přichází Cenfri (2020) na základě Financial Health Network a CFPB.
- * Třebaže v Česku jsou finanční průzkumy běžné – měří třeba úspory nebo návyky při utrácení peněz – chybí jejich standardizace, a především propojení s finančním vzděláváním. OECD (2013) doporučuje pro hodnocení efektivity programů finančního vzdělávání mít **národní šetření finanční gramotnosti**, z něhož lze vycházet pro kvantitativní evaluaci těchto iniciativ. Tento report OECD rovněž navrhuje pětikrokový program pro **evaluaci programů finančního vzdělávání**, jenž by měl být využit při šetřeních dopadů i v ČR.
- * Jinými slovy, mají-li děti a mladiství většinu informací o finančním světě zprostředkovanou rodiči a sekundárně školou, je vhodné z informací o finančním zdraví celkové populace odvozovat oblasti, které může škola ověřenými informacemi a výukou posílit. Z druhé strany je pak vhodné využít poznatky o

nedostatků dětí a mladistvých v úlohách finančního zdraví a zapracovat tyto oblasti do kurikula školy nebo jiných vzdělávacích programů.

- * Při srovnávání existujících výzkumů jsme rovněž zjistili, že v ČR chybí **průzkum mezi školami, zda se zabývají finančním vzděláváním, a pokud ano, v jakém rozsahu** (v Anglii např. The Money Advice Service, 2018). Pokud ne, zajímají nás bariéry, které školy vnímají. Přestože je finanční vzdělávání zapuštěno v RVP, je důležité, aby škola vědomě vyučovala o finančních otázkách, stejně jako zajímavé, kolik času otázkám finanční gramotnosti školy věnují (RVP nepředepisuje hodinové dotace v takové podrobnosti).
- * Na základě těchto poznatků navrhujeme intervence níže spíše jako systémové kroky.

Tabulka doporučení a intervencí

Tabulka

/ Doporučení a intervence

Název	Cílová skupina	Cíl	Efekt intervence	Efektivita
Vznik národního měření finanční gramotnosti	Děti a mladiství	Testování finanční gramotnosti dětí a mladistvých sice probíhá, ale žádné není pravidelné a uznané natolik, aby bylo základem pro aspirace programů finančního vzdělávání a jejich benchmarking.	Krátko a dlouhodobá	U metodologicky kvalitního testování středně až vysoká efektivita
Dopadová evaluace nejrozšířenějších kurzů finanční gramotnosti v českém kontextu	Programy finančního vzdělávání	Získat jasná data nejlépe metodou RCT pro budoucí podporu funkčních programů	Krátko a dlouhodobá	Efektivita dopadových evaluací sama o sobě zhodnotí efektivitu programů finančního vzdělávání.
Změření rozsahů a způsobů, jakými se školy věnují finančnímu vzdělávání	Školy	Zjistit na reprezentativním vzorku škol, zda a jak se věnují finančnímu vzdělávání, kde spatřují bariéry a co by potřebovaly pro lepší finanční vzdělávání.	Krátko a střednědobá	Střední
Zaměřit intervence matematické, čtenářské a finančního gramotnosti na oblasti s vysokou deprivací	Děti v ohrožených sociálních skupinách	Součástí přerušení reprodukce chudoby je také zvýšení kompetencí a finanční gramotnosti u dětí a mladistvých v oblastech s chudobou, zadlužeností nebo jinými projevy znevýhodnění.	Středně a dlouhodobá	Vysoká
Aktualizovat Standardu finanční gramotnosti o otázky online prostředí a online her	Děti a mladiství	Zvýšit povědomí dětí a mladistvých o rizicích spojených s internetovým prostředím, především online hrami, které obsahují a motivují k finančním rozhodnutím s reálnými penězi. Ideálně také změřit utrácení peněz nezletilými v online hrách.	Krátkodobá	Není k dispozici
Podpora rodičů při finančním vzdělávání dětí	Rodiče	Zvýšit kompetenci rodičů, aby věděli odkud čerpat informace	Krátko a dlouhodobá	Střední

Zdroje

- Atkinson, A., & Messy, F.-A. (2012). *Measuring Financial Literacy: Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study* (OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions No. 15; OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, Vol. 15). <https://doi.org/10.1787/5k9csfs90fr4-en>
- Batty, M., Collins, J. M., & Odders-White, E. (2015). Experimental Evidence on the Effects of Financial Education on Elementary School Students' Knowledge, Behavior, and Attitudes. *Journal of Consumer Affairs*, 49(1), 69–96. <https://doi.org/10.1111/joca.12058>
- Batty, M., Collins, J. M., O'Rourke, C., & Odders-White, E. (2020). Experiential financial education: A field study of my classroom economy in elementary schools. *Economics of Education Review*, 78, 102014. <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2020.102014>
- Becchetti, L., Caiazza, S., & Coviello, D. (2013). Financial education and investment attitudes in high schools: Evidence from a randomized experiment. *Applied Financial Economics*, 23(10), 817–836. <https://doi.org/10.1080/09603107.2013.767977>
- Berry, J., Karlan, D., & Pradhan, M. (2018). The Impact of Financial Education for Youth in Ghana. *World Development*, 102, 71–89. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2017.09.011>
- Cenfri. (2020). *Measuring financial health: What policymakers need to know*.
- Česká bankovní asociace. (2020). *Finanční gramotnost dětí: Průzkum České bankovní asociace*.
- Česká školní inspekce. (2014). *Mezinárodní šetření PISA 2012: Finanční gramotnost patnáctiletých žáků* (p. 27). <https://www.csicr.cz/cz/Aktuality/Ceska-skolni-inspekce-zverejnuje-zpravu-z-setreni>
- Česká spořitelna. (2020). *Průzkum ekonomických dovedností dětí*.
- CFPB. (2019). *Getting started with measuring financial well-being*.
- Fernandes, D., Lynch, J. G., & Netemeyer, R. G. (2014). Financial Literacy, Financial Education, and Downstream Financial Behaviors. *Management Science*, 60(8), 1861–1883. <https://doi.org/10.1287/mnsc.2013.1849>
- Harter, C., & Harter, J. (2010). Is Financial Literacy Improved by Participating in a Stock Market Game? *JOURNAL FOR ECONOMIC EDUCATORS*, 10(1), 21–32.
- Hospido, L., Vilanueva, E., & Zamarro, G. (2014). *Finance for All: The Impact of Financial Literacy Training in Compulsory Secondary Education in Spain*. <https://scholarworks.uark.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1107&context=edrepub>
- Kaiser, T., Lusardi, A., Menkhoff, L., & Urban, C. (2021). Financial education affects financial knowledge and downstream behaviors. *Journal of Financial Economics*, S0304405X21004281. <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2021.09.022>

Kaiser, T., & Menkhoff, L. (2019). *Financial Education in Schools: A Meta-Analysis of Experimental Studies* (No. 187). Collaborative Research Center Transregio 190. <https://www.econstor.eu/handle/10419/208087>

Lührmann, M., Serra-Garcia, M., & Winter, J. (2018). The Impact of Financial Education on Adolescents' Intertemporal Choices. *American Economic Journal: Economic Policy*, 10(3), 309–332. <https://doi.org/10.1257/pol.20170012>

Miller, M., Reichelstein, J., Salas, C., & Zia, B. (2014). *Can You Help Someone Become Financially Capable? A Meta-Analysis of the Literature* (p. 77).

Ministerstvo financí. (2019). *Národní strategie finančního vzdělávání 2.0* (p. 11). <https://financnigramotnost.mfcr.cz/cs/pro-odborniky/strategicke-dokumenty>

Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti. (2019). *Hraní digitálních her u českých adolescentů*. https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/33090/861/Zaostreno_2019-04_Hrani%20digitalnich%20her%20u%20adolescentu.pdf

OECD. (2012). *Financial Education in Schools*.

OECD. (2013). 'Evaluating Financial Education Programmes: OECD/INFE Survey, Evidence, Policy Instruments and Guidance'.

OECD. (2019). *PISA 2018 Assessment and Analytical Framework*. OECD. <https://doi.org/10.1787/b25efab8-en>

OECD. (2020). *PISA 2018 Results (Volume IV): Are Students Smart about Money?* OECD. <https://doi.org/10.1787/48ebd1ba-en>

OECD. (2021). *Digital delivery of financial education: Design and practice*. <http://www.oecd.org/financial/education/digital-delivery-of-financial-education-design-and-practice.htm>

Ševčík, K. (2019). *Finanční gramotnost ve výzkumu a v českých vzdělávacích dokumentech*. <https://www.ped.muni.cz/komensky/clanky/financni-gramotnost-ve-vyzkumu-a-v-ceskych-vzdelavacich-dokumentech>

The Money Advice Service. (2018). *Financial education in secondary schools in England*.

2.3 Psychologické zdraví a well-being dětí

Socioemoční dovednosti zahrnují dovednosti a atributy jako otevřenost, sebekontrolu nebo motivaci. Dovednosti se dají různými programy (socioemoční učení) ovlivňovat v dětství a adolescenci. Vysokou návratnost mají investice do programů včasné péče, nejvyšší efekt pak mají programy mířené na znevýhodněné děti.

Socioemoční dovednosti je možné rozvíjet i ve vyšším věku cílenými intervencemi. Tyto typy intervencí jsou poměrně nové, a ne robustně replikované. Nejvyšší potenciál mají intervence růstového myšlení, které rozvíjejí vytrvalosti a motivace. Méně robustně ověřené jsou programy na sebekontrolu a vnímání budoucnosti. Výsledky ale naznačují pozitivní dopad na výsledky vzdělávání při relativně nízkých nákladech. Proto dává smysl takové intervence pilotovat a ověřovat jejich funkčnost v českém prostředí.

Socioemoční učení, vývoj dětí a vliv na finanční zdraví

Socioemoční dovednosti odkazují na široký soubor myšlenek, pocitů a atributů, které odrážejí tendence se zachovat určitým způsobem v různých kontextech (Roberts, 2009). Pro jejich klasifikaci se často využívá pětifaktorový model osobnosti (tzv. Big five), který je standardem v psychologii (Costa & McCrae, 1992). Ten zahrnuje otevřenost, svědomitost, extraverci, přívětivost a neuroticismus. V dalších oborech (jako ekonomie) existují jiné klasifikace využívající sebekontrolu a sebevědomí, časové preference nebo averze k riziku. Ačkoliv se koncepty mezi teoriemi a obory liší, mají mezi sebou vysokou korelaci (Jagelka, 2021).

Socioemoční dovednosti jsou silným prediktorem úspěchu v životě. Ovlivňují například školní výsledky (Borghans et al., 2008), dokončení střední a vysoké školy (Carneiro et al., 2007), uplatnění na trhu práce (Heckman et al., 2006) a zprostředkovaně finanční zdraví (Gutman & Schoon, 2013). Co je podstatné, tyto dovednosti se vyvíjejí v dětství, a to rapidněji než kognitivní dovednosti (Kautz et al., 2021), a dají se proto ovlivnit. Vývoj osobnostních rysů jako prosociální chování a altruismus probíhá nejvíce mezi třetím až osmým rokem (Fehr et al., 2008), zatímco další osobnostní atributy se vyvíjí až do puberty (Fehr et al., 2013).

Svoji roli v tomto procesu hraje kromě rodiny i škola. Není překvapením, že děti s nižším socioekonomickým statusem mají typicky nižší socioemoční dovednosti (Bauer et al., 2014). Tyto nerovnosti má schopnost do určité míry korigovat škola, jelikož učitelé podle

nedávných studií rozvíjí socioemoční dovednosti minimálně stejně silně jako kognitivní dovednosti (Jackson, 2018). Učitelé navíc dokážou poměrně dobře odhadnout situaci dětí a prostor pro zlepšení socioemočních dovedností (Feng et al., 2022).

Intervence směřující na rozvoj socioemoční dovednosti

Intervence včasné péče zaměřené na celkový vývoj dětí

- * Nejrobustnější evidenci mají programy včasné péče, které směřují typicky na vývoj znevýhodněných dětí. Jejich obsah se sice liší, ale typicky jde o vzdělávání dětí v různých oblastech (sociální i kognitivní), práci s rodinou nebo zdravotní prohlídky. Tyto programy se ukazují, že mají dlouhodobý významný dopad na děti (Gertler et al., 2014; Heckman et al., 2010).
- * Podobný dlouhodobý efekt mají také intervence na začátku základní školy (Barr & Gibbs, 2019). Zajímavé je, že pozitivní efekt na socioemoční učení mají i programy, které nesměřovaly ani na vývoj socioemočních, ani kognitivních dovedností, ale jejichž cílem bylo využití času znevýhodněných dětí na návštěvu kulturních akcí, zoo a dalších volnočasových aktivit (Kosse et al., 2020).

Cílené intervence na socioemoční učení

- * Studie naznačují, že socioemoční učení ve školách má pozitivní dopad na vývoj dětí. Durlak et al. (2011) prezentují meta-analýzu 213 studií a v průměru nacházejí pozitivní efekt na socioemoční učení. V této meta-analýze má ale pouze 15 % studií delší follow-up než 6 měsíců a programy, které se podařilo sledovat déle, mají slabší dopad. Proto je potřeba brát výsledky této meta-analýzy s rezervou. V naší rešerši se proto dále zaměříme pouze na studie s dlouhodobější evaluací nebo na nejnovější studie s robustní metodologií.

Dlouhodobé

- * The Seattle Social Development Project (SSDP) se zaměřoval na základní veřejné školy, ve kterých bylo cílem zlepšit vztahy mezi žáky, rodiči a učiteli. K tomu jak učitelé, tak rodiče prošli kurzy na kooperativní učení, řešení konfliktů nebo management třídy. Tento program zvýšil vzdělávací výsledky a plat, tak také snížil například těhotenství mladistvých nebo kriminalitu (Hawkins et al., 2007).
- * The Montreal Longitudinal Experimental Study (MLES) měl řadu podobných znaků se SSDP. Program se zaměřoval na chlapce ve věku 7 až 9 let, kteří měli problémy s chováním. Rodiče a učitelé procházeli během dvouletého období kurzy na socioemoční učení. Evaluaace ukazuje vyšší zapojení na trhu práce v období 17-26 let, vyšší dokončení střední školy i menší pravděpodobnost záznamu v rejstříku trestů do 24 let (Vergunst et al., 2020).

Mechanismy, jak ovlivnit socioemoční učení

- * Growth mindset je teorie založená na myšlence, že děti a dospělí sráží v učení přesvědčení, že nejsou schopni se zlepšit, protože jejich schopnosti jsou vrozené (Dweck, 2008). Intervence vycházející z této hypotézy v aktivitách zdůrazňují, že intelekt není fixní a že je možný rozvíjet v dětství a v průběhu celého života. Tyto intervence měly často pozitivní dopad na učení žáků a jako jedna z mála psychologických teorií byla úspěšně replikována v různých kontextech (Yeager & Dweck, 2020). Na druhou stranu, tento typ intervencí není efektivní pro všechny typy žáků, a proto je potřeba vždy důsledně sledovat kontext a kvalitu provedení.
- * Alan et al. (2019) testují v tureckých základních školách program na zlepšení vytrvalosti. Program má za cíl vštípit žákům optimistická očekávání, že se úsilí vyplatí, a pomáhá jim překonávat nezdary, což je založené nejen na teorii Growth mindsetu, ale také na myšlence překonávání překážek a aktivním stanovování si cílů. Aktivita se skládaly ze školení učitelů, animovaných videí pro děti ohledně plasticity mozku, případových studií a dalších materiálů. Autoři nacházejí dopad nejen na měřenou vytrvalost, ale i na výsledky v matematice s odstupem 2,5 roku. Podobný, i když krátkodobý, efekt zjišťují Bettinger et al. (2018) ve studii z Norska.
- * Sebekontrola a schopnost dělat rozhodnutí nepodléhající aktuálním impulsům koreluje s řadou výsledků ve vzdělávání a v dospělosti (Castillo et al., 2011). Jedním z prvních experimentů v této oblasti byl známý Marshmallow test, ve kterém děti odolávaly pokušení si nepozorovaně vzít marshmallow (Mischel et al., 1989). Ty, které pokušení odolaly, měly lepší kognitivní a sociální výsledky v adolescenci. Ačkoliv tato korelace byla dlouhodobě známá, intervence cílící na zlepšení těchto dovedností, byly zatím výjimečné. Program pro žáky třetích a čtvrtých ročníků ZŠ v Turecku byl proto jeden z prvních a byl založený na aktivitách, které dětem pomáhaly vytvářet zvyk představovat si dopady rozhodnutí v budoucnu. Tyto aktivity byly realizovány proškoleným učitelem. Výsledky ukazují, že děti i po 3 letech byly schopny dělat rozhodnutí, která mířila více na budoucnost. To naznačuje, že i tyto dovednosti jdou ovlivnit v dětství.
- * V neposlední řadě studie ukazují souvislost mezi kognitivními a nekognitivními dovednostmi. Program zahrnoval žáky prvních a druhých tříd v Německu a žáci během 5 týdnů každý školní den vyplňovali online cvičení, typicky zaměřená na prostorovou představivost, která cílila na pracovní paměť. Tento program měl nejenom krátkodobý pozitivní dopad na krátkodobou paměť, ale i po více než roce pozitivní dopad čtení, IQ a sebekontrolu (Berger et al., 2021).

Tabulka doporučení a intervencí

Tabulka

/ Doporučení a intervence

Název	Cílová skupina	Cíl	Efekt intervence	Efektivita
Programy rané péče pro znevýhodněné děti	Děti v předškolním věku, nejvyšší dopad na znevýhodněné	Zlepšit rozvoj kognitivních a socioemočních dovedností	Dlouhodobý	Významný
Intervence na Growth mindset a vytrvalost	Děti v základním až vysokém vzdělávání	Vštípit myšlenky, že schopnosti nejsou vrozené, a tak zvýšit úsilí a motivaci	Krátkodobý	Liší se podle typu studie. Replikovaný je minimálně malý, ale zato s velmi nízkými náklady (nákladově efektivní)
Intervence na sebekontrolu a vnímání budoucnosti	Děti v předškolním a základním vzdělávání	Naučit děti vnímat budoucnost a důsledky rozhodnutí	Krátko a střednědobý	Poměrně nové téma, nutnost dalšího ověřování.

Zdroje

- Alan, S., Boneva, T., & Ertac, S. (2019). Ever Failed, Try Again, Succeed Better: Results from a Randomized Educational Intervention on Grit*. *The Quarterly Journal of Economics*. <https://doi.org/10.1093/qje/qjz006>
- Barr, A., & Gibbs, C. R. (2019). Breaking the cycle? Intergenerational effects of an anti-poverty program in early childhood. *Journal of Political Economy (R&R)*.
- Bauer, M., Chytilová, J., & Pertold-Gebicka, B. (2014). Parental background and other-regarding preferences in children. *Experimental Economics*. <https://doi.org/10.1007/s10683-013-9355-y>
- Berger, E. M., Fehr, E., Hermes, H., Schunk, D., & Winkel, K. (2021). The Impact of Working Memory Training on Children's Cognitive and Noncognitive Skills. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3627038>
- Bettinger, E., Ludvigsen, S., Rege, M., Solli, I. F., & Yeager, D. (2018). Increasing perseverance in math: Evidence from a field experiment in Norway. *Journal of Economic Behavior and Organization*. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2017.11.032>
- Borghans, L., Meijers, H., & Ter Weel, B. (2008). The role of noncognitive skills in explaining cognitive test scores. *Economic Inquiry*. <https://doi.org/10.1111/j.1465-7295.2007.00073.x>
- Carneiro, P., Crawford, C., & Goodman, A. (2007). Impact Of Early Cognitive And Non-Cognitive Skills On Later Outcomes. In *Methodology*.
- Castillo, M., Ferraro, P. J., Jordan, J. L., & Petrie, R. (2011). The today and tomorrow of kids: Time preferences and educational outcomes of children. *Journal of Public Economics*. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2011.07.009>
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1992). Four ways five factors are basic. *Personality and Individual Differences*. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(92\)90236-I](https://doi.org/10.1016/0191-8869(92)90236-I)
- Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., & Schellinger, K. B. (2011). The Impact of Enhancing Students' Social and Emotional Learning: A Meta-Analysis of School-Based Universal Interventions. *Child Development*. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01564.x>
- Dweck, C. S. (2008). Can personality be changed? the role of beliefs in personality and change. *Current Directions in Psychological Science*. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2008.00612.x>
- Fehr, E., Bernhard, H., & Rockenbach, B. (2008). Egalitarianism in young children. *Nature*. <https://doi.org/10.1038/nature07155>
- Fehr, E., Glätzle-Rützler, D., & Sutter, M. (2013). The development of egalitarianism, altruism, spite and parochialism in childhood and adolescence. *European Economic Review*. <https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2013.09.006>
- Feng, S., Han, Y., & Heckman, J. J. (2022). Comparing the reliability and predictive power of child, teacher, and guardian reports of noncognitive skills. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 119(6), e2113992119.
- Gertler, P., Heckman, J., Pinto, R., Zanolini, A., Vermeersch, C., Walker, S., Chang, S. M., & Grantham-McGregor, S. (2014). Labor market returns to an early childhood stimulation

- intervention in Jamaica. *Science*. <https://doi.org/10.1126/science.1251178>
- Gutman, L. M., & Schoon, I. (2013). The impact of non-cognitive skills on outcomes for young people: Literature review. *Educational Endowment Foundation*.
- Hawkins, D. J., Smith, B. H., Hill, K. G., Kosterman, R., Catalano, R. F., & Abbott, R. D. (2007). Promoting social development and preventing health and behavior problems during the elementary grades: Results from the Seattle Social Development Project. *Victims and Offenders*. <https://doi.org/10.1080/15564880701263049>
- Heckman, J. J., Moon, S. H., Pinto, R., Savelyev, P. A., & Yavitz, A. (2010). The rate of return to the HighScope Perry Preschool Program. *Journal of Public Economics*. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2009.11.001>
- Heckman, J. J., Stixrud, J., & Urzua, S. (2006). The effects of cognitive and noncognitive abilities on labor market outcomes and social behavior. *Journal of Labor Economics*. <https://doi.org/10.1086/504455>
- Jackson, C. K. (2018). What do test scores miss? The importance of teacher effects on non-test score outcomes. *Journal of Political Economy*. <https://doi.org/10.1086/699018>
- Jagelka, T. (2021). Are Economists' Preferences Psychologists' Personality Traits? A Structural Approach. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3614251>
- Kautz, T., Heckman, J. J., Diris, R., ter Weel, B., & Borghans, L. (2021). Fostering and Measuring Skills: Improving Cognitive and Non-Cognitive Skills to Promote Lifetime Success. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2543890>
- Kosse, F., Deckers, T., Pinger, P., Schildberg-Hörisch, H., & Falk, A. (2020). The formation of prosociality: Causal evidence on the role of social environment. *Journal of Political Economy*. <https://doi.org/10.1086/704386>
- Mischel, W., Shoda, Y., & Rodriguez, M. L. (1989). Delay of gratification in children. *Science*. <https://doi.org/10.1126/science.2658056>
- Roberts, B. W. (2009). Back to the future: Personality and Assessment and personality development. *Journal of Research in Personality*. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2008.12.015>
- Vergunst, F., Tremblay, R. E., Nagin, D., Zheng, Y., Galera, C., Park, J., Beasley, E., Algan, Y., Vitaro, F., & Côté, S. M. (2020). Inattention in boys from low-income backgrounds predicts welfare receipt: A 30-year prospective study. *Psychological Medicine*. <https://doi.org/10.1017/S0033291719002058>
- Yeager, D. S., & Dweck, C. S. (2020). What can be learned from growth mindset controversies? *American Psychologist*. <https://doi.org/10.1037/amp0000794>

2.4 Prevence finanční zranitelnosti v rané dospělosti

Finanční zdraví a zranitelnost v rané dospělosti je primárně důsledek finanční socializace. To znamená toho, jaký vztah k financím si lidé vytvořili v průběhu dospívání a v důsledku situace v rodině. V tomto smyslu hraje rodina silnější roli než pozdější efekty formálního vzdělávání. Hlavní ohrožení pro ve fázi mladé dospělosti spočívá v (i) nestabilní pozici na trhu práce (krátkodobé úvazky), (ii) finanční nedostupnosti bydlení a v (iii) malých finančních rezervách. Problém finanční dostupnosti bydlení lze řešit primárně systémově (např. zvýšením nabídky). Nestabilní pozici na trhu práce různými politikami podpory mladých lidí. Finanční vzdělávání a zvyšování finanční gramotnosti může zlepšit finanční návyky a stereotypy (tedy také v oblasti spoření), nicméně zaleží na konkrétní podobě finančního vzdělávání. Další klíčovou intervencí by mělo být omezení předčasných odchodů ze vzdělávání, které na mladé dospělé působí jako silný faktor pádu do chudoby, zadlužení a sociálního vyloučení.

Finanční zranitelnost v rané dospělosti: Příčiny problému a současný stav

Rodinné zázemí a finanční socializace

Na finanční zdraví mladých lidí mají určující vliv faktory spojené se socializací. Tedy vlivy spojené s výchovou v rodině. Drever et al. (2015) uvádějí, že již ve velmi raném věku (od tří do 12 let), děti implicitně vnímají finanční chování a rozhodování rodičů, což vytváří základ k budoucím (pozitivním i negativním) stereotypům, které budou lidé uplatňovat v rané dospělosti a později v životě. Např. rodinné výchovné styly, které zdůrazňují pravidla (ale také i možnost někdy tyto pravidla porušit), mají pozitivní efekt na finanční „kázeň“ v pozdějším životě. V tomto mladém věku se dále formují „psychologické“ postoje důležité pro finančně odpovědné chování: schopnost kontrolovat emoce, plánovat s výhledem na budoucnost či soustředit se na určitý úkol apod. (Drever et al., 2015). Více viz předchozí kapitola.

Klíčové je období puberty a rané dospělosti (13 až 23 let), protože jde o období, kdy již mladí lidé mají přístup k vlastním financím a činí první finanční rozhodnutí. V tomto věku má stále silný vliv rodina, ale přidává se také vliv školního prostředí. Zde hraje roli i socio-ekonomické zázemí rodin. Dospívající s lepším rodinným zázemím mají lepší možnosti žádat rodiče o radu, rodiče častěji zakládají dětem běžné a spořicí účty, či jiné finanční produkty. Mladí lidé z rodin, které nemají přístup k finančním produktům (např. vyloučené

lokality), získávají již v tomto výrazné znevýhodnění (Drever *et al.*, 2015). Velmi účinný přístup k výchově je, když mají děti nejen přístup k finančním produktům, kapesnému, ale také se mohou o financích bavit se svými rodiči. Jinými slovy, vztah k financím nabytý v dětství má velmi vysoký vliv na celoživotní chování, což vysvětluje, proč je těžké měnit finanční návyky v dospělosti a na základě kurzů, vzdělávání apod. (Grohmann, Kouwenberg and Menkhoff, 2015; Sutan *et al.*, 2020).

Finanční zdraví mladých dospělých (stejně jako obecně u populace) je ovlivněno finanční gramotností. Zahraniční výzkumy ukazují (Scheresberg, 2013), že i absolventi vysokých škol často (polovina případů) nemají základní znalosti v této oblasti. To pak vede k negativnímu chování: mladí lidé (i) nemají finanční rezervy, (ii) nedostatečně spoří nebo nespoří vůbec a (iii) využívají nevýhodné finanční produkty.

Ekonomická a finanční rizika pro mladou generaci a situace v ČR

Finanční zdraví mladých dospělých ohrožují různé faktory. V zahraniční literatuře jsou nejčastěji faktory spojené s výškou příjmů a stabilitou práce. Jde např. o (i) pokles full-time jobs na úkor zkrácený úvazků, (ii) vysoká nezaměstnanost mladých lidí, (iii) či nestabilita příjmů u generace lidí mladších 30 let (Cummins and Glover, 2021). V České republice jde o faktor, který není tak silný z důvodu relativně nízké nezaměstnanosti mladých lidí (NPI, 2021). Druhou oblastí je nízká finanční dostupnost bydlení (tj. vysoké výdaje na bydlení), kdy je zároveň pro značnou část mladé generace nereálné počítat s vlastním bydlením. Třetí problémem je pak záchranná síť v podobě úspor (Porter and Bowman, 2021).

Nezaměstnanost mladých lidí není v porovnání s ostatními zeměmi EU v České republice výrazný problém. Podle dat Eurostatu z roku 2022 je úroveň nezaměstnanosti mladých lidí do 24 let v ČR nejnižší ze všech zemí EU. Nízká nezaměstnanost ale neznamená, že by neexistovaly jiné sociální problémy (zadlužení mladých lidí, zadlužení rodin s dětmi, exekuce apod.). Nicméně podle výzkumu Medianu z roku 2018 je přibližně pětina mladých lidí v České republice ohrožena chudobou. Chudobou jsou častěji ohroženi mladí rodiče, mladí lidé s nižší vzděláním a mladí lidé pocházející ze sociálně zastiňujícího zázemí. Události, které zvyšují pravděpodobnost chudoby mladých dospělých, zahrnují nejčastěji ztrátu zaměstnání, zadlužení rodiny, dlouhodobou nezaměstnanost rodičů či časté stěhování v dětství (MEDIAN, 2018).

Další rizikový faktor představuje dostupnost bydlení. Finanční nedostupnost bydlení je problémem zejména ve velkých městech (Praha, Brno) a je způsobena kombinací faktorů: nedostatečnou nabídkou bydlení, nízkými úrokovými sazbami či pořizováním bytů na investici. Výsledkem nejsou jen rostoucí ceny vlastnického bydlení, ale také růst cen nájemního bydlení. Zvyšující se ceny bydlení pak zhoršují finanční dostupnost bydlení, vedou k životu v bydlení s horší kvalitou, což dopadá výrazně na ohrožené skupiny, např. na rodiny s dětmi, a má vliv na vzdělávací úspěšnost dětí a dospívajících (Prokop, 2019). Nedostupnost a cena bydlení tak negativně ovlivňuje děti a dospívající a zároveň má negativní vliv na mladé dospělé (do 30 let), zejména v případech, pokud zakládají rodiny.

Jako nejzávažnější zdroje ohrožení finančního zdraví mladých dospělých jsou označovány předčasné odchody ze vzdělávání. Ty jsou spojeny s hned několika rizikovými faktory: (i) nezaměstnanost, chudobou a sociálním vyloučením, (ii) kriminalitou a (iii) zhoršeným zdravotním (fyzickým i psychickým) stavem (Trhlíková 2015). Zde nejde jen o efekt nevyhovujícího rodinného zázemí, ale zdrojem problému je také neúspěšnost u maturitní zkoušky (Bosáková et al. 2020).

Nakonec důsledky COVIDu-19 dopadají na mladé dospělé v porovnání se staršími generacemi obzvláště silně. Je to proto, že mladí lidé častěji pracují v dočasných a méně stabilních zaměstnáních, které byly nejvíce ovlivněny pandemií a lockdownem. Do finančních obtíží se v důsledku pandemie koronaviru dostávali mladí lidé častěji, nežli ostatní věkové skupiny (OECD, 2021). Česká republika, na rozdíl od většiny ostatních zemí OECD, na tuto situaci příliš reagovala. Nevznikly žádné politiky, které by se specificky zaměřily na pomoc mladým lidem v důsledku pandemie (např. podpora zaměstnanosti, rekvalifikace, možnost dalšího vzdělávání apod.).

Prevence a řešení

- * Nejefektivnější formou prevence jsou vlastní zdravé návyky týkající se financí a hospodaření. Ty se začínají vytvářet ve velmi nízkém věku a velmi jim pomáhá, pokud děti mají zkušenost s financemi a hospodařením. Např. formou kapesného kdy je finanční chování dětí kontrolováno ze strany rodičů, kteří dále jsou schopni dětem radit (jak si spořit apod.). Tyto „intervence“ (charakteristiky výchovy) zvyšují pravděpodobnost, že děti si budou v dospělosti samy spořit (cca o 20 %) (Buccioli and Veronesi, 2014).
- * V průběhu základního a středního vzdělávání je možné zavádět kurzy finanční gramotnosti. Existují vzdělávací programy, které je vhodné uplatňovat již v nižším věku a které jsou interaktivní a přístupné i pro děti (Lusardi and Samek, 2017). Vzdělávání ve finanční gramotnosti může být uplatněno na všech úrovních vzdělávání (základní, střední, vysokoškolské), kdy jeho důležitost spočívá v tom, že čím později intervence nastávají, tím menší mají efekt. Této otázce se věnujeme v kapitole Finančního vzdělávání dětí.
- * Z hlediska finanční zranitelnosti v rané dospělosti spočívá v České republice specificky riziko v dostupnosti bydlení a výdajích mladých domácností na bydlení. Zlepšení dostupnosti bydlení pro mladé lidi spočívá zejména v regulaci a zvýšení na straně nabídky, čímž by mělo dojít k poklesu ceny vlastnického i nájemního bydlení (Lux et al., 2021).
- * Z hlediska pozice na trhu práce existují také politiky, které mají za cíl usnadnit přechod ze školy do zaměstnání. Ty zahrnují např. finanční podporu firem (SME) pro poskytování stáží pro mladé lidi (OECD, 2021).
- * Důležitý je také důraz na prevenci předčasných odchodů ze vzdělávání, případně neúspěch u maturitní zkoušky. Prevence zde zahrnuje zejména identifikaci ohrožených žáků a jejich podporu (formou doučování, rekvalifikací, škol druhé šance, finanční podpory formou grantů apod.) (Trhlíková 2015).

- * Nakonec v České republice chybí statistiky o stážích pro mladé lidi, což znesnadňuje odhadnutí problému neplacených stáží pro vysokoškoláky a mladé dospělé, které jsou vhodné pouze pro mladé lidi, kteří jsou schopni financovat své životní náklady z jiných příjmů, úspor nebo prostřednictvím svých blízkých. Neplacené praxe a stáže ve firmách jsou rovněž kvůli nezákonnému výkonu závislé práce bez uzavření pracovněprávního vztahu na hraně zákona (Klega, 2016). Nerovnost příležitostí přitom v ČR neplacenými stážemi podporují i veřejné instituce jako jsou ministerstva. Je důležité rozlišit, kde dochází k produktivní práci a kde je stáž či praxe čistě vzdělávacím programem. Zahraniční příklady, jako je Velká Británie, mohou být inspirací v legislativě, která vyžaduje finanční odměnu za práci-stáž u všech zaměstnavatelů, kromě těch dobrovolnických.

Tabulka doporučení a intervencí

Tabulka

/ Doporučení a intervence

Název	Cílová skupina	Cíl	Efekt intervence	Efektivita
Podpora zodpovědného finančního plánování mladých lidí např. podporou spoření, automatickým vytváření spořicíh produktů, automatizované spoření	Mladí lidé do 30 let	Zvýšit finanční odolnost a rezervy mladých lidí	Dlouhodobý	Existují programy jako např. „Help to save“ z UK. Jde o bonus ke spoření. Efekt pro mladé lidi ještě nebyl zkoumán, ale rámcově jde o efektivní programy.
Podpora finančního vzdělávání a dluhového poradenství ze strany zaměstnavatelů	Mladí lidé pod 30 let	Zlepšit finanční gramotnost a rozhodování mladých lidí	Střednědobý	Není k dispozici
Vzdělávací programy zvyšující „energetickou“ gramotnost mladých lidí (zaměřeno na první bydlení, nízkopříjmové domácnosti, rodiny s dětmi).	Mladí lidé pod 30 let	Zlepšit finanční gramotnost a hospodaření mladých lidí	Střednědobý	Není k dispozici

Zdroje

- Buccioli, A. and Veronesi, M. (2014) 'Teaching children to save : What is the best strategy for lifetime savings?', *JOURNAL OF ECONOMIC PSYCHOLOGY*, 45, pp. 1–17. doi: 10.1016/j.joep.2014.07.003.
- Cummins, C. and Glover, B. (2021) *Bouncing back. Boosting young people's financial wellbeing after pandemic*. London.
- Drever, A. I. et al. (2015) 'Foundations of financial well-being: Insights into the role of executive function, financial socialization, and experience-based learning in childhood and youth', *Journal of Consumer Affairs*, 49(1), pp. 13–38. doi: 10.1111/joca.12068.
- Grohmann, A., Kouwenberg, R. and Menkhoff, L. (2015) 'Childhood roots of financial literacy', *Journal of Economic Psychology*, 51, pp. 114–133. doi: 10.1016/j.joep.2015.09.002.
- Klega, J. (2016). *Neplacená praxe ve firmách: Studenti i zaměstnavatelé na hraně zákona*. <https://www.epravo.cz/top/clanky/neplacena-praxe-ve-firmach-studenti-i-zamestnavatele-na-hrane-zakona-100528.html>
- Lusardi, A. and Samek, A. (2017) 'Visual tools and narratives : new ways to improve financial literacy *', 16(December 2015), pp. 297–323. doi: 10.1017/S1474747215000323.
- Lux, M., Sunega, P. and Kubala, P. (2021) *Dráhy bydlení mileniálů*. Praha.
- MEDIAN (2018) *Chudoba mladých v ČR*.
- NPI (2021) *Nezaměstnanost absolventů škol se středním a vyšším odborným vzděláním – 2021*.
- OECD (2021) *Young people's concerns during COVID-19: Results from RisksThatMatter2020*. Available at: https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=1099_1099612-0juxn9ttthe&title=Young-people-s-concerns-during-COVID-19-Results-from-Risks-That-Matter-2020.
- Porter, E. and Bowman, D. (2021) 'Financial wellbeing during the COVID-19 crisis'.
- Prokop, D. (2019) 'Záleží na bydlení ? Vztah nekvalitního bydlení a školních problémů dětí v chudých českých domácnostech *', *Czech Sociological Review*, 63(4), pp. 445–472. doi: 10.13060/00380288.2019.55.4.473.
- Scheresberg, C. D. B. (2013) 'Financial Literacy and Financial Behavior among Young Adults : Evidence and Implications Financial Literacy and Financial Behavior among Young Adults : Evidence and', 6(2).
- Sutan, A. et al. (2020) 'Catch them young : Impact of financial socialization , financial literacy and attitude towards money on financial well-being of young adults', *Interbational Journal of Consumer studies*, 44(May 2019), pp. 531–541. doi: 10.1111/ijcs.12583.

3. Dospělí

3.1 Chudoba a inflace: Jak reaguje daňový a dávkový systém

Česká republika čelí historicky vysoké míře inflace, která je situována mj. do oblasti bydlení a nadstandardně kvůli tomu zatěžuje chudší domácnosti. Český daňový systém přitom přílišným daněním částečných a nízko placených úvazků nepomáhá k redukci chudoby, systém dávek je zatížen vysokou mírou nevyužívání (non take up), administrativní náročností a zpožděnou valorizací. Celé cílové skupiny – včetně části mladých lidí – vypadávají z efektivních forem pomoci jak v daňovém, tak dávkovém systému.

S inflací energií roste důležitost energetického rozměru finanční gramotnosti – tedy informovanost o spotřebě energií, využívání technologií pro její sledování a redukci. Bankovní sektor může výhodnými půjčkami podporovat energetické úspory v domácnostech, které ve výsledku i zlepší jejich schopnosti splácet hypotéky. V oblasti daňového systému a nastavení dávek je potřeba intervence ze strany státu, která ale musí být podpořena nezávislými analýzami dopadů. Nadační a finanční sektor může také financovat opatření v oblasti redukce chudoby a bytové nouze, které mají velký pákový efekt (např. garance nájemního bydlení, splátky kaucí atd.).

Ekonomické problémy domácností a vliv daňového a dávkového systému

1. Středně nízká míra chudoby

Česká republika patří mezi země se střední či nižší střední mírou chudoby v rámci Evropské unie. Pro toto srovnání není využitelná míra relativní příjmové chudoby, která je napříč státy nesrovnatelná⁵, ale spíše absolutní míra chudoby.

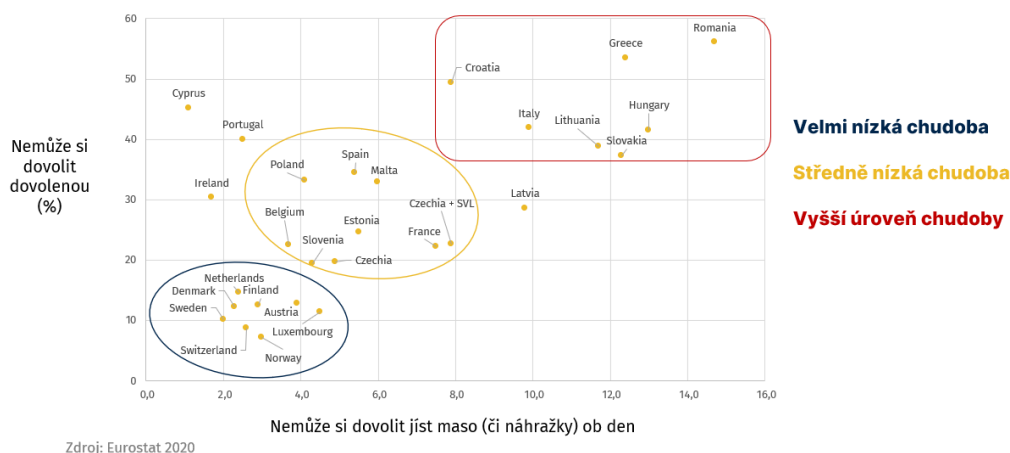
Jako míru **závažné absolutní chudoby** lze brát to, že si domácnost nemůže kvůli finanční nouzi dovolit jíst alespoň každý druhý den maso (či jeho vegetariánské náhražky). Platí pro **4–5 %** českých domácností.

Jako míru **méně závažné absolutní chudoby**, lze brát to, že domácnost si nemůže ani jednou za rok dovolit týdenní dovolenou (byť v rámci Česka). Platí pro **20 %** českých domácností.

⁵ která hranici stanovuje jako 60 % mediánového ekvivalizovaného příjmu

Graf 1

/ Pozice České republiky na mapě chudoby

Zdroj: Eurostat 2020, Zpracování PAQ Research

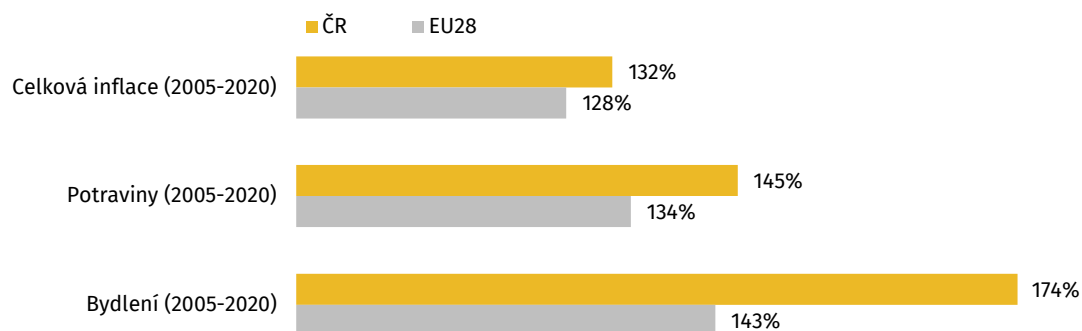
Reálný rozsah absolutní chudoby je zřejmě minimálně o 2-3 % vyšší, protože zdrojový výzkum EU-SILC není sbírán na ubytovnách a dalších nebytových prostorách vyloučených lokalit, v azylových domech a jiných institucích (domovy důchodců, vězení) a neúčastní se ho lidé, kteří neumí česky (agenturní pracovníci apod.). I při zohlednění této „neměřené“ chudoby ale patříme do clusteru zemí se středně nízkými mírami chudoby spolu s rozvinutějšími státy post-komunistického bloku a některými západními státy s vyšší příjmovou nerovností.

2. Stoupající zasažení inflací a zatížení náklady na bydlení

Problémem chudších domácností – a to včetně začínajících domácností mladých lidí a nízkopříjmových rodin s dětmi – je dlouhodobě struktura inflace. Mezi lety 2005–2020 byla kumulativní inflace v ČR srovnatelná s EU (32 % v ČR, 28 % EU28). Výrazně rychleji ale rostly ceny potravin a zejména bydlení. Tyto typy výdajů tvoří vyšší část spotřebního koše nízkopříjmových rodin, takže je inflace poškozuje více než zbytek společnosti. Viz Graf 2.

Graf 2

/ Struktura inflace a zasažení cílových skupin

Zdroj: Eurostat 2020, Zpracování PAQ Research

S nárůstem inflace od podzimu 2021 sledujeme nárůst domácností, které jsou silně zatíženy výdaji na bydlení – dávají na něj více než 40 % (na podzim 2021 platilo pro 15 % domácností, na jaře 2022 platí pro 22 %). Související je nárůst domácností, kterým po uhrazení mandatorních výdajů na bydlení a jídlo zbývá do 100 Kč na člena domácnosti na den (z 8 na 11 %) a dochází k redukci počtu domácností s velmi vysokými „zbytkovými“ disponibilními příjmy.

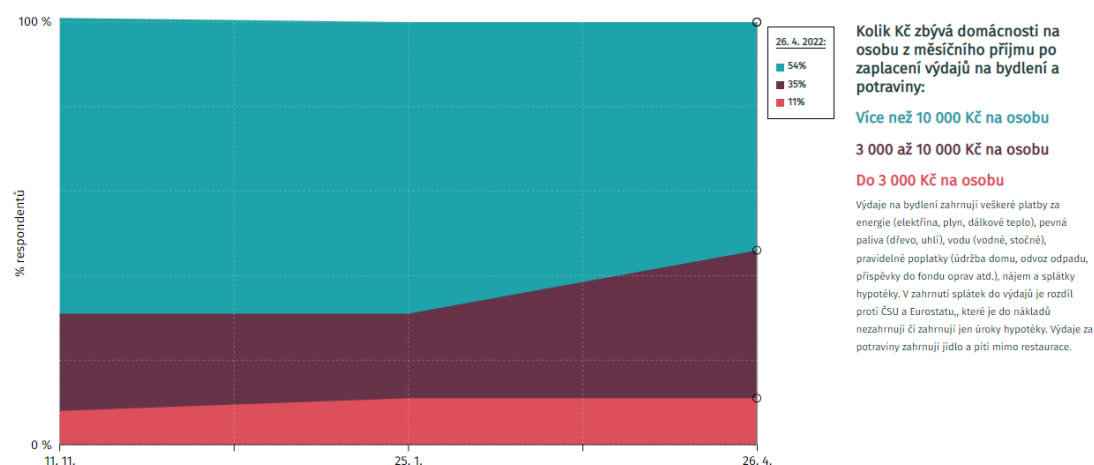
Změnu ilustrujeme v Grafu 3.

Výzkum Česko 2022: Život k nezaplacení ukazuje, že vysoce jsou inflací energií i dalších položek zasaženy zejména domácnosti:

- * s příjmy pod hranicí chudoby
- * samostatně žijících důchodců, ale i dalších samostatně žijících dospělých (singles), kteří hradí bydlení z jednoho příjmu
- * samoživitelek a samoživitelů
- * nájemníků a podnájemníků z nižší příjmové skupiny obyvatel
- * rodin s dětmi z nižší příjmové skupiny obyvatel

Graf 3

/ Kolik zbývá domácnostem po uhrazení nezbytných výdajů (bydlení, jídlo)

Zdroj: Česko 2022: Život k nezaplacení (PAQ Research pro ČRo)

Výrazně – byť z nižších vstupních hodnot – stoupají i náklady vlastníkům nemovitostí z příjmově nižší poloviny obyvatel. Energetická krize celkově mění rozpočtové strategie domácností, které se více orientují na šetření, chudší ekonomicky aktivní na hledání nové práce. Alarmující je, že zhruba 20 % domácností kvůli zvyšování cen energií nejen snižuje jejich spotřebu, ale také platí nižší / původní zálohy.

Této nové situaci se musí přizpůsobit pojetí finančního zdraví a poradenství v oblasti finanční gramotnosti a plánování.

3. Daňový systém nadměrně danící nižší úvazky

Česko výrazněji, než je standardní, daní částečné úvazky a nízké příjmy. V rámci studie jsme udělali srovnání s 6 kontrolními zeměmi z okolí (Polsko, Německo, Maďarsko) i jiných referenčních oblastí (Francie, Británie, USA).

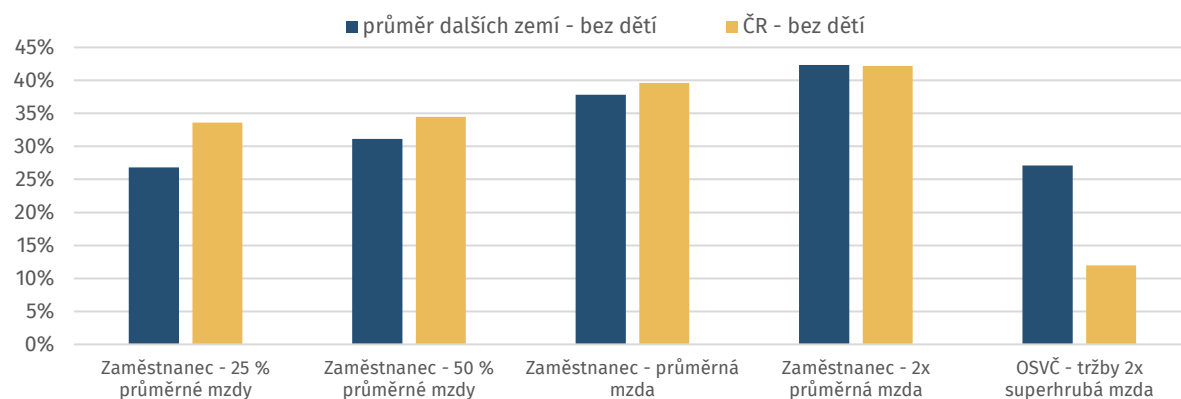
- * V České republice je zaměstnání s hrubou mzdou na úrovni ¼ průměrné mzdy (částečný úvazek s nižším či mediánovým příjmem) zatíženo na straně zaměstnavatele a zaměstnance daněmi a odvody ve výši 33,6 % z nákladů práce. A to u člověka, který neuplatňuje slevy na děti ani další slevy. V průměru 6 referenčních zemí to je jen 26,8 %.
- * U zaměstnance s příjmem na polovině průměrné mzdy (v ČR cca 18,5 tisíce Kč) je zatížení v Česku o 3,4 procentní body vyšší než v referenčních zemích.
- * U zaměstnance s příjmem na dvojnásobku průměrné mzdy je zatížení v Česku srovnatelné či mírně nižší než v referenčních zemích.
- * Zatížení OSVČ, kteří mají tržby na úrovni dvojnásobku superhrubé mzdy (cca 1 milion ročně) je v Česku zcela minimální proti referenčním zemím, pokud vycházíme z nejčastěji využívaných paušálů a systému danění (12 vs 27 %).

V Česku hrají výrazně vyšší roli na snížení zátěže slevy na děti, které jsou vyšší než v průměru referenčních zemí. V nich je jejich funkce nahrazena mnohem robustnějším systémem příspěvků (500 zlotých v Polsku, Kindergeld v Německu apod.), který není vázán na typ práce apod.

Nevýhodou českého systému je, že **výrazně zatěžuje mladé rodiče po návratu z rodičovské** (pokud slevy čerpá druhý rodič) a **mladé bezdětné lidi, zejména pokud mají nižší mzdy**, pracují na částečné úvazky apod. Výsledkem je také vytlačování těchto skupin do prekarizovanějších podob práce (dohody, OSVČ) a snižování finančního zdraví.

Graf 4

/ Daňové a odvodové zatížení typů zaměstnavatelů

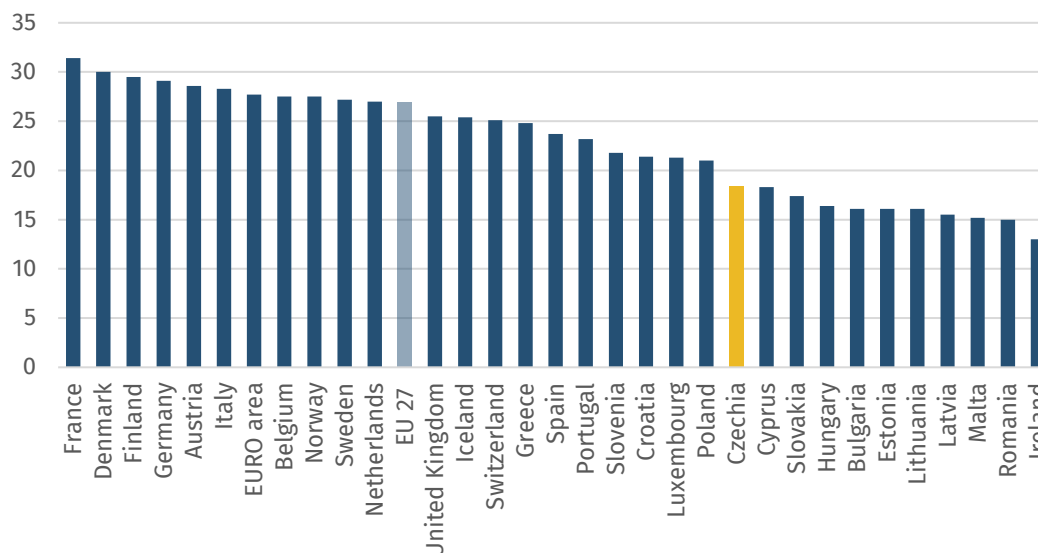
4. Nedostupný dávkový systém

Česká republika má významně nižší výdaje na sociální podporu (18,4 % HDP), než je běžné ve většině států Evropské unie (průměrně 26,9 % HDP). Jedním z důvodů je, že podpora

rodin je situovaná do slev na dani místo přídaveků. I případný kompletní převod slev na děti do univerzální dávky by však sociální výdaje v ČR posunul jen o 1 % HDP a byly by silně podprůměrné.

Graf 5

/ Výdaje na sociálního ochranu jako % HDP, 2019

Zdroj: Eurostat 2022. Výdaje na sociální ochranu zahrnují důchody, nemocenskou, podporu v nezaměstnanosti, peněžitou podporu rodin, podporu v bydlení, atd.

5. Valorizace a její absence

Automatická valorizace se v České republice týká důchodů, ale netýká se životního minima, z jehož výše je odvozována výše řady dávek (přídavek na děti) a nezabavitelné minimum v exekucích. Automaticky valorizována není ani výše rodičovské, přídaveků na děti a většiny další dávek sociální podpory a hmotné nouze. Automaticky valorizovány nejsou ani klíčové parametry, které ovlivňují zatížení nízkopříjmových zaměstnanců – tedy výše slevy na poplatníka a výše minimální mzdy.

Jedním z mála příkladů v oblasti dávek, kde zákonná valorizace probíhá, je výše normativů na bydlení, které představují uznatelný limit výdajů na bydlení, který lze započítat při nárokování příspěvku na bydlení (doplácí rozdíl mezi 30/35 % příjmu domácnosti a těmito uznatelnými náklady). Problémem zde ovšem je, že valorizace probíhá podle růstu cen v lednu–říjnu předchozího roku. Vzniká tedy vysoké zpoždění za reálnou inflací. Druhý problém je, že vstupní normativy na bydlení jsou velmi nízké u méněčlenných domácností a limitují jejich podporu, a naopak relativně vysoké u 4členných domácností. To se kromě omezení podpory důchodců projevuje i vyřazením či omezením podpory mladých singles a párů (PAQ Research a IDEA 2022).

U důchodů probíhá mimořádná valorizace, když kumulovaná inflace překročí 5 %. Tato mimořádná valorizace se však netýká základní složky důchodu – ta činí 3 900 Kč a každý

leden se zvyšuje na 10 % průměrné mzdy. Mimořádná valorizace zvyšuje jen zbytek tzv. procentuální složky důchodů. Paradoxně se tak zvyšování fixní výdajů (energie, bydlení) neprojevuje do zvyšování fixní složky, ale nadstavbové složky zásluhové. To pomáhá více důchodcům s vyššími a středními příjmy a málo zejména nízkopříjmovým samostatně žijícím důchodcům, kteří jsou nejvíce postiženi energetickou chudobou.⁶

6. Administrativní náročnost a non-take up

Česká republika patří mezi země s nadprůměrným non-take up dávek – tedy adresné dávky a podporu často využívá jen menšina z cílové populace. U příspěvku na bydlení to je cca 4 % domácností, ačkoli nárok má 15 až 20 %. U příspěvku na děti je to okolo 10 % domácností s dětmi, ačkoli nárok by po změnách v roce 2020 mělo mít okolo 20-25 % rodin s dětmi. Klíčovými důvody non-take up je malá informovanost, vysoká administrativní náročnost, nedůvěra institucím a restriktivní pověst vydávajících úřadů.

7. Málo středně cílených dávek

Z hlediska dosahu by se dávky a podpory v České republice daly rozdělit na ty, které jsou:

- a) univerzální – čerpá celá cílová populace bez ohledu na potřebnost (např. rodičovský příspěvek, slevy na děti),
- b) úzké adresné – čerpá 4-10 % cílové populace (sem patří příspěvek na bydlení a na děti),
- c) dávky v hmotné pomoci (MOP, příspěvek na živobytí, porodné, pohřebné atd.).

Zhruba 80 až 90 miliard ročně stát vydává na univerzální podporu (rodičovský příspěvek a slevy na děti). Zhruba 6 až 8 miliard vydává na adresné dávky, které by měly mít střední dosah (příspěvek na bydlení a příspěvek na děti). A zhruba 5 až 6 miliard na velmi na dávky v hmotné nouzi. Střední pilíř dávek je tak v Česku výrazně podceněn.

8. Podcenění některých cílových skupin – postavení mladých a bezdětných

Výsledkem výše popsaného systému je velká neadresnost podpory, která se mění v nejnižších příjmových patrech (spodních 5-10 % domácností), ale vyřazuje 10. až 25. percentil domácností ze sociální podpory. Přitom vidíme, že zhruba právě 22-25 % domácností trpí problémy typu vysoké zatížení výdaji na bydlení, nemožnost si dovolit ani týden dovolené ročně mimo domov, neschopnost hradit nenadálé výdaje v hodnotě okolo 12 tisíc Kč apod. (viz výše a EU SILC 2021)

Jedná se přitom často o domácnosti se mzdami okolo 25-50 % průměrné mzdy, které mají v rámci České republiky také nadstandardně nevýhodné postavení v daňovém systému (viz výše). V rámci specifických skupin je významné zejména ignorování skupiny mladých bezdětných lidí, kteří:

- 1. mají vysoké zdanění práce kvůli absenci slev na děti,
- 2. mají vysoké zdanění práce, pokud pracují na částečné úvazky,

⁶ Viz project PAQ Research a Českého rozhlasu. <https://data.irozhlas.cz/zivot/vydaje-procenta/>

3. nemají nárok na hlavní univerzální dávky (rodičovská) ani užší adresné dávky (přídavek na děti),
4. často vypadávají z nároku na příspěvek na bydlení kvůli velmi nízkým normativům pro 1-2členné domácnosti.

Prevence a řešení

Prevence a řešení se mohou zaměřovat na oblast daní, dávek a informovanosti / podporu řešení energetické úspornosti bydlení v době, kdy právě náklady na bydlení rozhodují nejvíce o vyrovnanosti rozpočtů.

Řešení v oblasti daní

- * V USA je jedním z řešení vysoké chudoby mladých tzv. Earned Income Tax Credit. Jde o slevu na poplatníka, která na rozdíl od Česka přechází do daňového bonusu – je člověku vyplacena, i když slevu nevyčerpá. Na rozdíl od Česka také mizí se stoupajícím příjmem (tj. sleva je v absolutní hodnotě vyšší u nízkopříjmových)⁷. Tím pomáhá nízkopříjmovým a začínajícím pracovník s nižšími mzdami. V Česku by alternativou bylo **převedení daňové slevy do bonusu** a její valorizace.
- * Další možností **nižšího zatížení částečných a méně placených úvazků** lze dosáhnout snížením minim zdravotního a sociálního pojištění. Systémovým řešením by bylo spojení sociálních odvodů a daně z příjmu a aplikace slevy na tento celek.
- * V daňovém systému je možné zvážit rozdílné sazby sociálního pojištění, které současný systém výrazně zatěžuje – například nižší sazbu pro lidi do 26 let, studenty, rodiče po návratu z rodičovské apod. Nedoporučujeme vázat nižší sazbu pojistného přímo na částečnost úvazku (možnost podvodů).

Bankou či nadačním segmentem financovatelné řešení je:

- * Odborná datová podpora státu v nastavení valorizačních mechanismů a reformy normativů atd.

Řešení v oblasti dávek

Ze strany státu je řešením je

- * Lepší nastavení valorizačních mechanismů dávek a optimalizace valorizace důchodů.
- * Zavedení systému Universal Credit po stylu Velká Británie, která šířeji definuje nízkopříjmovou skupinu, a může vytvářet přídavek i samostatně žijícím chudším mladým lidem, kterým se snižuje, když začnou výrazněji pracovat.⁸
- * Změnit nastavení tzv. normativů na bydlení, aby došlo k vyšší podpoře jedno a dvoučlenných domácností v příspěvku na bydlení.

⁷ https://www.urban.org/sites/default/files/publication/103587/young-people-and-tax-credits_1.pdf

⁸ https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/709732/sac-occasional-paper-20-young-people-living-independently.pdf

Bankou či nadačním segmentem financovatelné řešení je:

- * Odborná datová podpora státu v nastavení valorizačních mechanismů a reformy normativů atd.
- * Nadační a bankovní sektor může pomoci financováním specifických typů pomoci, které mají velký pákový efekt. Mezi ty patří například podpora splátky kauce pro udržení v nájemním bydlení a projekty garantovaného nájemního bydlení, kde donor nehradí nájemné, ale pouze redukuje nejistotu pronajímatele.

Řešení v oblasti informovanosti

- * Státem, bankou či nadačním segmentem financovatelné řešení reagují na fakt, že zejména mladí lidé mají omezenou informovanost v nastavení daňového a dávkového systému⁹ a zvýšenou roli ve finančním zdraví domácností hrají náklady na bydlení.
- * Finanční zdraví může zlepšit poradenství ohledně nastavení úvazků, čerpání slev a nedaněných částí příjmu a dalších benefitů od zaměstnavatele (stravenkové paušály, podpora zdravotních aj. služeb pro děti), čerpání dostupných dávek apod.
- * Kvůli zvyšování role nákladů na bydlení roste role v poradenství a vyšší gramotnosti v tomto směru. Může se jednat o projekty, které:
 - umožňují lidem průběžně monitorovat energetickou spotřebu (chytré elektroměry / plynoměry),
 - asistují s úpravami bydlení včetně čerpání dostupných dotačních programů pro větší energetickou úspornost a efektivitu typů topení apod.,
 - radí s hledáním bydlení včetně udržitelné zátěže, náklady na bydlení v budoucnosti apod.
- * Specifickým projektem ze strany subjektů financujících na komerční bázi bydlení (hypotéky, pronajímatelé) mohou být zvýhodněné půjčky směřované na snížení energetické náročnosti domů a bytů, které dlouhodobě zvýší schopnost klientů splácet ostatní náklady bydlení.

⁹ https://www.urban.org/sites/default/files/publication/103587/young-people-and-tax-credits_1.pdf

Tabulka doporučení a intervencí

Tabulka

/ Doporučení a intervence

Název	Cílová skupina	Cíl	Efekt	Efektivita
Snížení daňové zátěže nízkopříjmových a částečným úvazkům	Lidé s nízkým příjmem, mladí lidé, rodiče	Snížení pracující chudoby	Krátkodobý	Střední
Analytická podpora v oblasti reformy daňového a dávkového systému	Stát	Snížení pracujících chudoby	Střednědobý	Střední
Reforma dávkového systému – valorizační mechanismy a posílení středně adresných dávek	Lidé s nízkým příjmem, mladí lidé, rodiče	Snížení propadů do chudoby	Střednědobý	Vysoká
Financování forem pomoci s vysokým pákovým efektem – Mimořádná okamžitá pomoc, Garantované nájemní bydlení	Samoživitelky, chudší mladí lidé	Udržení v komerčním nájemním bydlení	Krátkodobý	Střední
Podpora informovanosti a gramotnosti v oblasti snižování spotřeby, chytrých elektroměrů apod.	Mladí lidé, lidé s energetickou náročností bytů	Snížení zátěže cenami energií	Střednědobý	Nízká až střední
Zvýhodněné půjčky na snížení energetické náročnosti domů (např. zvýhodnění v rámci hypoték)	Mladí lidé, lidé s energetickou náročností bytů	Snížení dlouhodobé zátěže energiemi	Střednědobý	Nízká až střední

3.2 Znalost pomoci

Neznalost možností finanční pomoci je jedním z důvodů špatného finančního zdraví domácností. Neznalost se nejvíce projevuje v non-take-upu (nevyužívání) sociálních dávek. V Česku nevyužívá dávky v průměru kolem 70 % oprávněných domácností. Neznalost pomoci (tj. neznalost pomoci jako takové či špatné informace o žádosti či kritériích) je klíčovým faktorem. Řešení uplatňovaná v zahraničí spočívají buď v automatizovaném přidělení (obcházení problému) či cílené a personalizované komunikaci. Pomoci může také zviditelnění problému jako takového.

Příčiny problému a současný stav

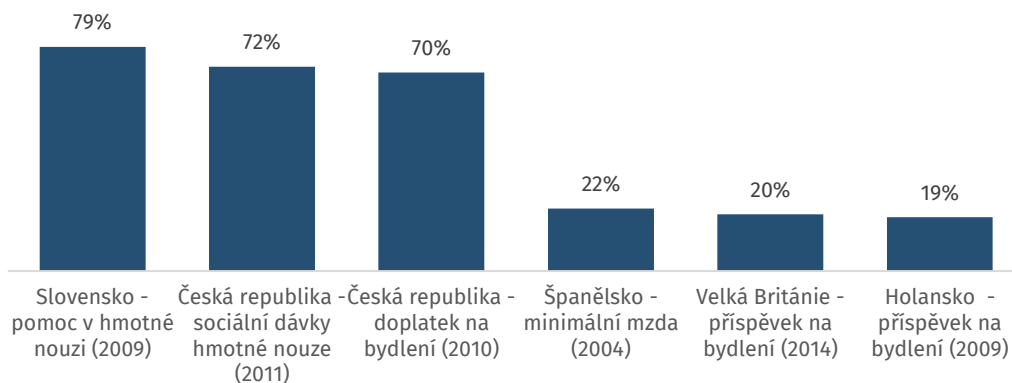
Obecné souvislosti mezi finančním zdravím a znalostmi o (finanční) pomoci

Znalost pomoci výrazně přispívá k finančnímu zdraví jednotlivců i domácností. **Lidé s nižší úrovní finančních znalostí jsou často zatíženi vyššími náklady na půjčky, mají menší schopnost zvládat neočekávanou finanční zátěž a v menší míře využívají různé formy sociální podpory.** Naopak lidé s vyššími finančními znalostmi častěji hledají odborné finanční poradenství a konzultace. Mají také vyšší povědomí o tom, že neoptimální finanční rozhodování může vést k finančním ztrátám. Orientaci v problematice financí není jediným důležitým faktorem, nicméně jde o významný faktor, bez kterého je obtížné zmírňovat sociální nerovnosti (Aristei & Gallo, 2021).

Konkrétním **projevem nedostatečné znalosti pomoci v oblasti financí je nevyužívání existující sociální pomoci, tj. sociálních dávek. Jde o tzv. non-take-up sociálních dávek.** Jde o problém, který existuje ve všech evropských zemích. Míra nevyužití existující pomoci se odlišuje v závislosti na konkrétní zemi a konkrétním příspěvku. **Obecně se míra non-take-upu pohybuje od 10 % až po 80 %.** Podle dat Eurofound (2015) dosahovalo nevyužití příspěvku na bydlení a sociálních dávek hmotné nouze v České republice 70 %. Obecně data naznačují, že v post-komunistických zemích je míra využívání sociálních dávek nižší nežli v západoevropských zemích.

Graf 1

/ **Non-take up vybraných sociálních dávek. Ukázka vybraných sociálních dávek a zemí. Zdroj: Eurofound 2015.**

Neznalost pomoci patří mezi hlavní a klíčové důvody non-take-upu. Existuje celá řada důvodů, které zahrnují psychologické faktory (stud, strach, stigma), dostupnost (fyzická vzdálenost) či dovednosti (ICT). Na míry non-take-upu má vliv také výše příspěvku (malá výše určitou část potenciálních žadatelů demotivuje). Využití sociálních dávek se dále liší v různých demografických skupinách: Je obecně nižší u lidí s nižší úrovní vzdělání, ženami, lidmi s postižením a cizinci (Raitano et al., 2021, p. 39).

* **Neznalost pomoci může mít několik různých podob a zdrojů.** Může jít o:

- * neznalost konkrétních forem státní sociální podpory („Nevím, že vůbec existuje příspěvek na bydlení“),
- * neznalost kritérií čerpání („Myslím si, že není dostupný pro mě. Nemám na něj nárok“),
- * neznalost způsobu čerpání („Nevím kde o něj zažádat“),
- * nepravdivé informace o existujících formách pomoci („Nemusím o něj žádat a dostanu ho automaticky“) či
- * neznalost administrativního procesu čerpání („Obávám se procesu žádání. Nechci sdělovat citlivé informace o mé situaci. Stydím se“) (Eurofound, 2015).

Jaká je situace v České republice?

Podle aktuálních dat (2021) je **neznalost jedním z důležitých důvodů nečerpání příspěvku na bydlení v České republice**. Z dat výzkumu Život během pandemie vyplývá, že v současné době čerpá příspěvek na bydlení 4 % domácností, ačkoliv nárok na příspěvek má 16 % domácností. Přibližně čtvrtina těch, kteří příspěvek nečerpají tak činí z toho důvodu, že si myslí, že nemají na příspěvek nárok (kvůli výši příjmů či typu bytu) nebo neví jakým způsobem o příspěvek žádat. S tím je spojeno také to, že lidé mají pocit, že musí o dávky

„prosit“ a vyplňovat složité přihlášky (PAQ Research & IDEA, 2021). Důvody nečerpání jsou uvedeny v Grafu 2.

Graf 2

/ Důvody nečerpání příspěvku na bydlení v roce 2021.

Zdroj: PAQ Research and IDEA 2021

- * Reálnou bariérou v čerpání příspěvku je také nutnost opakovaně kvartálně dokládat výdaje na bydlení i příjmy (vč. všech dokladů zaplacení apod.) a nutnost o příspěvek každý rok žádat k 30. 6. znova. Opakovanost těchto činností, které probíhají výrazně komplikovanými formuláři vede u některých pobírajících k postupnému vypadnutí ze systému podpory.¹⁰
- * V České republice je dalším důvodem diskriminace romské menšiny. Výzkumy ukazují, že příslušnost k romské etnicitě je spojena s diskriminačním chováním ze strany úřadů práce, či v přístupu k bydlení (Matějka et al., 2013; Mikula & Montag, 2022).
- * Čerpání dávky mimořádné okamžité pomoci vyplácené z důvodu dopadů pandemie – tzv. COVID MOP zůstalo do značné míry nevyužito velkou částí potenciálních žadatelů. Hlavním důvodem byla neznalost procesu a neznalost kritérií čerpání. Výsledkem (dle dat MPSV) bylo, že 90 % žádostí bylo vyplněno chybně (SPOT, 2021).

Řešení, prevence a příklady ze zahraničí

V přehledu možných řešení se věnujeme primárně řešení non-take-upu; tedy nevyužívání sociálních dávek. Zvýšení take-upu sociálních dávek může přinést velmi výrazné až extrémní zlepšení finančního zdraví jednotlivců a domácností. Navíc jde o problém, který je řešen také v zahraničí, a proto existují příklady možných opatření.

¹⁰ Založeno na expertních rozhovorech s Alenou Zieglerovou a Danielem Hůlem.

Vysoká míra non-take-upu napříč zeměmi EU ukazuje (Eurofound, 2015), že neexistuje jednotné a dokonalé řešení tohoto problému. Zde uvádíme **příklady obecných přístupů a konkrétních iniciativ**, které mají za cíl buď zvýšit znalost existující sociální pomoci nebo také vést ke změně chování.

Existují v zásadě tři obecné strategie řešení pro zvýšení znalosti státní sociální podpory:

- a) Automatizace alokace sociálních dávek, která obchází problém nízké informovanosti a neznalosti.
- b) Automatizovaná identifikace recipientů dávek, která umožňuje lépe cílit komunikaci.
- c) Tzv. „nudging“, který spočívá v poskytování dodatečných informací jednoduchou a nenásilnou formou, která může zvýšit informovanost a vést ke změnám chování.

Všechny tři uvedené strategie jsou „reaktivní“ v tom smyslu, že jejich cílem je zvýšit stávající využívání sociálních dávek. Zároveň ale všechny tři strategie mají preventivní účinek, protože zabraňují dalšímu zhoršování životní situace, zadlužení apod.

Automatizace

- * **Automatické vyplácení dávek** bez nutného podávání žádostí a případně **automatické upozornění** na možnost (oprávnění) dávku čerpat zvyšuje take-up sociálních dávek (Eurofound, 2015). Tento systém je efektivní, pokud toto upozornění může být **napojeno také na životní události** (propad příjmů, vznik nezaměstnanosti, dosažení plnoletosti, odchod do důchodu, smrt blízké osoby, rozvod apod.). Tento přístup funguje, pokud jsou tyto události („trigger points“) evidovány místní státní správou (na úrovni obcí), která je může sledovat. Problém ale je, že existuje část lidí, kteří nejsou evidováni sociálním systémem a nemusí aktuálně žádnou sociální dávku pobírat¹¹.
- * V případě příspěvku na bydlení by tak bylo možné, aby byla dávka svázána s vyplácením jiných dávek (např. důchodu apod.). V případě zadlužení by (např. o formách oddlužení) byli informováni všichni ti, kteří mají exekuci déle nežli jeden rok.
- * V případě České republiky by pomohlo omezení nutnosti opakovat každoročně žádost o vyplacení dávek.
- * Důvodem pro automatizaci dávek je, že jiné snahy (ať preventivní či reaktivní) mají malou efektivitu. Proto je snaha sociální dávky automatizovat. Automatizace sociálních dávek nevede k závislosti na sociálním systému a pasivitě. U sociálně ohrožených skupin je důležité poskytnout základní sociální podporu, která pak recipientům umožní samostatné a aktivní řešení problémů. Např. v bydlení lépe fungují programy, kde je ohroženým skupinám nejdříve poskytnuta základní záchranná síť (tzv. housing first), která pak umožňuje i aktivní řešení ze strany

¹¹ Liší se také využívání konkrétních typů dávek. Zde existuje prostor pro státní správu, která může kontaktovat a informovat osoby, které má v evidenci a kde existuje vysoká pravděpodobnost, že nevyužívají některou z dávek.

recipientů nežli „zásluhové“ programy (MPSV, 2019). Navíc míra zneužívání sociální dávek je v České republice relativně malá (pohybuje se mezi 5 – 10 % vyplaceného objemu dávek) (Břešťan, 2019).

Identifikace a informování

- * Obecně platí, že identifikace recipientů dávek a jejich informování a edukace působí efektivně především na mladší věkové skupiny, kde je větší šance nejen na zvýšení informovanosti, ale také na změnu chování (Frisancho, 2019). Proto programy a intervence na zvyšování informovanosti jsou velmi efektivní v případě dětí.
- * **Zjednodušení procesu získávání informací o recipientech dávek** mj. tím, že se veřejné instituce nemohou opakovaně dotazovat na informace, které již mají („Only once law“ v případě Belgie zamezuje opakované dotazování na stejné či podobné osobní informace). To snižuje pocity studu a stigmatizace a obavy žadatelů.
- * **Využití ICT a aplikací pro zjednodušení procesu žádání zrychluje celý proces.** Nicméně využívání ICT neumožňuje dosažení všech potenciálních žadatelů. Zejména některé z ohrožených skupin (senioři) nemusí být prostřednictvím ICT technologií dosažitelní. Proto se doporučuje zachovat i tradiční formy („tužka & papír“).
- * Efektivním způsobem je také **napojení se na neziskové organizace či veřejné instituce** (např. školy), které mohou často lépe identifikovat případy, kdy nemusí docházet k využívání dávek. Zároveň předávání informací prostřednictvím osobního kontaktu (sociální kapitál) je velmi efektivní. Např. studie z Itálie ukazuje, že míry informovanosti o sociálních benefitech poklesla po uzavření škol (Eurofound, 2015).
- * Informaci o tom, že lidé mají těžko řešitelné dluhy, mohou také mít společnosti evidující u svých klientů nedoplatky (např. telekomunikační společnosti, dodavatelé energií). I tyto společnosti mohou upozorňovat na možné sociální dávky, které by bylo možné využít.
- * Využívání sociálních dávek zvyšuje také zlepšení celkového administrativního procesu žádání o dávky. Bylo zjištěno, že pozitivní efekt měly následující kroky: a) spojení žádostí o více dávek do jednoho procesu (formuláře), b) proaktivní přístup ze strany veřejné správy (zasílání připomínek apod.), c) organizace „vzdělávání“ např. ve formě semináře/setkání kde je vysvětleno, jak o dávky čerpat, d) méně formální a srozumitelnější proces žádání a e) lepší (také časová) dostupnost daných úřadů a úředníků (delší otevírací hodiny apod.). Kombinace několika relativně malých změn může zvýšit také-up až o desítky procent (Ribar, 2014).

Nudging

- * Zvýšit take-up sociálních dávek prostřednictvím zvyšování znalosti pomoci jsou tzv. „nudges“. „Nudge“ znamená poskytnutí informace, která může vést k výrazným behaviorálním změnám. Cílem je jednoduše, levně a nenápadně ovlivňovat chování lidí bez toho, aby docházelo k omezování pocíťované svobody (Thaler, Sunstein

2009). V případě non-take upu mají tyto „nudges“ formu další komunikace (telefonické, mailem, poštou) či formu personalizace existující komunikace. Výsledky těchto „nudges“ se liší. Zatímco výzkumy z Francie ukazují, že tyto strategie mohou mít pozitivní efekt (Chareyron et al., 2018), experimenty z USA tyto efekty nepotvrzují (Linos et al., 2020; O’Leary et al., 2021).

- * „Nudges“ mohou mít mnoho podob. Mohou spočívat v personalizaci („Recipient pravděpodobněji vztáhne na sebe“), snížení vnímané komplexity problému („Recipient se bude lépe orientovat“) či obsahující informaci vedoucí ke snížení rizik či strachu (Prins, 2020).
- * Poskytnutí informace o existenci sociálních dávek ale obvykle nestačí. Protože je častou bariérou také samotný administrativní proces, je doporučeno poskytovat pomoc také s jeho vyřízením. Snižovat non-take up může také **informování o tomto jevu jako takovém. Informace totiž zvyšuje citlivost k tomuto tématu** a lidé si mohou uvědomit, že oni sami nebo jejich blízcí by mohli mít na sociální dávky nárok (Eurofound, 2015). Zároveň by ale tyto informace měly obsahovat jaké kritéria nárokovosti, jinak hrozí přehlacení státní správy a v případě zamítnutí se zvyšuje nedůvěra v instituce.
- * V případě České republiky je možné zmínit efekt zvýšení míry placení televizních poplatků poté, co byli neplatiči znovu upozorněni na právní důsledky neplacení a informace o povinnosti platit televizní poplatky byly výrazně zjednodušeny. Zjednodušení podání informace tedy změnilo chování v oblasti financí (Cahlikova et al., 2021).

Bankovní produkty – inovace a příklady dobré praxe

Zde uvádíme příklady inovací používaných v bankovním sektoru, které se týkají finančních produktů a jejichž cílem je zlepšení finančního zdraví. Opatření rozdělujeme na (primárně) reaktivní a (primárně) preventivní podle toho, zda je cílem opatření spíše zlepšovat aktuálně tíživou situaci nebo spíše působit preventivně. Nicméně i „reaktivní“ opatření mají preventivní charakter v tom, že snižují negativní efekty chudoby, zadlužení apod.

Reaktivní opatření je možné cílit spíše na starší věkové skupiny; preventivní na mladší. Důvodem je, že mladší lidé jsou lépe ovlivnitelní preventivními kampaněmi.

Reaktivní

- * Bankovní společnosti, které mají informace o příjmové a výdajové stránce klientů, mohou informovat klienty o možnosti čerpat sociální dávky (příspěvek na bydlení, přídavek na děti). Způsobilost čerpat dávku je potvrzeno kalkulačkou (součástí elektronického bankovníctví – EB) a informace z EB jsou dále využity pro další návazné kroky (předvyplnění online žádostí apod.). EB užívá dnes asi 2/3 populace starší 16 let. EB užívá aktivně (sledování obsahu, nabídek apod.) asi 35 % uživatelů (Český statistický úřad, 2019). Pokud vezmeme v úvahu, že ekonomickými problémy je ohroženo asi 20 % domácností, bude aplikaci registrovat asi 7 % ohrožených

uživatelů EB banky. Z nich lze očekávat max. 10 % účinnost (viz efektivita Milostivého léta).

- * Tzv. systémy G2P (government-to-person) kdy typicky v mimořádných případech (jako COVID-19) jsou ohroženým skupinám automaticky posílány mimořádné sociální dávky na jejich účet. Jde o nástroj, který se začal používat zejména v rozvojových zemích (WorldBank, 2020). Ohrožené skupiny, kterým je finanční pomoc poskytnuta, jsou identifikováni např. na základě dřívějšího vyplacení sociálních dávek (MIT, 2020). Jde o mimořádný zásah (používaný v některých zemích např. v období COVIDU-19), který je zaměřený na všechny způsobilé recipienty. Efektivita G2P je dána plošností a automatizovaností. Zásah zaleží na úplnosti podkladových databází.

Preventivní

- * Zvyšování obecné informovanosti o nevyužívání existujících sociálních dávek. Současně se zvyšováním informovanosti je možné snižovat stigmatizaci spojenou s pobíráním sociálních dávek. Informace o tom, že sociální dávky pomáhají lidem vracet se do běžného života a že jde o věc, kterou může každý někdy použít, může také zvýšit užívání sociální pomoci.
- * Finanční produkty, které zároveň **motivují klienty ke spoření** zasíláním motivující komunikace, která podporuje spoření; i po malých částkách (CFSI, 2015).
- * Specifické finanční služby orientované na nízkopříjmové skupiny a konkrétní situace. Např. malé půjčky na kauci u nájemního bydlení pro lidi bez úspor. Jde o komerční produkt, jehož důsledkem může být větší dostupnost nájemního bydlení (také např. pro mladé skupiny). Zásah bude spíše omezený. Může být využitelný pro mladé lidi vstupující na trh bydlení.
- * U ohrožených skupin byl např. testován finanční produkt, kdy za předpokladu úspěšného splácení se **postupně snižovala úroková sazba** tak, aby došlo k většímu motivování dlužníka ke splácení (Fronted, 2022).
- * Jako součást úvěrových produktů je zavedena komunikace s klienty, která **upozorňuje na nezaplacené splátky a motivuje k jejich včasnému zaplacení**. Komunikace s klienty má formu coachingu a „debt managementu“ včetně toho, že dlužníci identifikují na začátku známé („peers“ – rodina, přátelé apod.), kteří jsou informováni, pokud nedochází ke splácení (Zinman & Karlan, 2012).
- * V případě spořicí produktů automatický „opt-in“. Klientům jsou automaticky vytvářeny spořicí finanční produkty a jejich odmítnutí je podmíněno aktivním zrušením produktu ze strany klienta (IPA, 2017).

Tabulka doporučení a intervencí

Tabulka

/ Doporučení a intervence

Název	Cílová skupina	Cíl	Efekt intervence	Efektivita
Integrovaná kalkulačka dávek v bankovníctví	Klienti s nízkým příjmem. Zároveň spíše mladší populace pracující s EB.	Zvýšit uptake státní sociální pomoci	Dlouhodobý (dlouhodobé zvýšení take-upu dávek)	Potenciál projít si kalkulačku má 35 % uživatelů EB (užívají EB aktivně).
Zvyšování povědomí o nevyužívání dávek	Všichni	Zvýšit znalost a povědomí o problému	Spíše krátkodobý (může v daný moment zvýšit informovanost)	Neexistují data.
Integrace dat na úrovni státní správy	Rizikové skupiny	Zvýšit uptake státní sociální pomoci	Dlouhodobý (umožňuje dlouhodobě lépe cílit na ohrožené skupiny)	Neexistují data.
Zvyšování znalosti o tom, jak žádat o sociální podporu	Rizikové skupiny	Zvýšit uptake státní sociální pomoci	Střednědobý (záleží na typu intervence)	Neexistují data.
„Nudges“ ve formě zjednodušení a personalizace komunikace	Rizikové skupiny	Zvýšit uptake státní sociální pomoci	Střednědobý. „Nudges“ totiž mohou vést k dlouhodobé změně chování	V případě sociálních dávek spíše omezená. Zvýšení také-upu do 10 %.
Milostivé léto (oddlužení po zaplacení jistiny a poplatku exekutorovi)	Všichni	Snížit zadlužení české populace	Dlouhodobý. Umožňuje celkové oddlužení.	Omezený. Šance na oddlužení využil jen malý podíl klientů (odhad pod 5 %). ¹²

¹² <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/ekonomika-finance-osobni-stovky-tisic-dluzniku-dostaly-dalsi-sanci-milostiveho-leta-vyuzil-zlomek-183433>

Zdroje

- Aristei, D., & Gallo, M. (2021). Financial knowledge, confidence, and sustainable financial behavior. *Sustainability (Switzerland)*, 13(19). <https://doi.org/10.3390/su131910926>
- Břešťan, R. (2019). Zneužívání sociálních dávek v Česku. *Hlidacipes.Org*. <https://hlidacipes.org/zneuživani-socialnich-davek-v-cesku-zanedbatelne-navzdory-tomu-co-opakuje-babis/>
- Cahlikova, J., Cingl, L., Chadimova, K., & Zajicek, M. (2021). Carrots, Sticks, or Simplicity? Field Evidence on What Makes People Pay TV Fees. *SSRN Electronic Journal*, July. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3891641>
- Český statistický úřad. (2019). VYUŽÍVÁNÍ INFORMAČNÍCH A KOMUNIKAČNÍCH TECHNOLOGIÍ V DOMÁCNOSTECH A MEZI JEDNOTLIVCI. <https://www.czso.cz/documents/10180/90577057/06200419.pdf/6f465ecb-ec36-492e-bcc8-fd136d154cd1?version=1.1>
- CFSI. (2015). "MAGIC Mojo" by Piggymojo Can a mobile app motivate consumers to make "impulse saves"? <https://s3.amazonaws.com/cfsi-innovation-files/wp-content/uploads/2017/01/31204456/MAGIC-Mojo-by-Piggymojo-profile-Designing-for-Financial-Health-FCIF-final-2-5-16.pdf>
- Chareyron, S., Gray, D., & L'Horty, Y. (2018). Raising take-up of social assistance benefits through a simple mailing: Evidence from a French field experiment. *Revue d'Economie Politique*, 128(5), 777–805. <https://doi.org/10.3917/redp.285.0777>
- Eurofound. (2015). *Access to social benefits: Reducing non-take-up*.
- Frisancho, V. (2019). *The Impact of Financial Education for Youth The Impact of Financial Education for Youth*. July.
- Fronted. (2022). *Fronted. The deposit that moves home with you*. <https://fronted.rent/>
- IPA. (2017). *Nudges for Financial Health: Global Evidence for Improved Product Design*. <https://www.poverty-action.org/publication/nudges-financial-health-global-evidence-improved-product-design>
- Linós, E., Prohofsky, A., Ramesh, A., Rothstein, J., & Unrath, M. (2020). Can Nudges Increase Take-up of the EITC? *NBER Working Paper 28086*.
- Matějka, F., Bauer, M., Bartoš, V., & Chytilová, J. (2013). *Attention Discrimination: Theory and Field Experiments*.
- Mikula, Š., & Montag, J. (2022). *Roma and Bureaucrats: A Field Experiment in the Czech Republic* *. 1–31.
- MIT. (2020). *Smart stimulus: Cash as code*. <https://www.technologyreview.com/2020/09/09/1008226/smart-stimulus-cash-as-code>
- MPSV. (2019). *Úvod do housing first*.
- O'Leary, C. J., Oberlee, D., & Pepin, G. (2021). Nudges to Increase Completion of Welfare Applications: Experimental Evidence from Michigan. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3725479>
- PAQ research. (2021). *Faktory odrazující od vstupu do oddlužení*.

PAQ Research. (2022). *Institut řešení předlužení.*

PAQ Research, & IDEA, C. E. (2021). *Dopady zdražení energií a návrh reformy příspěvku na bydlení.*

Prins, L. (2020). *Free money? Why not?! Using a letter experiment to explain nontake-up of the Dutch supplementary grant.* August, 52.
https://theses.uhn.nl/bitstream/handle/123456789/10164/Prins%2C_Leon_1.pdf?sequence=1

Raitano, M., Gallo, G., Jessoula, M., & Pagnini, C. (2021). *Requested by the EMPL committee Fighting poverty and social exclusion.* June.

Ribar, D. (2014). *How to improve participation in social assistance programs.*

SPOT. (2021). *Prekarizování pracovníci a pracovnice v době pandemie covid-19.*

WorldBank. (2020). *Responding to crisis with digital payments for social protection: Short-term measures with long-term benefits.*
<https://blogs.worldbank.org/voices/responding-crisis-digital-payments-social-protection-short-term-measures-long-term-benefits>

Zinman, J., & Karlan, D. (2012). *BORROW LESS TOMORROW: BEHAVIORAL APPROACHES TO DEBT REDUCTION.* <https://crr.bc.edu/wp-content/uploads/2012/05/FSP-WP-2012-1.pdf>

3.3 Finanční vzdělávání

Finanční gramotnost je v ČR v porovnání s Evropou průměrná. Češi mají srovnatelné znalosti, ale nedokážou je dobře aplikovat v běžném životě. Nové studie ukazují, že finanční gramotnost a odpovědné chování dospělých se dá pozitivně ovlivnit finančním vzděláváním. Tradiční formy prezenčního vzdělávání zvyšují znalosti účastníků a pozitivně ovlivňují finanční plánování a rozhodnutí o spoření. Jejich škálovatelnost je ovšem omezená.

Online formy vzdělávání mají vysoký potenciál škálovatelnosti, ale jejich dopad není robustně ověřen. Investice do pilotování a rozvoje efektivních forem online vzdělávání proto mohou mít vysokou návratnost. Druhým důležitým segmentem jsou programy pro skupiny ohrožené příjmovou chudobou (např. příjemci dávek, senioři). U nich se ukazuje omezený dopad programů finančního vzdělávání. Vysokou přidanou hodnotu proto mohou mít výzkumy, které odhalí faktory, které mohou zvýšit efektivitu intervencí pro ohrožené skupiny.

Znalosti a kompetence dospělých v oblasti financí

Finanční zdraví **dlouhodobě negativně ovlivňuje** vysoká míra exekucí, zdanění práce nebo nízké čerpání dávek. Navíc ho **v posledních měsících zhoršuje** vysoká inflace, především náklady na energie a bydlení, a to vše spojené s řadou dopadů pandemie koronaviru na ekonomiku a zdraví. Už jen výčet těchto faktorů ilustruje, že kladou **extrémní nároky na obyvatele**, aby činili **optimální rozhodnutí** ve složité a nejisté době.

Nelze spoléhat pouze na podporu státu, ani na to, že správná rozhodnutí lze **zajistit pouze skrze vzdělávání v mládí**. Tak jako v ostatních oblastech je stále důležitější se vzdělávat v průběhu celého života a zvlášť to platí pro oblast finančních rozhodování.

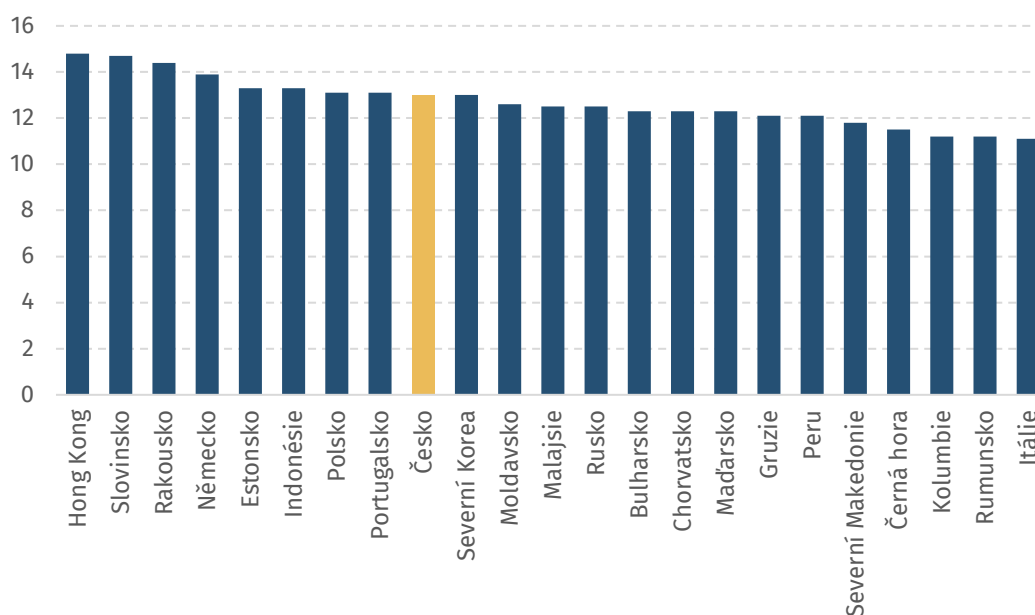
Informace ohledně finanční gramotnosti Čechů jsou omezené, jelikož ji mezi dospělými každoročně měří pouze Česká bankovní asociace (ČBA). Její [Index finanční gramotnosti](#) zkoumá především znalosti a chování – jestli lidé spoří nebo jak získávají informace o finančních rozhodnutích a jestli jim rozumí. Hodnota indexu se od roku 2016 do roku 2021 výrazně nezměnila. V celé populaci v roce 2016 dosahovala 54 bodů a v roce 2021 55 bodů. I když **pandemie nevedla k většímu vzdělávání a vyšším výsledkům** v hodnotě indexu, lidé v roce 2021 více přemýšleli o finančních otázkách než dřív. Specificky, chtěli více spořit a plánovat. To pravděpodobně rok 2022 ještě posílil. Na druhou stranu také **vyšší část lidí** (cca 25 %) reportovala, že se **hůře orientuje ve finančních záležitostech** než v minulých letech.

Pro mezinárodní porovnání využijeme výsledky z **šetření o Finanční gramotnosti** realizovaného OECD, kterého se v roce 2020 účastnil reprezentativní vzorek obyvatel z 26

zemí včetně 12 zemí z OECD. **Šetření měří**, jaké mají účastníci **znalosti, finanční chování a postoje**. V tom se konceptuálně výrazně neodlišuje od indexu ČBA. Výsledky ukazují, že ČR patří mezi země s nadprůměrnými výsledky. Bližší porovnání už není tak pozitivní. Kdybychom porovnání omezili pouze na evropské země, zařadila by se ČR do průměru. Všechny země navíc dosahují relativně nízkých výsledků. Maximální skóre 21 se dá interpretovat tak, že všichni účastníci mají základní úroveň finanční gramotnosti a jsou schopni obezřetného finančního chování. V účastnících se zemích, stejně jako v ČR, dosahovalo v roce 2020 průměrné skóre jen přibližně dvou třetin.

Graf 1

/ Skóre finanční gramotnosti v roce 2020

Zdroj: OECD/INFE [2020](#)

Rozdělení do tří oblastí poukazuje detailněji na slabá místa ve finanční gramotnosti v ČR. V první oblasti – **znalosti** – se měří porozumění základním konceptům jako složený úrok, inflace nebo riziko u finančních produktů. V této oblasti se **ČR umístila mírně nadprůměrně**. Ovšem i to znamená **nízkou úroveň znalostí**. Jen 21 % Čechů rozumí složenému úroku a jen dvě třetiny obyvatel chápe koncept diverzifikace rizika. Naproti tomu čtyři z pěti lidí odpověděli správně na otázky ohledně inflace. Lze navíc předpokládat, že současná situace donutila porozumět inflaci ještě vyšší část populace. Také v oblasti **postoje**, která mapuje, jestli lidé přemýšlí dlouhodobě o financích, se **ČR umístila nad průměrem** zúčastněných zemí.

Naproti tomu v oblasti **chování** mají Češi **nejnižší výsledky v porovnání s ostatními kategoriemi a jsou také pod průměrem zúčastněných zemí**. Otázky v této části mířily na oblasti, jestli si lidé tvoří dostatečné úspory, vyhýbají se nadměrnému zadlužování, jestli při větších nákupech zjišťují dostatek informací nebo jestli pravidelně sledují příjmy a výdaje domácnosti. Vyjádřeno odlišnou metrikou, ani ne polovina účastníků z ČR dosáhla skóre 6, které značí alespoň základní úroveň zodpovědného a informovaného chování.

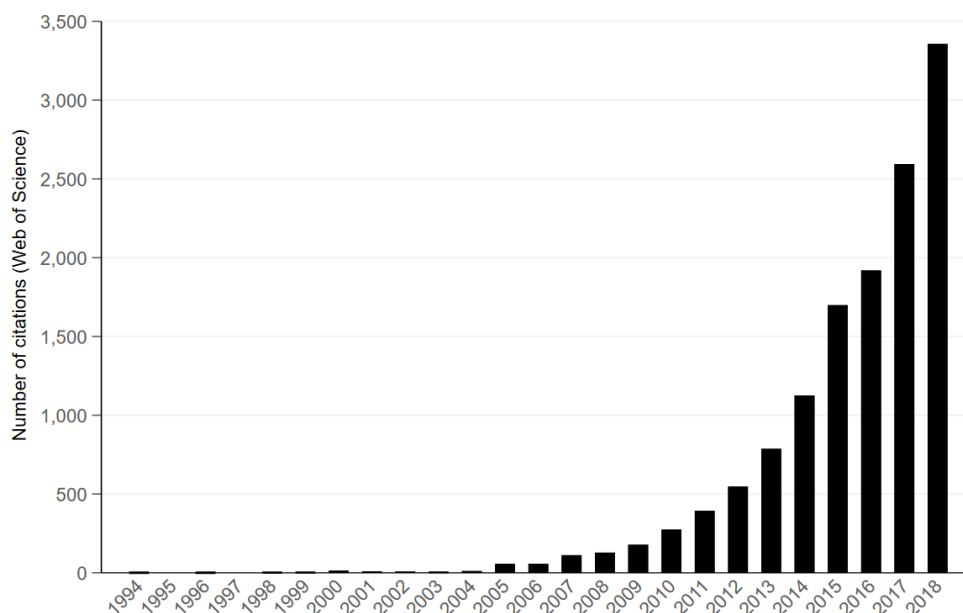
Naproti tomu, ve Slovinsku této úrovně dosáhlo přes 70 % účastníků. To naznačuje, že **Češi mají relativně srovnatelné gramotnosti s ostatními evropskými zeměmi, ale nedokážou je aplikovat do svých finančních rozhodnutí.**

Je finanční vzdělávání dospělých účinné?

Dřívější studie ukazovaly, že **finanční vzdělávání**, a to včetně dospělých, **nemá** v průměru **efekt**. Tento závěr vycházel především z hojně citované meta-analýzy (Fernandes et al., 2014). Od roku 2014 ale nastal boom experimentálních a kauzálních evaluací programů finančního vzdělávání.

Graf 2

/ Citace odborných studií, které obsahují termín „finanční vzdělávání“ podle roku

- * Kaiser et al. (2021) a Kaiser a Menkhoff (2017) mapují novější studie a využívají k meta-analýze také více sofistikované metodologické postupy, které umí snižovat publikační zkreslení. Tyto studie ukazují **pozitivní dopad finančního vzdělávání na znalosti a kompetence dospělých**.
- * V průměru intervence zaměřené na dospělé v meta-analýze Kaiser et al. (2021) zvyšují kompetence o 0,2 standardní odchylky a chování 0,1 standardní odchylky. Toto vyjádření se využívá, jelikož díky němu lze porovnat efekty mezi studiemi a typy intervencí. Kraft (2020) využívá zjištění z různých typů vzdělávacích intervencí a doporučuje **efekty** mezi 0,05 a 0,2 standardní odchylky interpretovat jako **středně velké**. To ukazuje, že **dopad programů finančního vzdělávání dospělých** je v oblasti vzdělávání nejen robustní, ale také **ekonomicky významný**.
- * Efekty intervencí **se výrazně nesnižují s časem** (Kaiser et al., 2021). Starší studie naznačovaly, že kompetence získané díky vzdělávání se rapidně během 12 měsíců snižují. Výsledky novějších studií to ale nepotvrzují. Možným mechanismem může

být vyšší kvalita intervencí realizovaných po roce 2014. Na druhou stranu, prakticky neexistují studie, které by sledovaly dopad na delším časovém úseku než 18 měsíců. **Dlouhodobé efekty finančního vzdělávání jsou proto neznámé.**

Liší se dopad podle cílové skupiny?

- * Národní strategie finančního vzdělávání 2.0 (Ministerstvo financí ČR, 2020) definuje **čtyři cílové skupiny**. Primární skupina jsou **děti a dospívající**. Kromě nich se nezaměřuje na dospělé jako celek, ale na zvláště zranitelné skupiny:
 1. **nezaměstnaní,**
 2. **příjemci pomoci v hmotné nouzi,**
 3. **senioři.**
- * Logickou otázkou je, jestli je efektivnější podpora programů směřující na děti nebo dospělé. **Efekt intervencí finančního vzdělávání na chování dospělých je minimálně srovnatelný s programy pro děti a dospívající** (Kaiser & Menkhoff, 2017), některé studie naznačují i **vyšší dopad intervencí pro dospělé** (Kaiser et al., 2021). Naopak, efekt na znalosti a kompetence je vyšší na děti, což může být dáno tím, že děti se obecně lépe a rychleji učí oproti dospělým. Intervence pro děti a dospělé se svým obsahem liší, ale tyto výsledky by mohly naznačovat, že dospělí mohou na rozdíl od dětí nabyté kompetence okamžitě aplikovat v životě.
- * **Programy finančního vzdělávání směřující na nejvíce ohrožené skupiny** (ohrožení chudobou, nezaměstnaní) **mají nižší efekt** na kompetence i chování **než u průměrné dospělé populace** (Kaiser & Menkhoff, 2017).¹³ Lidé z těchto skupin mají v průměru nižší vzdělání, což může být jeden z faktorů, proč u nich má finanční vzdělávání nižší dopad. To samozřejmě vede k důležitým implikacím pro podporu finančního vzdělávání. Na jednu stranu tyto skupiny z finančního vzdělávání mohou nejvíce profitovat, na druhou stranu je obtížné vytvořit pro ně fungující intervence. Obecně platí, že intervence se výrazně liší ve své efektivitě. **Budoucí výzkum by proto měl zkoumat faktory, které ovlivňují dopad finančního vzdělávání na zranitelné skupiny.** To může obsahovat pedagogické metody a způsoby výuky, intenzitu (délku programů) nebo obsahové zaměření programů. V neposlední řadě, evaluace programů finančního vzdělávání na seniory jsme v literatuře nenašli a při určování dopadů se proto nelze inspirovat ze zahraničí.

Záleží na tom, co se vyučuje?

- * **Málo prozkoumanou** oblastí je, **jaké typy** finančního vzdělávání jsou pro rozvoj kompetencí a změnu chování nejefektivnější. Pro vzdělávání není využíván jednotící rámec, z kterého lze vycházet. Meta-analýzy proto kombinují velkou škálu různě zaměřených programů.
- * **Forma:** Největší přidanou hodnotu se zdají mít intervence **realizované jako face-to-face vzdělávání**, typicky ve třídách (Kaiser & Menkhoff, 2017). Online vzdělávání

¹³ Toto zjištění podporují výsledky z rozvojových zemí, kde je průměrný efekt intervencí také nižší.

nebo poradenství má o něco nižší dopad, i když rozdíl není statisticky významný v porovnání s prezenčním vzděláváním. Online programů finančního vzdělávání s rigorózní evaluací ovšem existuje minimum, a proto je pro ověření jejich efektivity potřeba další výzkum. **Je možné, že pandemie koronaviru zvýšila nejen četnost využívání online forem, ale také jejich kvalitu.** Vzhledem k výrazně nižším nákladům a škálovatelnosti takových programů se zdá být **pilotní testování jako investice s vysokým potenciálem.**

* **Typ chování:** Pozitivní dopad programů finančního vzdělávání se ukazuje být jak na znalosti a kompetence dospělých, tak na chování lidí. **Efekt na chování je ovšem výrazně nižší** (Kaiser et al., 2021).

* **Znalosti a kompetence:** Intervence typicky míří na znalosti lidí v oblasti úroků, spoření, dopadů půjčování nebo investování a využívání složitějších finančních produktů (viz např. Ambuehl et al. (2014) nebo Calderone et al. (2018)), čímž se podobají kompetencím a znalostem měřeným OECD nebo ČBA. Tyto programy pozitivně ovlivňují znalosti a kompetence a mají vyšší dopad než programy mířící na chování. To je logické, jelikož znalosti je typicky snadněji ovlivnitelné než chování. Pozitivní je, že studie, které sbíraly data o znalostech i chování, nacházejí pozitivní dopad i na chování, ačkoliv výrazně nižší. Kompetence se tudíž částečně přelívají do odpovědnějšího chování.

* **Plánování a spoření:** Intervence cílící na **vyšší spoření a lepší finanční plánování** mají v průměru **pozitivní efekt**. Jejich podoba se různí. Některé využívaly informační moduly sloužící k lepšímu pochopení přínosů spoření/plánování a produktů (Angel, 2018; Billari et al., 2018; Heinberg et al., 2015). Další využívaly měkčí nástroje – zjednodušování informací, učení od vrstevníků a známých nebo strukturování možností a informací (Clark et al., 2014; Drexler et al., 2014; Duflo & Saez, 2003).

* **Půjčky a další finanční nástroje:** Ovlivnit **půjčování nebo penzijní pojištění** je složitější a tyto intervence v **průměru nemají efekt** (Choi et al., 2010; Cole et al., 2011; Postmus et al., 2015). Důvodem může být, že pochopení těchto produktů je složitější anebo půjčování je často produktem impulzivních rozhodnutí, které je relativně obtížné korigovat.

* Programy, které existují v České republice, míří často na důsledky finančních rozhodnutí jako jsou dluhy a exekuce a méně na preventivní chování (např. [Člověk v tísni](#) nebo [Rubikon](#)). Finančnímu vzdělávání dospělých se věnuje několik neziskových a soukromých subjektů. Žádný z nich ovšem nemá veřejně dostupnou evaluaci, proto je složité určit jejich kvalitu a efektivitu.

Tabulka doporučení a intervencí

Tabulka

/ Doporučení a intervence

Název	Cílová skupina	Cíl	Efekt intervence	Efektivita
Vzdělávání dospělých v oblasti spoření a plánování	Dospělí, lidé ohrožení chudobou	Zlepšit finanční rozhodování	Krátko až střednědobý	Střední
Finanční vzdělávání dospělých (včetně právní a energetické gramotnosti)	Dospělí	Zvýšení finanční, právní a energetické gramotnosti	Krátkodobý	Střední
Výzkum faktorů finančního vzdělávání na ohrožené skupiny	Ohrožené skupiny (nezaměstnaní, pobírající sociální dávky, senioři)	Zjišťování klíčových prvků efektivit (např. forma výuky, obsah)	Středně až dlouhodobý	Nejsou data
Informování o finančních produktech a přínosech zodpovědného finančního chování	Zákazníci banky	Zabudování informačních modulů do stávajících produktů (např. internetové bankovníctví)	Krátkodobý	Malý až střední

Zdroje

- Ambuehl, S., Bernheim, B. D., & Lusardi, A. (2014). The Effect of Financial Education on the Quality of Decision Making. *National Bureau of Economic Research*.
- Angel, S. (2018). Smart tools? A randomized controlled trial on the impact of three different media tools on personal finance. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*. <https://doi.org/10.1016/j.socec.2018.04.002>
- Billari, F. C. mname, Favero, C. A. mname, & Saita, F. mname. (2018). Nudging Financial and Demographic Literacy: Experimental Evidence from an Italian Trade Union Pension Fund. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3095919>
- Calderone, M., Sadhu, S., Fiala, N., Sarr, L., & Mulaj, F. (2018). Financial education and savings behavior: Evidence from a randomized experiment among low-income clients of branchless banking in India. *Economic Development and Cultural Change*. <https://doi.org/10.1086/697413>
- Choi, J. J., Laibson, D., & Madrian, B. C. (2010). Why does the law of one price fail? An experiment on index mutual funds. *Review of Financial Studies*. <https://doi.org/10.1093/rfs/hhp097>
- Clark, R. L., Maki, J. A., & Morrill, M. S. (2014). Can Simple Informational Nudges Increase Employee Participation in a 401(k) Plan? *Southern Economic Journal*. <https://doi.org/10.4284/0038-4038-2012.199>
- Cole, S., Sampson, T., & Zia, B. (2011). Prices or Knowledge? What Drives Demand for Financial Services in Emerging Markets? *Journal of Finance*. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.2011.01696.x>
- Drexler, A., Fischer, G., & Schoar, A. (2014). Keeping it simple: Financial literacy and rules of thumb. *American Economic Journal: Applied Economics*. <https://doi.org/10.1257/app.6.2.1>
- Duflo, E., & Saez, E. (2003). The role of information and social interactions in retirement plan decisions: Evidence from a randomized experiment. In *Quarterly Journal of Economics*. <https://doi.org/10.1162/00335530360698432>
- Fernandes, D., Lynch, J. G., & Netemeyer, R. G. (2014). Financial literacy, financial education, and downstream financial behaviors. *Management Science*. <https://doi.org/10.1287/mnsc.2013.1849>
- Heinberg, A., Hung, A., Kapteyn, A., Lusardi, A., Samek, A. S., & Yoong, J. (2015). Five Steps to Planning Success. Experimental Evidence from U.S. Households. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2585232>
- Kaiser, T., Lusardi, A., Menkhoff, L., & Urban, C. (2021). Financial education affects financial knowledge and downstream behaviors. *Journal of Financial Economics*. <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2021.09.022>
- Kaiser, T., & Menkhoff, L. (2017). Does financial education impact financial literacy and financial behavior, and if so, when? *World Bank Economic Review*. <https://doi.org/10.1093/wber/lhx018>
- Kraft, M. A. (2020). Interpreting Effect Sizes of Education Interventions. *Educational Researcher*. <https://doi.org/10.3102/0013189X20912798>
- Ministerstvo financí ČR. (2020). *Národní strategie finančního vzdělávání 2.0*.
- Postmus, J. L., Hetling, A., & L.Hoge, G. (2015). Evaluating a financial education curriculum as an intervention to improve financial behaviors and financial well-being of survivors of domestic violence: Results from a longitudinal randomized controlled study. *Journal of Consumer Affairs*. <https://doi.org/10.1111/joca.12057>

3.4 Sociální kapitál & nerovnosti

Vliv sociálního kapitálu na finanční zdraví je sice dle existujících výzkumů nižší než vliv lidského kapitálu, ale i tak sociální kapitál pozitivně ovlivňuje finanční zdraví. Dodává podpůrnou síť nejen pro rizikové situace (nemoc, ztráta zaměstnání, důchod atd.), ale také pro důležitá finanční rozhodnutí (např. výběr půjčky, úvěru apod.). Život v exekuci a/nebo v chudobě pak dále snižuje úroveň sociálního kapitálu a zvyšuje sociální izolovanost. Nízký sociální kapitál je tak zároveň příčinou i důsledkem špatného finančního zdraví.

Význam sociálního kapitálu se také projevuje v programech zaměřených na finanční vzdělávání – tyto formy finančního vzdělávání fungují lépe v tzv. „peer groups“, nežli tradiční formou krátkodobých kurzů, které jsou založeny na individuálním vzdělávání. Z hlediska intervencí lze doporučit podpoření kvalitního dluhového poradenství, nejlépe podporou NNO aktivních v této oblasti. Zároveň budou efektivní intervence, které se zaměřují přímo na trh práce. Tedy propojování s konkrétními zaměstnavateli, pomoc začínajícím podnikatelům apod.

Souvislost sociálního kapitálu s finančním zdravím

Obecný vliv lidského a sociálního kapitálu na finanční zdraví: zahraniční výzkumy

Sociální kapitál můžeme chápat jako (a) **rozsah a prestiž sociálních vztahů a kontaktů nebo také** (b) jako **schopnost získávat pomoc či informace od blízkých lidí**. První varianta sociálního kapitálu se může hodit v případě hledání zaměstnání (více kontaktů) (Verhaeghe, Van der Bracht and Van de Putte, 2015), druhá varianta se týká spíše velmi blízkých vztahů a možnosti jejich využití při nenadálé události. Například zda mají lidé ve svém okolí osoby, kteří poradí s finančními a právními věcmi, pohlídají děti či pomohou v případě dlouhodobé nemoci apod. (Song and Chang, 2012).

Kromě těchto dvou typů sociálního kapitálu rozlišujeme také ještě tzv. „lidský kapitál“. Ten zahrnuje kompetence, tedy např. znalosti cizích jazyků, ICT kompetence, finanční gramotnost apod. Tyto tři typy kapitálů spolu mohou a nemusí souviset. Např. vysoká úroveň kompetencí nutně neznamená časté sociální kontakty. Naopak fakt, že někdo má širokou sociální síť vztahů, nemusí znamenat, že daná osoba bude mít vysoké kompetence a znalosti ve formě lidského kapitálu.

Vyšší míra sociálního kapitálu má pozitivní efekt na finanční zdraví tím, že **zvyšuje šance nalézt zaměstnání** (resp. lépe placené zaměstnání). Lidé, kteří mají vyšší sociální kapitál,

mají dále vyšší platy v porovnání s těmi, kteří mají nižší počty sociálních kontaktů (při zachování ostatních charakteristik) (Weaver and Habibov, 2012; McDonald, 2015). Zvyšování sociálního kapitálu také zlepšuje u mladých lidí vztah k institucím. Např. v tom, že zvyšuje šanci na studiu na vysoké škole, a tím vede k lépe placeným zaměstnáním a zprostředkovaně k vyššímu finančnímu zdraví (Tierney and Venegas, 2006). Nakonec také obecně platí, že čím více jsou lidé zapojeni do sítí sociálních vztahů, čím více sociálních kontaktů mají, tím více jsou obecně informováni o financích a tím více i využívají různé finanční produkty (Hong, Kubik and Stein, 2005).

Nízká míra sociálního kapitálu rodičů má přímou **souvislost s předčasnými odchody dětí ze vzdělávání**. Studie z USA ukazují, že nízké sociální kontakty rodičů představují svébytný negativní vliv na schopnost dětí dokončit vzdělávání¹⁴ (Carbonaro, 2005).

Sociální kapitál může pomoci mladým lidem lépe řešit situaci ekonomické chudoby a nacházet cesty jak tyto situace řešit prostřednictvím lepší dostupnosti vzdělávání, rekvalifikací, pracovních nabídek apod. (Wong, 2007; Heizmann and Böhnke, 2016). Studie zaměřené na mladé lidi také ukázaly, že **sociální kapitál (blízké vazby a kontakty) pozitivně podporuje šanci vymanit se z rizikového prostředí** (kriminálnosti, nefunkčních sociálních vazeb a sociálně vyloučeného prostředí). Např. tím, že lépe zvládají nepříznivé situace, lépe kalkulují s rizikem, jsou lépe schopni mobilizovat zdroje apod. (Boeck, Fleming and Kemshall, 2006).

Sociální kapitál má také vliv na **kvalitu rozhodování, také v případě výběru finančních produktů**. Např. lidé, kteří nemohli využít neformálních sítí ve výběru hypotečních úvěrů, měli systematicky méně výhodné produkty (vyšší úrokové sazby u hypoték) v porovnání s těmi, kteří měli vyšší sociální kapitál (a jinak stejné charakteristiky) (Pittman, 2008).

Sociální kapitál je také svázán s podnikáním, resp. ochotou podnikat. **Vyšší míra sociálního kapitálu (a sociálních vztahů, kontaktů, sdílení existujících znalostí, komunikace atd.) zvyšuje motivaci a ochotu k podnikání**; a to bez ohledu na další faktory. Nízký sociální kapitál tak může (nepřímě) vést k určité pasivitě; resp. vysoká míra sociálního kapitálu může podnikatelskou aktivitu podpořit (Zhao and Li, 2021).

Studie ze zahraničí pak naznačují, že na finanční zdraví má vyšší vliv lidský kapitál, nežli sociální kapitál (Weaver and Habibov, 2012). Jinými slovy, **ačkoliv hustá síť vztahů může zlepšovat nepřímě finanční situaci, přímé investice do „lidí“ (jejich vzdělanosti, kompetencí a znalostí) má na finanční zdraví silnější efekt**.

Situace v ČR: vliv lidského a sociálního kapitálu na finanční zdraví

Vztah mezi sociálním kapitálem a finančním zdravím v ČR

¹⁴ Např. tím, že jsou méně v kontaktu s ostatními rodiči, jsou méně informováni o situaci ve škole apod.

Sociální a lidský kapitál souvisí s finančním zdravím také v České republice. Nejvíce ohrožené skupiny ve společnosti (ČRo, 2019) mají nízké všechny tři uvedené formy sociálního a lidského kapitálu. Chybějící podpůrná síť činí tyto lidi ohrožené různými rizikovými faktory (ztráta práce, nemoc apod.). Malé ICT znalosti a užší sociální síť dále znesnadňují hledání zaměstnání apod. Nízký sociální kapitál je také v České republice spojen s ekonomickým kapitálem: čím vyšší úroveň sociálního kapitálu, tím vyšší příjmy a bohatství (a naopak) (ČRo, 2019).

Sociální kapitál a souvislost se zadlužením a chudobou

V České republice je nízký **sociální kapitál spojen s předlužením a exekucemi**. Mezi chudší populací mají lidé, kterým chybí někdo blízký, kdo by jim poradil ve finančních otázkách, skoro dvojnásobně vyšší míru exekucí v porovnání s těmi, kdo ve svém okolí někoho takového má. Absence sociálního kapitálu tedy souvisí s tím, že tito lidé (a) nemají nikoho, s kým by se poradili smlouvách, (b) nemohou využít finanční pomoci blízkých, (c) nedostali pomoc známých, která by jim např. mohla pomoci najít nové zaměstnání (MEDIAN, 2018b). Je tak pravděpodobné, že absence sociálního kapitálu zvyšuje pravděpodobnost exekucí, kterým by bylo možné předejít.

Lidé, kteří netrpí chudobou, jsou lépe schopni využívat svůj sociální kapitál. Snadněji získávají pomoc od ostatních ať již formou rady, doporučení či konkrétní pomoci. Jde totiž o to, že k omezení sociálního kapitálu dochází také z důvodu exekucí. Lidé jsou vytlačeni z trhu práce, omezují svoje volnočasové aktivity, zvyšuje se nedůvěra vůči ostatním lidem a zmenšuje se sociální síť vztahů, na kterou se mohou v případě problémů obrátit (MEDIAN, 2018a). Zahraniční studie ukazují, že tyto mechanismy (kombinace efektů zhoršení příjmů a ztráty sociálního kapitálu) mají efekt také na celkový zdravotní stav populace (Kawachi *et al.*, 1996).

Sociální kapitál a zdraví

Vliv na finanční well-being má také zdravotní stav, jehož vliv na finanční zdraví je do určité míry podmíněn sociálním kapitálem (existuje tedy souvislost mezi zdravotním stavem a sociálním kapitálem). Zlepšený zdravotní stav má přímý vliv na pozici na trhu práce prostřednictvím dlouhodobě nižší nemocnosti a prevenci závažných onemocnění.

Zahraniční výzkumy potvrzují, že **vyšší sociální kapitál vede k častějšímu využívání zdravotní péče** (Varda and Derose, 2009). Jinými slovy, lidé s vyšším sociálním kapitálem se více věnují a pečují o své zdraví. To se může týkat např. preventivních prohlídek, jež jsou v České republice značnou částí populace nevyužívány. Míra využívání těchto preventivních prohlídek je pak výrazně nižší u méně vzdělaných obyvatel a obecně ohrožených sociálních skupin. Např. dle dat MZČR z roku 2019 zanedbávají tři-čtvrtiny Čechů zdravotní prohlídky, toto zanedbávání je častější u nízko-příjmové populace (MZČR, 2019).

Řešení a prevence v zahraničí

Sociální kapitál ve smyslu sociálních vazeb do značné míry souvisí s tím, jak způsobem fungují komunity, ve kterých lidé žijí. Nejde tedy pouze o individuální faktory, ale velký vliv má také prostředí. Míra sociálního kapitálu je důsledkem fungování komunit a konkrétně také bydlení a zdraví v komunitě. Lze mluvit o efektu „sousedství“, kdy negativní efekty na děti mohou být nepřímé: děti vyrůstají v prostředí s vyšším výskytem patologických jevů, chodí do horších škol, jejich vrstevníci mají celkově nižší aspirace apod. (Prokop, 2022, p. 66). **Proto je důležité podporovat takové intervence, které budou fungovat jako prevence vzniku vyloučených lokalit, segregace a rozpadu (lokálních) komunit obecně.**

Pokud dochází k procesu vzniku sociálně-prostorového vyloučení, je pak obtížné a nákladné situaci řešit. V takových případech investice do individuálního kapitálu (např. lidského formou rekvalifikací, vzdělávání, individuálních kurzů apod.) nemusí mít efekt, protože lidé žijí v prostředí, kde se kumulují rizika různého typu (zdraví, bydlení apod.). Navíc široké sociální vazby nemusí vést ke zlepšení situace, protože neposkytují možnosti změnit situaci, kterou může být pouze opuštění lokality (Wong, 2007; Ouředníček, Špačková and Feřtová, 2011). Je tak nutné investovat jak do komunity/lokality jako celku, tak do individuálního kapitálu. Proto je obtížné řešit situaci ve vyloučených lokalitách, zastávajících periferiích apod.

Vliv sociálního kapitálu na finanční well-being spočívá v následujících oblastech:

Sociální kapitál jako takový je obtížné zvyšovat cílenými intervencemi. **Intervence zaměřující se na zvýšení sociálního kapitálu jsou obvykle kombinovány se vzděláváním a zvyšováním finanční gramotnosti, kdy je sociální aspekt použit ke zvýšení efektivity finančního vzdělávání.**

- * Příkladem jsou iniciativy, kdy v kolektivu domácností či rodin dochází k setkání, kde jsou sdíleny informace a nástroje ke zlepšení finanční situace (finanční plány, apod.) (FII-Detroit, 2022).
- * Případně programy zaměřené na zvyšování finančních dovedností, které jsou spojeny s mentoringem. Na rozdíl od např. kurzů finanční gramotnosti se jedná o kolektivní a dlouhodobé programy trvající několik let zaměřené na konkrétní dovednosti (hledání a udržení práce, pracovní návyky apod.) (INC., 2022).
- * Případně také kurzy, jejichž cílem je nejen poskytovat školení, ale také propojovat účastníky s potenciálními zaměstnavateli (TULSA, 2019).

Absenci sociálního kapitálu je dále možné řešit pomocí služeb neziskových organizací poskytujících občanské a právní poradenství, které se zaměřují na poskytnutí těch informací či nástrojů, které lidem s nízkým sociálním kapitálem chybí.

- * Příkladem může být **dluhové poradenství** (např. www.jakprezidluhy.cz), které poskytuje služby zahrnující pomoc v komunikaci se soudy, exekutory, rady, jak dosáhnout oddlužení apod.

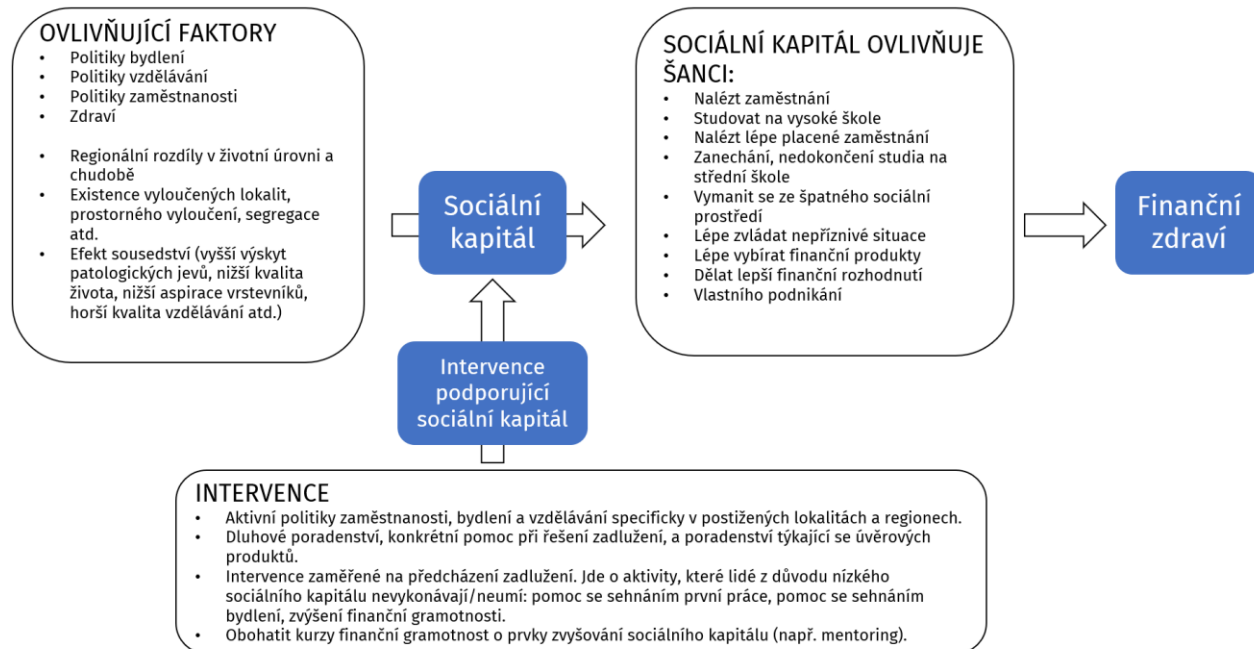
- * Obecně ale může jít také o **poradenství v poskytování úvěrových produktů** (půjčky, hypotéky apod.), kde hrají informace poskytované neformální sítí vztahů silnou pozitivní roli (Pittman, 2008).
- * Lidé, kteří mají finanční problémy a jsou **ohroženi chudobou, velmi často zmiňují zvyšování finanční gramotnosti jako způsob předcházení předlužení**. Mají pocit, že jde o nástroj, který by jim osobně pomohl předejít problémům. Často také zmiňují konkrétní kroky, jako např. **pomoc se sehnáním první práce, pomoc se získáním bydlení** apod. (MEDIAN, 2018a).

Z hlediska prevence sociálně-prostorového vyloučení lze obecně doporučit:

- * Důvodem vzniku vyloučených lokalit je také regionální diferenciace kvality života a vznik periferních oblastí (Bernard and Šimon, 2017). Zde leží zodpovědnost na státu a regionálních politikách, které by měly zmírňovat tyto procesy vedoucí ke vzniku periferií. A to zejména podporu politik, které mohou předcházet sociálnímu vyloučení: **politiky bydlení, zaměstnanost a vzdělávání**.
- * Navrhované řešení by měly být „integrovane“ s městskými a krajskými úřady do územních plánů a dlouhodobého rozvoje. To zajistí udržitelnost řešení. Zároveň by měly být jednotlivá opatření vzájemně koordinována (GAC spol. s r. o., 2015).

Obrázek 1

/ Vizuální shrnutí

Tabulka doporučení a intervencí

Tabulka

/ Doporučení a intervence

Název	Cílová skupina	Cíl	Efekt intervence	Efektivita
Propojování finančního vzdělávání (včetně dluhového poradenství) s potenciálními zaměstnavateli	Rizikové skupiny	Změnit finanční chování i postavení na trhu práce	Střednědobý (zlepšení pozice na trhu práce)	Efektivita je v současné době neznámá.
Dluhové poradenství, které nejen poskytuje informace, ale pomáhá/asistuje u konkrétních kroků a úkonů	Zadlužení, ohrožení chudobou	Zlepšit informovanost a pomoci zadluženým v řešení problémů	Krátkodobý (zlepšení okamžité situace v exekuci či zadlužení)	V současné době neexistují data. Nicméně neznalost a nízká finanční gramotnost je klíčový faktor ovlivňující zadlužení. Lze předpokládat vysokou efektivitu.
Kombinování zvyšování lidského kapitálu (finanční gramotnosti) o prvky sociálního kapitálu (zapojení příbuzných, mentorů apod.)	Rizikové skupiny	Zvýšit efektivitu intervencí zaměřených na zvyšování finanční gramotnosti	Střednědobý (zlepšení finančních rozhodnutí, chování v oblasti financí)	Efektivita není v současné době známa. Odhad dle zahraničních studií = efektivita o 20 % vyšší v porovnání s případy kdy není mobilizován sociální kapitál.
Kurzy/vzdělávání/podpora začínajícím podnikatelům (SME) z sociálně ohrožených lokalit/regionů. Vytvářet platformy pro sdílení informací a zkušeností	Začínající podnikatelé v ohrožených lokalitách	Podpora podnikání (ohrožených skupin či v ohrožených lokalitách)	Dlouhodobý (podpora podnikání prostřednictvím sdílení informací, zkušeností apod.)	Efektivita není v současné době známa.
Podpora uchování bytových forem bydlení a omezení stěhování	Rodiny s dětmi	Omezení rozpadu sociálního kapitálu častým stahováním a pobytem v nebytových formách bydlení. Podpora lokální komunity formou bytového poradenství (týkající se např. nájemních kaucí apod.)	Dlouhodobý	Souvislost se sociálním kapitálem rodičů a úspěšností dětí ve vzdělávání ukazují výzkumy. Efekt konkrétních intervencí nutno evaluovat.

Podpora komunitního života a sdružování	Rodin s dětmi	Posílení účasti rodin z nižších vrstev v aktivitách, kde se setkávají se střední třídou (sport, církev, hudba, skaut, sousedské spolky, atd.)	Dlouhodobý	Souvislost se sociálním kapitálem rodičů a úspěšností dětí ve vzdělávání ukazují výzkumy. Efekt konkrétních intervencí nutno evaluovat.
---	---------------	---	------------	---

Zdroje

Bernard, J. and Šimon, M. (2017) 'Vnitřní periferie v Česku: Multidimenzionalita sociálního vyloučení ve venkovských oblastech', *Sociologický časopis*, 53(1), pp. 3–28. doi: 10.13060/00380288.2017.53.1.299.

Boeck, T., Fleming, J. and Kemshall, H. (2006) 'The Context of Risk Decisions: Does Social Capital Make a Difference?', *FQS*, 1(1).

Carbonaro, W. (2005) 'Tracking, Students' Effort, and Academic Achievement', 78(1), pp. 27–49.

ČRo (2019) *Rozdělení svobodou. Česká společnost po 30 letech*. Available at: https://www.irozhlas.cz/sites/default/files/documents/4cb643625998e931d8f0a9aa34bb_b254.pdf.

FII-Detroit (2022) 'FAMILY INDEPENDENCE INITIATIVE'. Available at: <https://aspe.hhs.gov/sites/default/files/private/aspe-files/262741/fiicasestudy.pdf>.

GAC spol. s r. o. (2015) *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR*.

Heizmann, B. and Böhnke, P. (2016) 'Research in Social Stratification and Mobility Migrant poverty and social capital: The impact of intra- and interethnic contacts &', *Research in Social Stratification and Mobility*, 46, pp. 73–85. doi: 10.1016/j.rssm.2016.08.006.

Hong, H., Kubik, J. and Stein, J. (2005) 'Social Interaction and Stock-Market Participation', *The Journal of Finance*, 109(1).

INC., R. (2022) 'Building Relationships with Youth through Relentless Outreach'.

Kawachi, I. et al. (1996) 'Social capital, income inequality and morality', *American Journal of Public Health*, 87, pp. 1491–1498.

Mcdonald, S. (2015) 'Network effects across the earnings distribution: Payoffs to visible and invisible job finding assistance', *SOCIAL SCIENCE RESEARCH*, 49, pp. 299–313. doi: 10.1016/j.ssresearch.2014.08.016.

MEDIAN (2018a) *Chudoba mladých v ČR*.

MEDIAN (2018b) *Exekuce v Česku. Zkušenosti poloviny chudých Čechů a dopady exekucí*.

MZČR (2019) 'ZDRAVÍ 2030: Strategický rámec rozvoje péče o zdraví v České republice do roku 2030', p. 101.

Ouředníček, M., Špačková, P. and Feřtová, M. (2011) 'Změny sociálního prostředí a kvality života v depopulačních regionech České republiky', *Czech Sociological Review*, 47(4), pp. 777–803. Available at: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/b5eb857282c0e19bf8ea9a6f11ac26ef26513b3f_Ourednic_ek_soccas2011-4.pdf.

Pittman, C. L. (2008) 'The Use of Social Capital in Borrower Decision-Making', (February).

Prokop, D. (2022) *Dynamika sociálního vyloučení v České republice: Mezigenerační reprodukce a role vzdělání*.

Song, L. and Chang, T. (2012) 'Do resources of network members help in help seeking? Social capital and health information search &', *Social Networks*, 34(4), pp. 658–669. doi: 10.1016/j.socnet.2012.08.002.

Tierney, W. G. and Venegas, K. M. (2006) 'Fictive Kin and Social Capital The Role of Peer Groups in Applying and Paying for College', pp. 1687–1702.

TULSA, C. (2019) 'Supporting Families through Social Connections'.

Varda, D. and Derose, K. (2009) 'SOCIAL CAPITAL AND HEALTH CARE ACCESS: A SYSTEMATIC REVIEW', *Medical care research and review*, 66(3), pp. 272–306. doi: 10.1177/1077558708330428.SOCIAL.

Verhaeghe, P. P., Van der Bracht, K. and Van de Putte, B. (2015) 'Inequalities in social capital and their longitudinal effects on the labour market entry', *Social Networks*, 40, pp. 174–184. doi: 10.1016/j.socnet.2014.10.001.

Weaver, R. D. and Habibov, N. (2012) 'Social capital, human capital, and economic well-being in the knowledge economy: Results from Canada's general social survey', *Journal of Sociology and Social Welfare*, 39(2), pp. 31–53.

Wong, H. (2007) 'Human capital, social capital and social exclusion: Impacts on the opportunity of households with youth to leave poverty.', pp. 65–80.

Zhao, J. and Li, T. (2021) 'Social Capital , Financial Literacy , and Rural Household Entrepreneurship : A Mediating Effect Analysis Social Capital and Rural', 12(August), pp. 1–13. doi: 10.3389/fpsyg.2021.724605.

3.5 Psychologické faktory a zdraví dospělých

Zdánlivě neracionální rozhodnutí mají zjednodušeně dvě příčiny. 1) Stres a well-being ovlivňují finanční rozhodnutí. Stres a úzkosti omezují mentální kapacitu, z čehož pramení neoptimální finanční rozhodnutí dále prohlubující chudobu. 2) Lidé mají řadu behaviorálních zkreslení – rozhodují se emotivně, dávají větší důraz na současný prožitek než budoucnost nebo si neumí vybrat z velkého počtu možností.

Primárním řešením těchto problémů je se zaměřovat na příčiny (např. materiální deprivace, exekuce). Kromě nich je možné podporovat a využívat intervence zlepšující psychologické rozpoložení – včasné intervence a diagnostiku, terapie, podporu well-beingu apod. Zadruhé mohou soukromý sektor i stát designovat svoje služby a produkty, aby byly kompatibilní vzhledem behaviorálním zkreslením. To může zahrnovat automatizace pravidelných rozhodnutí (splátky, příspěvky na spoření) pro omezení vlivu impulzivních rozhodnutí. Pro veřejné služby může být efektivní vybírat defaultní možnosti, které maximalizují jejich dlouhodobé cíle (například naspořit si na důchod), ale neomezují možnost volby.

Provázání psychologických faktorů a finančního zdraví

Začarovaný kruh chudoby a psychických problémů

Chudoba je stresující. Studie dokumentují nejen korelační vztah mezi materiální deprivací a well-beingem, ale také vztah kauzální. Haushofer & Shapiro (2016) experimentálně ukazují, že když lidé dostanou peníze v rámci finanční pomoci, sníží se jak reportované hodnoty stresu, tak hodnoty stresového hormonu kortizolu. Další studie (Cesarini et al., 2016; Costello et al., 2003) ukazují, že finanční transfery snižují hospitalizace kvůli psychickým problémům a spotřebu léků na úzkost.

Obráceně ale také **nízký well-being a špatné psychické zdraví prohlubují chudobu**, čímž se vytváří **začarovaný kruh chudoby**. **Konstantní stres a přemýšlení o penězích ovlivňuje chování a rozhodování** v mnoha oblastech, které jednotlivě popisujeme níže:

- * **Kognitivní funkce:** Mani et al. (2013) testují, jak ovlivní výsledky v inteligenčním testu, když před jeho zpracováním náhodně vybrané polovině lidí evokují myšlenky o financích. Výsledky ukazují výrazné snížení kognitivních funkcí, ale pouze u účastníků s nízkými příjmy. Podobný efekt je zachycen také u farmářů, kteří mají výrazně nižší kognitivní funkce v období neúrody oproti období sklizně. To ukazuje,

že starosti ohledně financí, stres a úzkosti s tím spojené snižují schopnost se racionálně rozhodovat.

- * **Přemýšlení a rozhodování o budoucnosti:** Lidé v chudobě a materiální deprivaci přemýšlejí jinak o budoucnosti. Častěji volí možnosti, které jsou orientované na aktuální dění a problémy, a více ignorují budoucí konsekvence. Haushofer & Fehr (2014) kumulují evidenci z řady studií, která ukazuje, že když se u lidí zvýší pocity finanční tísně, preferují aktuální užitek. To zahrnuje například ochotu si brát krátkodobé půjčky, které pro ně nejsou nejvýhodnější a které navíc nejsou schopni v budoucnosti splácet.
- * **Čerpání pomoci:** Myšlenky spojené s chudobou vytvářejí pocity přehlčení, letargie a stigmatu. Lidé kvůli těmto pocitům častěji rezignují na čerpání finanční pomoci včetně státních programů, na které mají nárok (Hall et al., 2014).
- * **Další oblasti:** S chudobou jsou spojeny další negativní jevy jako nedostatečný nutriční příjem, alkoholismus nebo nedostatek spánku, které negativně ovlivňují rozhodování, zapojení na trhu práce a produktivitu (Schilbach et al., 2016). Ačkoliv důvody pro vznik těchto nezdravých projevů jsou různé, jedním ze zdrojů je i samotný stres a myšlenky spojené s chudobou, které se lidé snaží snížit například konzumací alkoholu a které také negativně ovlivňují spánek.

Psychologické bariéry

Rozhodování v oblasti finančního zdraví je velmi **komplikované**. Často správné rozhodnutí například o finančních produktech nebo zapojení na trhu práce vyžaduje nejen velké množství informací a čas na prostudování, ale i pečlivé zvážení různých možností a alternativ.

Lidé se ale zdaleka **ne** vždy **chovají** kompletně **ve svém nejlepším zájmu** a nejsou schopni vybrat pro sebe tu nejlepší možnost (Mullainathan & Thaler, 2000), ačkoliv s tím implicitně veřejné politiky počítají. Níže popisujeme hlavní **psychologické bariéry**, které ovlivňují rozhodování a souvisí s finančním zdravím.

- * **Sebekontrola:** Většina lidí má problémy se sebekontrolou, ať už se jedná o praktická rozhodnutí jako stravování nebo pravidelné cvičení, tak o finanční rozhodnutí jako spoření. Ekonomové a psychologové popisují, že problémem je často rozdíl mezi momentálními touhami a dlouhodobými cíli (Ericson & Laibson, 2019). To pro finanční oblast znamená, že lidé si často váží okamžité spotřeby víc, ačkoliv ví o negativních dopadech v budoucnosti. Je proto robustně zdokumentováno, že spotřebitelé si výrazně méně spoří na důchod, než by odpovídalo očekávané době dožití a výdajům v důchodovém věku (Choi et al., 2004). Méně také využívají spořicíh a investičních nástrojů, než by odpovídalo jejich výnosnosti (Chabris et al., 2010). V neposlední řadě, když už finanční nástroje využijí, nedaří se jim do nich přispívat tolik a tak často, jak by sami chtěli (Brown & Previtero, 2016).
- * **Přílišné sebevědomí (overconfidence) a vnímání času:** Podobným faktorem, i když z opačné strany, je, že lidé přeceňují svoje schopnosti akce v budoucnu. Ve spojitosti s finančním zdravím se to nejčastěji projevuje v přílišném zadlužování a

přečerpávání kreditních karet a účtů, jelikož nadhodnocují svoje schopnosti splácet v budoucnosti. Výzkumníci navíc ukazují, že lidé s nízkou sebekontrolou a větším důrazem na okamžité prožitky se k takovému chování uchylují častěji (Meier & Sprenger, 2010; Sutter et al., 2013).

- * **Zahlčení možnostmi (choice overload):** Více možností by mělo teoreticky pro spotřebitele být vždy lepší, protože mají širší možnost výběru. Studie ovšem ukazují, že v reálném světě může širší výběr vést k horším rozhodnutím. Je zdokumentováno, že finanční produkty s rozsáhlými možnostmi si lidé méně často berou, ať už se jedná o půjčky (Bertrand et al., 2010) či penzijní pojištění (Sethi-Iyengar et al., 2005). Důvodem jsou vysoké náklady získávání informací, případně obavy ze špatného rozhodnutí. Zadrugé, lidé si z velkého množství informací často nejsou schopni vybrat optimální možnost (Iyengar & Kamenica, 2010) a mohou směřovat k možnostem, které jsou jednoduché pro pochopení nebo k možnostem které jsou první v seznamu. Zatřetí, příliš mnoho možností často snižuje dlouhodobou spokojenost s výběrem (Chernev, 2003), jelikož spotřebitelé mají větší nejistotu, jestli si vybrali správně.
- * **Mentální účetnictví (mental accounting):** Lidé si v hlavě často drží dělení mezi typy příjmů a výdajů a jejich periodicity (Thaler, 2019). Například, lidé mentálně odděleně počítají s penězi na dovolenou, které nevyužívají na pokrytí běžných výdajů, i když ví, že by vydanou částku doplnili z nadcházející výplaty. Běžné výdaje mají spojené se šuplíkem „domácnost“ (Abeler & Marklein, 2017). Tento způsob přemýšlení zjednodušuje plánování osobních financí a je v mnoha případech užitečný (například spoření, výdaje na vzdělávání dětí), ale nese s sebou i několik rizik. Lidé často podceňují měsíční výdaje, jelikož do nich nezapočítávají průměrné neočekávané výdaje (např. rozbitá pračka), o kterých přemýšlí v delším horizontu. Zadrugé, velká část spotřebitelů se nerada zadlužuje, protože pak musí držet v hlavě kolonku „dluh“. To může mít v mnohých případech výhody, ale není to optimální strategie, jedná-li se například o prostředky na podnikatelskou činnost, anebo o nutné výdaje (Zhang & Sussman, 2018).

Review řešení, prevence, příkladů ze zahraničí

Psycholog a držitel Nobelovy ceny za ekonomii Daniel Kahneman uvádí, že je velmi složité měnit svoje chování z důvodu **psychologických bariér a zkreslení**.¹⁵ Ke změně chování a rozhodování lze využít behaviorální intervence, které lidi vedou k rozhodování, které je pro ně z jejich pohledu dlouhodobě optimální. Tyto **behaviorální intervence** ale typicky **neřeší primární problémy**, jako je chudoba. Ty se musí řešit skrze standardní mechanismy jako daně, zákazy, regulace nebo vzdělávání, které detailně popisujeme v ostatních kapitolách. Následující intervence je proto nutné chápat jako **komplementární ke standardním mechanismům**, případně jako **obecné principy**, které lze používat **k designu efektivních veřejných politik**.

Začarovaný kruh chudoby a psychických problémů

- * **Pozitivní psychologie a terapie:** Psychologické intervence směřující na příjmově chudé a znevýhodněné obyvatelstvo jsou typicky intervence založené na kognitivní behaviorální terapii (Baranov, Bhalotra, et al., 2020; Blattman et al., 2017; Heller et al., 2017) nebo na Growth Mindset čili růstovém nastavení mysli (Yeager & Dweck, 2020). Hlavní myšlenkou těchto intervencí je snížení nejistoty, zvýšení sebevědomí a pozitivního vnímání vlastní osoby, což se může promítnout do rozhodování. Výzkum v psychologii naznačuje, že i tyto intervence vycházející z pozitivní psychologie mohou mít minimálně krátkodobý efekt. Hall et al. (2014) dokumentují pozitivní dopad na čerpání dávek v USA, Meyers et al. (2013) na duševní zdraví a pocit vyhoření. Ačkoliv tyto intervence jsou levné a dají se škálovat na velký počet účastníků, jejich efektivita není robustně ověřena a liší se podle kontextu a studie (Baranov, Haushofer, et al., 2020).
- * **Časování a struktura rozhodnutí:** Rozhodnutí lze také strukturovat tak, že je lidé nečiní v nejkritičtější momenty. Například, finanční rozhodnutí (půjčky, spoření) by neměly přicházet těsně před výplatou. Podobně, splácení půjček a dluhů by mělo být co nejvíce zautomatizované, aby se zamezilo impulzivním rozhodnutím. Studie ukazují, že dlužníci splácet chtějí, ale je pro ně obtížné dodržet stanovený plán (Kuchler & Pagel, 2021). Jak diskutujeme v následující části, lidé dělají finančně zodpovědnější rozhodnutí, pokud jsou časována do nějakého budoucího bodu, od kterého má začít rozhodnutí platit, protože se tím omezí vliv aktuálních potřeb a zkreslení.

Psychologické bariéry

V této části se soustředíme na opatření, která motivují lidi k překonávání psychologických bariér, ale neberou jim možnost volby. Tyto měkké intervence („nudge“) mohou být komplementární ke standardním nástrojům, anebo mohou být přímo součástí jejich designu, aby se maximálně zvýšila jejich efektivita.

- * **Osobní intervence:** Jednotlivec si může vytvořit mechanismy, které mu/jí pomáhají dodržovat chování, kterého chce dosáhnout z dlouhodobého hlediska. To může

¹⁵ <https://hbr.org/2015/05/outsmart-your-own-biases>

zahrnovat jednoduché intervence jako ztížení přístupu k nežádoucím aktivitám (např. zablokování placení v aplikacích, omezení přístupu na některé webové stránky) nebo vytvoření dlouhodobých cílů (goal-setting) až k sofistikovanějším metodám jako vytvoření zautomatizovaných rozhodnutí (např. automatické platby na spoření). Osobní intervence nejsou hlavním zaměřením této studie, proto čtenáře v případě zájmu odkazujeme na přehledový článek Duckworth et al. (2018).

- * **Výchozí možnost (default):** Zhlacení možnostmi nebo mentální účetnictví lze korigovat pomocí strukturace možností. Lidé, pokud jsou zmatení nebo nemají kapacitu procházet do detailu všechny možnosti, často nechávají původně zvolenou možnost nebo vybírají první v seznamu. Jelikož má tvůrce veřejných politik nebo poskytovatel finančních produktů více času a kapacit předvybrat sociálně optimální možnost, ta se dá zvolit jako defaultní. Jeden z příkladů uplatnění je pak z USA, kdy stát vybral jako defaultní důchodové připojištění s výhodným poměrem rizika a výnosu (Beshears et al., 2008). Defaultní možnosti mění také výši charitativních příspěvků (Altmann et al., 2019). Důležité je, že spotřebitelé nevnímají strukturování možností jako manipulaci, kterou by následně kompenzovali například méně altruistickým chováním (Ghesla et al., 2019). Obráceným přístupem je do aplikací zabudování funkce aktivní možnosti. Ta nutí uživatele k aktivnímu výběru a nemožnosti zanechat default, takže je nucen více o výběru přemýšlet (Duckworth et al., 2018)
- * **Rozhodnutí v budoucnosti:** Intervence zaměřující se na problémy se sebekontrolou a impulzivitou mohou využívat větší racionalitu spotřebitelů při přemýšlení o budoucnosti. Například, lidé chtějí spořit větší podíl platu, nastaví-li se doba spoření do budoucnosti (např. za měsíc, po zvýšení platu) než v daný den. Strukturováním problému a rozhodnutí do budoucnosti se zmenšuje riziko hedonistického a zkráceného chování.
- * **Informace:** Přílišné sebevědomí se dá ovlivnit poskytnutím informací o přesnosti předešlých rozhodnutí (pokud takové informace existují). Nejčastější aplikací je při investování na finančních trzích, kde nezkušení lidé/investoři přeceňují svoje schopnosti dobře investovat. Poskytování přesnosti rozhodnutí můžou chování změnit. Tento typ intervence je ovšem sice robustně otestovaný v kontrolovaných prostředích (Mobius et al., 2013), v reálném prostředí je ale zatím málo kauzálních evaluací intervencí na tomto principu.
- * **Sociální normy:** Lidé dodržují více sociální normy, pokud ví, že i ostatní lidé normy dodržují. Toho se dá využít při designu veřejných politik. Studie ukazují, že domácnosti například snížily o 2 % spotřebu energií, když jim výzkumníci dali informaci o tom, kolik spotřebovávají lidé v okolí v podobném typu domu (Allcott, 2011). Stejný mechanismus funguje i v oblasti financí. Více lidí správně reportuje daně a platí koncesionářské poplatky, když se apeluje na sociální normy (Bott et al., 2019; Fellner et al., 2013). Těmito mechanismy se dají řešit některé problémy se sebekontrolou a impulzivním chováním.

Tabulka doporučení a intervencí

Tabulka

/ Doporučení a intervence

Název	Cílová skupina	Cíl	Efekt intervence	Efektivita
Podpora spoření a budgetingu v IB	Zákazníci banky	Zlepšit osobní finance nabídnutím nástrojů pro měsíční spoření a vytváření osobních cílů	Střednědobý	Nejsou data
Důraz na dlouhodobé plánování (včetně automatizace rozhodnutí a vyřazení impulzivních krátkodobých sentimentů)	Zákazníci banky	Zvýšit dodržování cílů (typicky spoření) skrze minimalizaci rozhodnutí náchylných k upřednostnění krátkodobých cílů. Důraz na dlouhodobé plánování.	Střednědobý	Nejsou data
Nastavení výchozích možností a dobré informování o volbách v IB	Zákazníci banky	Zvýšit počet klientů, kteří volí dobrá úvodní rozhodnutí např. při sjednání úvěru, spoření nebo investování.	Střednědobý	Nejsou data

Zdroje

- Abeler, J., & Marklein, F. (2017). Fungibility, labels, and consumption. *Journal of the European Economic Association*.
- Allcott, H. (2011). Social norms and energy conservation. *Journal of Public Economics*.
- Altmann, S., Falk, A., Heidhues, P., Jayaraman, R., & Teirlinck, M. (2019). Defaults and donations: Evidence from a field experiment. *Review of Economics and Statistics*.
- Baranov, V., Bhalotra, S., Biroli, P., & Maselko, J. (2020). Maternal depression, women's empowerment, and parental investment: Evidence from a randomized controlled trial†. *American Economic Review*.
- Baranov, V., Haushofer, J., & Jang, C. (2020). Can positive psychology improve psychological well-being and economic decision-making? Experimental evidence from Kenya. In *Economic Development and Cultural Change*.
- Bertrand, M., Karlan, D., Mullainathan, S., Shafir, E., & Zinman, J. (2010). How Much Does Psychology Matter? A Field Experiment in the Consumer Credit Market. *Quarterly Journal of Economics*.
- Beshears, J., Choi, J. J., Laibson, D., & Madrian, B. C. (2008). How are preferences revealed? *Journal of Public Economics*.
- Blattman, C., Jamison, J. C., & Sheridan, M. (2017). Reducing crime and violence: Experimental evidence from cognitive behavioral therapy in Liberia. *American Economic Review*.
- Bott, K. M., Cappelen, A. W., Sørensen, E. O., & Tungodden, B. (2019). You've got mail: A randomized field experiment on tax evasion. *Management Science*.
- Brown, J. R., & Previtro, A. (2016). *Saving for retirement, annuities and procrastination*.
- Cesarini, D., Lindqvist, E., Östling, R., & Wallace, B. (2016). Wealth, health, and child development: Evidence from administrative data on Swedish lottery players. *Quarterly Journal of Economics*. <https://doi.org/10.1093/qje/qjw001>
- Chabris, C. F., Laibson, D. I., & Schuldt, J. P. (2010). Intertemporal choice. In *Behavioural and Experimental Economics*.
- Chernev, A. (2003). When More Is Less and Less Is More: The Role of Ideal Point Availability and Assortment in Consumer Choice. *Journal of Consumer Research*.
- Choi, J. J., Laibson, D., & Madrian, B. C. (2004). Plan design and 401(k) savings outcomes. In *National Tax Journal*.
- Costello, E. J., Compton, S. N., Keeler, G., & Angold, A. (2003). Relationships between Poverty and Psychopathology: A Natural Experiment. *Journal of the American Medical Association*. <https://doi.org/10.1001/jama.290.15.2023>
- Duckworth, A. L., Milkman, K. L., & Laibson, D. (2018). Beyond Willpower: Strategies for Reducing Failures of Self-Control. In *Psychological science in the public interest: a journal of the American Psychological Society*. <https://doi.org/10.1177/1529100618821893>
- Ericson, K. M., & Laibson, D. (2019). *Intertemporal choice*. <https://doi.org/10.1016/bs.hesbe.2018.12.001>
- Fellner, G., Sausgruber, R., & Traxler, C. (2013). Testing enforcement strategies in the field: Threat, moral appeal and social information. *Journal of the European Economic Association*.

- Association. <https://doi.org/10.1111/jeea.12013>
- Ghesla, C., Grieder, M., & Schmitz, J. (2019). Nudge for good? Choice defaults and spillover effects. *Frontiers in Psychology*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00178>
- Hall, C. C., Zhao, J., & Shafir, E. (2014). Self-Affirmation Among the Poor: Cognitive and Behavioral Implications. *Psychological Science*. <https://doi.org/10.1177/0956797613510949>
- Haushofer, J., & Fehr, E. (2014). On the psychology of poverty. In *Science*. <https://doi.org/10.1126/science.1232491>
- Haushofer, J., & Shapiro, J. (2016). The short-term impact of unconditional cash transfers to the poor: Experimental evidence from Kenya. *Quarterly Journal of Economics*. <https://doi.org/10.1093/qje/qjw025>
- Heller, S. B., Shah, A. K., Guryan, J., Ludwig, J., Mullainathan, S., & Pollack, H. A. (2017). Thinking, fast and slow? Some field experiments to reduce crime and dropout in Chicago. *Quarterly Journal of Economics*. <https://doi.org/10.1093/qje/qjw033>
- Iyengar, S. S., & Kamenica, E. (2010). Choice proliferation, simplicity seeking, and asset allocation. *Journal of Public Economics*.
- Kuchler, T., & Pagel, M. (2021). Sticking to your plan: The role of present bias for credit card paydown. *Journal of Financial Economics*.
- Mani, A., Mullainathan, S., Shafir, E., & Zhao, J. (2013). Poverty impedes cognitive function. *Science*.
- Meier, S., & Sprenger, C. (2010). Present-biased preferences and credit card borrowing. *American Economic Journal: Applied Economics*.
- Meyers, M. C., van Woerkom, M., & Bakker, A. B. (2013). The added value of the positive: A literature review of positive psychology interventions in organizations. In *European Journal of Work and Organizational Psychology*.
- Mobius, M. M., Niederle, M., Niehaus, P., & Rosenblat, T. (2013). Managing Self-Confidence: Theory and Experimental Evidence. *SSRN Electronic Journal*.
- Mullainathan, S., & Thaler, R. (2000). Behavioral Economics. *NBER*.
- Schilbach, F., Schofield, H., & Mullainathan, S. (2016). The psychological lives of the poor. *American Economic Review*.
- Sethi-Iyengar, S., Huberman, G., & Jiang, G. (2005). How Much Choice is Too Much? Contributions to 401(k) Retirement Plans. In *Pension Design and Structure: New Lessons from Behavioral Finance*.
- Sutter, M., Kocher, M. G., Daniela, G. R., & Trautmann, S. T. (2013). Impatience and uncertainty: Experimental decisions predict adolescents' field behavior. *American Economic Review*.
- Thaler, R. H. (2019). Mental accounting matters. In *Choices, Values, and Frames*.
- Yeager, D. S., & Dweck, C. S. (2020). What can be learned from growth mindset controversies? *American Psychologist*. <https://doi.org/10.1037/amp0000794>
- Zhang, C. Y., & Sussman, A. B. (2018). The Role of Mental Accounting in Household Spending and Investing Decisions. In *Client Psychology*. <https://doi.org/10.1002/9781119440895.ch6>

3.6 Institucionální problémy v oblasti zadlužení

Česká republika má v porovnání se západní Evropou relativně nízké celkové zadlužení domácností – celkový dluh domácností se pohybuje okolo 55 % HDP, zatímco průměr eurozóny je přes 90 % HDP (Statista 2020). Míra dluhu domácností zejména díky nárůstu hypoték v poslední dekádě stoupá. Problémem je ale zejména vysoká předluženost a exekvovanost domácností s nižšími příjmy napříč republikou a velké část domácností v chudých a strukturálně zaostávajících regionech.

Míra exekvovanosti (8,4 % dospělé populace) je po 10 letech ekonomické konjunktury srovnatelná se zeměmi v hluboké ekonomické krizi – například s Finskem v polovině 90. let, kdy zažívalo extrémní propad HDP a nárůst nezaměstnanosti.¹⁶ Důvody vzniku problému v Česku jsou na straně institucionálního nastavení a zejména špatné regulace. Ačkoliv došlo v posledních letech k určitým zlepšením v otázce vzniku nových exekucí, stále není vyřešena zejména možnost přístupného oddlužení.

Zadlužení, exekuce a související faktory

Koho především se problém týká:

Ve strukturálně zaostalých okresech a ORP je v exekucích 20-25 % obyvatel. Rozšířenost exekucí souvisí se sociálně vyloučenými lokalitami, ale exekvovanost násobně převyšuje počet lidí, kteří v těchto lokalitách bydlí.

Nejvyšší exekvovanost je mezi lidmi ve věku rodičů žáků na ZŠ (30 až 60 let). V roce 2017 – tedy v době 9% míry celkové exekvovanosti – jsme z dat Mapy exekucí odhadovali, že v exekucích bylo až 15 % rodičů dětí na ZŠ.

V roce 2017 (poslední dostupná data o věkové struktuře) bylo v exekucích 117 tisíc lidí ve věku 18 až 29 let z celkově 1,2 milionu lidí v tomto věku. I mezi mladými lidmi tedy bylo v exekucích 10 %. Zároveň existuje velký počet mladých lidí do 30 let s více než jednou exekucí (Institut předlužení, 2019).

V České republice je v současné době asi přes 2000 nezletilých v exekuci (Exekutorská komora ČR, 2021).

¹⁶ Ve Finsku krize s předlužením a exekucemi domácností vrcholila v roce 1994, kdy bylo v exekuci 450 000 lidí z 5,1 milionů obyvatel země – tedy cca 8,8 %, (Oksanen et al. 2015).

Historický kontext a důvody vzniku exekucí:

Hlavním důvodem bylo špatně nastavené legislativní prostředí a absence regulací. Předlužení chudší populace totiž nelze vysvětlit stranou poptávky:

- * Zhruba 35 % domácností v sociálně vyloučených lokalitách přiznávalo v roce 2011 v mezinárodním výzkumu Roma Survey 2011, že mají spotřební půjčky. Průměr dalších 11 zkoumaných zemí střední Evropy, východní Evropy a Balkánu je pod 20 %. Nezaměstnanost místních Romů a lidí z oblastí ohrožených sociálním vyloučením je zde přitom nižší, vzdělanostní úroveň vyšší. V rámci českých dat se navíc neliší předluženost Romů z vyloučených oblastí a Neromů z těchto oblastí a jejich okolí. Rozdíl tedy byl na straně nabídky – zejména v tom, že velká část českých respondentů měla spotřební půjčky od nebankovních a lokálních poskytovatelů. (PAQ Research 2020)
- * Finanční gramotnost Čechů je podle výzkumů v rámci OECD mírně podprůměrná – v mezinárodních testech s maximem 21 bodů dosáhli Češi 13,2 bodů oproti 13,7 v OECD, dobrou úroveň finančních znalostí má 52 % Čechů a 63 % obyvatel OECD. Rozdíly ve finanční gramotnosti jsou však relativně malé na to, aby plně vysvětlovaly zmíněné rozdíly v předluženosti sociálně vyloučených a míru exekucí. (PAQ Research 2020)
- * Výzkum MEDIANu pro A2 ukazuje, že matematická gramotnost souvisí jak se vzděláním, tak s rizikem exekucí. V rámci chudší poloviny populace tzv. trojčlenku správně vyřešilo 83 % lidí bez exekucí a 62 % s exekucemi. Nejhorších výsledků dosahovali lidé bez maturity a se zkušeností s exekucí. U lidí s maturitou nehrála zkušenost s exekucemi výraznou roli. Podobně vysokou roli jako matematická gramotnost hraje podle výzkumu MEDIANu vzdělání a sociální kapitál a prediktivní síla faktorů na straně jednotlivce je celkově poměrně nízká. (MEDIAN 2018¹⁷)
- * Výzkum MEDIANu také ukazuje, že více než 30 % exekuvovaných se dostalo do exekuce půjčkou na hrazení půjčky a další velká část půjčkou na hrazení nutných výdajů (nájem apod.).

Za klíčové aspekty vzniku exekucí a rozsahu současného problému lze tedy považovat:

- * Dlouho trvající absenci regulace trhu poskytovatelů (od 2016 ČNB)
- * Výrazné bagatelní dluhů náklady vymáhání ve srovnání s alternativními modely v zahraničí (vyšší regulace od roku 2016)
- * Nepřístupný institut oddlužení využívaný jen 20 tisíci lidmi ročně (nezměnilo se výrazně po reformách 2019)
- * Absence systému přednostního splácení jistiny, kvůli kterému dlužníci opakovaně spláceli pouze úroky, ale neredukovali jistinu a nemohli se tak dluhů zbavit (změněno 2021)
- * Nad ideální formou teritoriality exekutorů a soudní určenosti exekutorů se vedou expertní diskuse. V minulosti ale současný systém plného výběru exekutora věřitelem vedl k nežádoucím důsledkům, protože:

¹⁷ <https://a2larm.cz/2018/12/exekuce-kerne-svedomi-ceska/>

- * dlužník má několik exekutorů, což vede k omezení spojování bagatelních dluhů, ztěžuje to výrazně komunikaci s exekutory a možnost celkové dohody na splátkách dluhů, postihuje to administrativně zaměstnavatele;
- * vede k závislosti exekutorů na věřitelích – důsledkem je rezignace exekutorů na výkon své funkce např. v ukončování nelegálních exekucí podle rozhodčích doložek či ukončování obecně marných exekucí apod.
- * polovina trhu s exekucemi je ovládána 15 velkými exekučními úřady, což posiluje korupční prostředí v oblasti institucionálních věřitelů (dopravní podnik atd.) a vedlo k omezení možnosti povinných vyžadovat informace o řízení (donedávna nutno osobně).

Za současné hlavní problémy exekucí pro finanční zdraví (a možnost jeho obnovy) považujeme:

- * **Exekuční srážky disproporčně penalizují domácnosti samoživitelů/samoživitelek, samostatně žijící důchodce a neúplné domácnosti.** Pokud je v exekuci manželský pár s dětmi dochází ke kumulaci tzv. nezabavitelného minima – každému z manželů se osobní nezabavitelné minimum zvyšuje o 1/3 za manžela, o 1/3 za každé dítě. Nezabavitelné minimum velkých rodin je tak vysoké a výrazně snižuje exekuční srážky, zatímco nezabavitelné minimum samoživitelek a samostatně žijících důchodců je kvůli absenci tohoto „dublování“ velmi nízké a po srážkách se ocitají pod hranici chudoby (PAQ research, 2019, p. 39; PAQ Research, 2021).
- * **Pro zaměstnavatele je nákladné zaměstnávat občany v exekuci.** Jde o situace, kdy lidé čelí více exekucím. Zaměstnavatelé jsou nuceni vykonávat mnoho činností na vlastní náklady a v nejasně legislativně upraveném prostředí. Požadavky na zvýšenou administraci vedou k tomu, že zaměstnanci v exekuci jsou pro zaměstnavatele méně výhodní nežli ti bez exekucí. Nejčastější problémy jsou následující: (i) nutnost evidovat exekuce a s tím spojená administrativa, (ii) nutnost komunikovat s mnoha exekutory i kvůli jednomu zaměstnanci, (iii) přebírání exekucí od předchozí zaměstnavatele či (iv) složitý způsob výpočtu srážek ze mzdy (Charvát, 2020).¹⁸ Tímto systémem jsou tak silně postiženi zaměstnavatelé, jimž se **nevypláci zaměstnávat lidi v exekuci** (MPSV, 2020, p. 55).
- * Nastavení posiluje **motivaci pracovat na černo. To přiznává až polovina členů domácností s exekucí** (MEDIAN, 2018). Tato motivace je dána zejména tím, že systém exekučních srážek vychází z přiznaného příjmu – alternativou tohoto systému by bylo například menší srážení ze mzdy (vždy jen 1/3 zbytkové mzdy), ale nastavení minima srážek pro dlužníka podle vzdělání a regionu bydliště (předpokládaná minimální mzda). Motivaci k práci na černo by také omezilo zrušení limitů, po kterých je zabavován celý zbytek mzdy.
- * Práce v černé ekonomice také vede k negativním dopadům na veřejné rozpočty. Podle průzkumu společností LMC a Člověk v tísni z roku 2021 je mezi legálně zaměstnanými 9 % lidí s exekucemi, což představuje zhruba polovinu z více než 800 tisíc dlužníků. Zbytek se tedy pohybuje v šedé zóně.

¹⁸ https://www.khkkk.cz/files/uploads/2018/08/Priloha_1_Exekuce_insolvence.pdf

- * **Neexistuje dostatečně kvalitní a zároveň regionálně robustní dluhové poradenství v České republice.** Tyto služby saturují neziskové organizace jako Člověk v tísni či Rubikon, které ale mají omezené personální a regionální možnosti, a dlužníci o nich často nemusí vědět apod.

Institut oddlužení

Z **mezinárodního** srovnání institutů oddlužení vyplývá, že **trendem je v současné době spíše méně striktní úprava** (např. podmínky vstupu do oddlužení), která umožní zadluženým návrat do aktivního života, čímž se snižují celospolečenské důsledky zadlužení. Alternativou jsou situace (např. v některých balkánských zemích), kde úroky narůstají do takové míry, že dluh se stává nesplatitelným a reálné oddlužení je prakticky nemožné (Ošťádalová, 2017).

Český **institut oddlužení (insolvenční řízení) lze považovat za velmi přísný.** Některé striktní podmínky byly sice v letech 2019 a 2020 odstraněny, nicméně další bariéry stále existují. **Míra využívání osobních bankrotů i po novele v roce 2019 je relativně nižší** (cca 20.000 ročně).

Mezi hlavní bariéry vstupu do oddlužení podle výzkumu PAQ Research pro Člověka v tísni a Rubikon patří:

- * Neznalost systému oddlužení či nevědomost, kde se přihlásit (viz samostatná kapitola),
- * Vyšší srážky než v exekuci – insolvence se bere jako přednostní exekuce a přidává se poplatek insolvenčnímu správci, takže měsíční splátka je často o 2-7 tisíc Kč vyšší
- * Obava z nestability a dostatečnosti vlastních příjmů, a tedy schopnosti dodržet podmínky splácení 5 let a 30 % dluhu (bez jejího splnění je konec oddlužení nejasný),
- * Obava ze ztráty majetku – v oddlužení je velmi nízko nastaven limit ceny standardního bydlení, při jehož překročení se mohou prodávat nemovitosti, a insolvenční správce není motivován prodat nemovitost co nejdráž,
- * Nevýhodnost institutu oddlužení pro lidi s malými dluhy a malými příjmy – lidé s dluhy kolem 100 tisíc Kč zaplatí za 5 let přes 60 tisíc jen na poplatcích insolvenčnímu správci a oddlužení jim tedy nijak dluh neredukuje,
- * Neznalost výhod oddlužení – například možnosti snížení dluhu v přezkumu.

Také celkový **proces oddlužení je obtížně srozumitelný**, zájemci o oddlužení se setkávají s protichůdnými informacemi a v problematice se obtížně orientují. Klienti v procesu oddlužení jsou ze strany oddlužovacích společností nedostatečně informováni např. o výši srážek apod. V některých případech dochází ke zneužití malé informovanosti zadlužených (Agentura pro sociální začleňování, 2020).

Kromě přílišné tvrdosti a demotivací obsahuje i institut oddlužení nejvíce problematický proti-věřitelský bod motivující k práci na černo. **Splátky vycházejí pouze z přiznaných**

příjmů (bez existence minimální očekávané mzdy člověka s daným vzděláním v daném regionu), což dlužníky **motivuje ilegalizovat příjmy**.

Dne 1. 1. 2022 byla schválena novela exekučního řádu, která řeší některé z výše uvedených. Novela např. zavádí a) přednostní splácení jistiny, b) ukončování exekucí do 1500 Kč, c) zastavování bezvýsledných exekucí a zlepšuje přístup k datům o exekucích a přístupnost informací o exekučním řízení. Nicméně další z výše uvedených problémů (teritorialita, oddlužení, nezabavitelné minimum, srážky ze mzdy, náklady pro zaměstnavatele apod.) tato úprava neřeší.

Hlavní důsledky předlužení populace a exekucí

Exekuce mají významné celospolečenské **ekonomické náklady**. Existující právní regulace nepřiměřeně zatěžuje veřejnou sféru, zaměstnavatele i soudy. Institut oddlužení dlužníkům často neumožňuje zbavit se svých dluhů, a to i při reálné snaze dlužníků. To vytváří náklady pro sociální systém nejen dnes, ale také do budoucna (SPOT, 2020).

Exekuce mají negativní vliv na děti, které vyrůstají v rodinném prostředí postižených exekucí. Exekvovanost je spolu s bytovou nouzí jedním z nejlepších regionálních prediktorů vzdělávací neúspěšnosti (Mapa vzdělávání 2020).

Zkušenost s exekucí souvisí s důvěrou v demokracii a v politické a veřejné instituce. Lidé, kteří jsou zasaženi exekucemi, hodnotí polistopadový vývoj ve většině negativně. **Zároveň je u lidí se zkušeností s exekucemi vyšší míra nedůvěry v instituce** (soudy, vláda, Evropská unie apod.), a to i při jinak stejném příjmu a vzdělání. V důsledku zkušeností s exekucemi existuje u těchto lidí slabší důvěra ve vymahatelnost práva a demokratické instituce obecně (MEDIAN, 2018).

Řešení a prevence

Řešení institucionálních problémů obsahuje:

- * **Změna nastavení srážek v exekuci.** Možným návrhům a variantám, jak situaci řešit se věnuje zpráva PAQ, kde je možné nalézt konkrétní varianty řešení problému (PAQ Research, 2022). Studie navrhuje:
 - * Snížit penalizaci samoživitelů a samostatně žijících důchodců. Analýza PAQ obsahuje několik návrhů, které by zároveň udržely či navýšily celkový objem srážek.
 - * Odstranit limity, po kterých se zabavuje celý zbytek mzdy
 - * **Zlepšení informovanosti dlužníků o procesu oddlužení.** Například zavedení povinnosti informovat o možnosti oddlužení ze strany exekutorů všechny dlužníky s 3 a více exekucemi.
 - * **Zpřístupnění oddlužení** jeho zkrácením, snížením rozdílu srážek v insolvenčních a exekucích a vyjasněním konce oddlužení při nesplacení

30 % (za jakých podmínek dojde k oddlužení). Naopak je možná větší „tvrdost“ v zavedení očekávatelných minimálních splátek podle vzdělání a kraje pro omezení motivace k ilegalizaci příjmů.

- * **Posílení dluhového poradenství** (v některých regionech bezplatné poradenství chybí) a posilování finanční gramotnosti zejména u ohrožené populace. Ke zvyšování finanční a právní gramotnosti může docházet specificky a cíleně v postižených regionech. Dále podpora neziskových organizací (NNO) poskytující bezplatné právní poradenství a asistenci pro rodiny v exekuci např. formou grantů.
- * Důraz na dluhové poradenství v rámci finančního vzdělávání a **právní gramotnosti na základních a středních školách**. Také vzdělávání sociálních pracovníků poskytující podporu zadluženým lidem (MPSV, 2020).
- * **Opakování tzv. „Milostivého léta“** s vyšší odměnou pro exekutory ale s podmínkou, že odpuštění příslušenství a nákladů vymáhání mohou od exekutorů vyžadovat i soukromé společnosti (např. telefonní operátoři). Lepší **informování o možnosti milostivého léta ze strany bank, operátorů apod.**
- * Efektivnější zavedení chráněných účtů tak, aby nedocházelo k zablokování finančních prostředků, které spadají do tzv. nezabavitelné částky. (SPOT, 2020). Kvůli současné legislativní úpravě není příliš používáno.
- * Diskutované téma je zavedení **principu teritoriality**, který by měl zvýšit nezávislost exekutorů a snížit konkurenci mezi exekutory a tlak na dlužníky. Kompromisní forma by mohla být minimálně ve formě soudně přidělovaného exekutora s výjimkou vysokých dluhů (bagatelní teritorialita).
- * Rušení starších bagatelních exekucí s jistinou do 1500 Kč (či 3000 Kč) + možností poslat dluh znovu do exekuce, ale s již menšími náklady vymáhání, které redukovaly regulace po roku 2016.

Tabulka doporučení a intervencí

Tabulka

/ Doporučení a intervence

Název	Cílová skupina	Cíl	Efekt intervence	Efektivita
Zlepšení dluhového poradenství a vzdělávání v oblasti právní gramotnosti (zejména na školách)	Mladí lidé	Prevence exekucí a zadlužení. Propojení s dalšími programy Nadace ČS na školách.	Dlouhodobý	Vysoká, pokud dochází ke vzdělávání ve správné formě (viz. kap. O finančním vzdělávání). Efektivita stoupá s klesajícím věkem (nejvyšší u dětí a v rámci výuky).
Podpora NNO zaměřující se na bezplatné právní poradenství lidem ohrožených exekucemi.	Skupiny zasažené exekucemi	Zvýšit pokrytí bezplatného právního poradenství v nejvíce ohrožených regionech	Dlouhodobý	Neznámá. Neexistují data o efektivitě dluhového poradenství.
Oddlužení formou akcí jako např. Milostivé léto a informování o něm	Skupiny zasažené exekucemi	Plošné oddlužení	Krátkodobý a střednědobý	Efektivita Milostivého léta byla 3-5 % (podíl v exekuci který využil této akce) – jde o první odhady které budou upřesněny.
Zlepšení možnosti zaměstnávat lidi v exekuci ze strany zaměstnavatelů	Skupiny zasažené exekucemi	Zvýšit legální zaměstnanost lidí v exekucích	Střednědobý	Kromě efektů na lidi v exekuci také omezení nelegální práce (úniky až 120 miliard ročně)

Zdroje

- Agentura pro sociální začleňování. (2020). *Průřezový výzkum: Oddlužovací praxe po novele insolvenčního zákona.*
- Charita ČR. (2020). *Proč je potřeba zavést čistou místní příslušnost.* <https://www.charita.cz/res/archive/016/002157.pdf?seek=1591075441>
- Charvát, P. (2020). *Obeznamenost zaměstnavatelů v regionu s nástroji pomoci předluženým zaměstnancům.*
- Exekutorská komora ČR. (2021). *Celkový počet nezletilých v exekuci.* <https://statistiky.ekcr.info/media/statisticky-list-vii-1.pdf>
- Exekutorská komora ČR. (2022). *EK ČR: Milostivé léto využili lidé s nižším počtem exekucí, stát „odpustil“ více než jednu a půl miliardy na příslušenství.*
- Institut předlužení. (2019). *Statistiky exekucí.* <https://www.institut-predluzeni.cz/mapy-a-statistiky/exekuce/>
- MEDIAN. (2018). *Exekuce v Česku. Zkušenosti poloviny chudých Čechů a dopady exekucí.*
- MPSV. (2020). *Strategie sociálního začleňování 2021–2030.*
- Oksanen, A., Aaltonen, M., & Rantala, K. (2015). Social determinants of debt problems in a Nordic welfare state: A Finnish register-based study. *Journal of consumer policy*, 38(3), 229–246.
- Ošťádalová, Š. (2017). *Systémy a formy oddlužení v Evropě. Srovnávací analýza.*
- PAQ research. (2019). *Analýza vybraných rozměrů sociálního znevýhodnění v ČR.*
- PAQ research. (2020). *Nerovnosti ve vzdělávání jako zdroj neefektivity - souhrnná analýza pro Nadaci České spořitelny.*
- PAQ Research. (2021). *Optimalizace výpočtu nezabavitelné částky při exekuci ze mzdy.*
- PAQ Research. (2022). *Institut řešení předlužení.*
- SPOT. (2020). *Co je nutné změnit v systému exekucí?*
- SPOT. (2021). *Proč je u nás 5 milionů exekucí? 20 let historie dluhových pastí.*
- Statista. (2020). *Total household debt as share of GDP of selected European countries in 2020.* <https://www.statista.com/statistics/738659/household-debt-gdp-europe/>

4.Matice všech doporučených intervencí

Kapitola	Intervence	Cílová skupina	Cíl	Effekt intervence	Efektivita
Děti – Kapitál domácnosti, nerovnosti a vliv na děti	Sledování a prevence předčasných odchodů ze vzdělávání (stipendia pro návrat do vzdělávání)	Děti, které opustily předčasně vzdělávání	Návraty do vzdělávání žáků, kteří vzdělávací systém opustili.	Dlouhodobá	Efektivita záleží na konkrétním typu intervence. Cílem může být návrat do vzdělávání nebo zlepšení profesní kvalifikace. Efektivita u programů „druhé šance“ či profesního vzdělávání může být až 50 % (tj. polovina dokončí stanovený program). Projekty tohoto typu v ČR proběhly (viz výše), ale neprobíhají systematicky.
Děti – Kapitál domácnosti, nerovnosti a vliv na děti	Snížování míry absencí u dětí v ohrožených lokalitách	Děti s vysokou mírou absencí	Snížení míry absencí např. formou podpory učitelů, škol či podporou znevýhodněných žáků. Existují 3 oblasti intervencí: (i) mentoring a zvýšení vazby ke škole, (ii) přesný monitoring absencí ve spojení s učiteli, (iii) finanční pomoc (cestovné apod.)	Dlouhodobá	Záleží na konkrétním kontextu. Efekty lze předpokládat pouze v případě řešení formou case managementu (spolupráce škola & NNO & rodina). Prevence a mentoring mají efekty. Např. konkrétní intervence může snížit absenci o 1-5 %.
Děti – Kapitál domácnosti, nerovnosti a vliv na děti	Propojení škol a rodin formou sociální práce (multidisciplinární týmy)	Děti v ohrožených sociálních skupinách	Řešení školních, výchovných a dalších problémů žáků ve spolupráci s dalšími subjekty (rodina, OSPOD, SPC, PPP, lékaři NGO). Jde o formu case managementu, kde se předpokládá výrazný krátkodobý a zejména dlouhodobý efekt.	Krátko a střednědobá	V současné době neznámá. Pilotní projekt iKAP II probíhá v současné době (viz výše).
Děti – Vzdělávání	Vznik národního měření finanční gramotnosti	Děti a mladiství	Testování finanční gramotnosti dětí a mladistvých sice probíhá, ale žádné není pravidelné a uznané natolik, aby bylo základem pro aspirace programů finančního vzdělávání a jejich benchmarking.	Krátko a dlouhodobá	V případě metodologicky kvalitního testování středně až vysoká efektivita díky vlivu na zkvalitnění a evaluaci programů finančního vzdělávání.
Děti – Vzdělávání	Dopadová evaluace nejrozšířenějších kurzů finanční gramotnosti v českém kontextu	Programy finančního vzdělávání	Získat jasná data nejlépe metodou RCT pro budoucí podporu funkčních programů	Krátko a dlouhodobá	Efektivita dopadových evaluací sama o sobě zhodnotí efektivitu programů finančního vzdělávání.
Děti – Vzdělávání	Změření rozsahů a způsobů, jakými se školy věnují finančnímu vzdělávání	Školy	Zjistit na reprezentativním vzorku škol, zda a jak se věnují finančnímu vzdělávání, kde spatřují bariéry a co by potřebovaly pro lepší finanční vzdělávání.	Krátko a střednědobá	Střední
Děti – Vzdělávání	Příprava materiálů a školení učitelů v oblastech, kde děti neprospívají	Školy a učitelé	Zlepšit výcvik učitelů v tématech, která šetření finanční gramotnosti označují za kritické	Krátkodobá	Střední až vysoká
Děti – Vzdělávání	Zaměřit intervence matematické, čtenářské a finančního gramotnosti na oblasti s vysokou deprivací	Děti v ohrožených sociálních skupinách	Součástí přerušení reprodukce chudoby je také zvýšení kompetencí a finanční gramotnosti u dětí a mladistvých v oblastech s chudobou, zadlužeností nebo jinými projevy znevýhodnění.	Středně a dlouhodobá	Vysoká

Děti – Vzdělávání	Aktualizovat Standardu finanční gramotnosti o otázky online prostředí a online her	Děti a mladiství	Zvýšit povědomí dětí a mladistvých o rizicích spojených s internetovým prostředím a především online hrami, které obsahují a motivují k finančním rozhodnutím s reálnými penězi. Ideálně také změřit utrácení peněz nezletilými v online hrách.	Krátkodobá	Není k dispozici
Děti – Vzdělávání	Podpora rodičů při finančním vzdělávání dětí	Rodiče	Zvýšit kompetenci rodičů, aby věděli odkud čerpat informace	Krátko a dlouhodobá	Střední
Děti – Psychologické faktory a well-being	Programy rané péče pro znevýhodněné děti	Děti v předškolním věku, nejvyšší dopad na znevýhodněné	Zlepšit rozvoj kognitivních a socioemočních dovedností	Dlouhodobá	Významný
Děti – Psychologické faktory a well-being	Intervence na Growth mindset a vytrvalost	Děti v základním až vysokém vzdělávání	Vštípit myšlenky, že schopnosti nejsou vrozené, a tak zvýšit úsilí a motivaci	Krátkodobá	Liší se podle typu studie. Replikovaný je minimálně malý, ale zato s velmi nízkými náklady (nákladově efektivní)
Děti – Psychologické faktory a well-being	Intervence na sebekontrolu a vnímání budoucnosti	Děti v předškolním a základním vzdělávání	Naučit děti vnímat budoucnost a důsledky rozhodnutí	Krátko a střednědobá	Poměrně nové téma, nutnost dalšího ověřování.
Děti – Prevence finanční zranitelnosti v rané dospělosti	Podpora zodpovědného finančního plánování mladých lidí např. podporou spoření, automatickým vytváření spořicíh produktů, automatizované spoření	Mladí lidé do 30 let	Zvýšit finanční odolnost a rezervy mladých lidí	Dlouhodobá	Existují programy jako např. „Help to save“ z UK. Jde o bonus ke spoření. Efekt pro mladé lidi ještě nebyl zkoumán, ale rámcově jde o efektivní programy.
Děti – Prevence finanční zranitelnosti v rané dospělosti	Vzdělávací programy zvyšující „energetickou“ gramotnost mladých lidí (zaměřeno na první bydlení, nízkopříjmové domácnosti, rodiny s dětmi).	Mladí lidé do 30 let	Zlepšit finanční gramotnost a hospodaření mladých lidí	Střednědobá	Není k dispozici
Děti – Prevence finanční zranitelnosti v rané dospělosti	Podpora finančního vzdělávání a dluhového poradenství ze strany zaměstnavatelů	Mladí lidé pod 30 let	Zlepšit finanční gramotnost a rozhodování mladých lidí	Střednědobá	Není k dispozici
Dospělí – Chudoba a inflace: Jak reaguje daňový a dávkový systém	Snížení daňové zátěže nízkopříjmových a částečným úvazkům	Lidé s nízkým příjmem, mladí lidé, rodiče	Snížení pracujících chudoby	Krátkodobá	Střední
Dospělí – Chudoba a inflace: Jak reaguje daňový a dávkový systém	Analytická podpora v oblasti reformy daňového a dávkového systému	Stát	Snížení pracujících chudoby	Střednědobá	Střední

Dospělí – Chudoba a inflace: Jak reaguje daňový a dávkový systém	Reforma dávkového systému – valorizační mechanismy a posílení středně adresných dávek	Lidé s nízkým příjmem, mladí lidé, rodiče	Snížení propadů do chudoby	Střednědobá	Vysoká
Dospělí – Chudoba a inflace: Jak reaguje daňový a dávkový systém	Financování forem pomoci s vysokým pákovým efektem – Mimořádná okmážitá pomoc, Garantované nájemní bydlení	Samoživitelky, chudší mladí lidé	Udržení v komerčním nájemním bydlení	Krátkodobá	Střední
Dospělí – Chudoba a inflace: Jak reaguje daňový a dávkový systém	Podpora informovanosti a gramotnosti v oblasti snižování spotřeby, chytrých elektroměrů apod.	Mladí lidé, lidé s energetickou náročností bytů	Snížení zátěže cenami energií	Střednědobá	Nízká až střední
Dospělí – Chudoba a inflace: Jak reaguje daňový a dávkový systém	Zvýhodnění půjčky na snížení energetické náročnosti domů (např. zvýhodnění v rámci hypoték)	Mladí lidé, lidé s energetickou náročností bytů	Snížení dlouhodobé zátěže energiemi	Střednědobá	Nízká až střední
Dospělí – Chudoba a inflace: Jak reaguje daňový a dávkový systém	Informování o využitelných dávkách a formách pomoci				
Dospělí – Znalost pomoci	Integrovaná kalkulačka dávek v bankovníctví	Klienti s nízkým příjmem. Zároveň spíše mladší populace pracující s EB.	Zvýšit uptake státní sociální pomoci	Dlouhodobá (dlouhodobé zvýšení také-upu dávek)	Potenciál projít si kalkulačku má 35 % uživatelů EB (užívají EB aktivně).
Dospělí – Znalost pomoci	Zvyšování povědomí o nevyužívání dávek	Všichni	Zvýšit znalost a povědomí o problému	Spíše krátkodobá (mů e v daný moment zvýšit informovanost)	Neexistují data.
Dospělí – Znalost pomoci	Integrace dat na úrovni státní správy	Rizikové skupiny	Zvýšit uptake státní sociální pomoci	Dlouhodobá efekt (umožňuje dlouhodobě lépe cílit na ohrožené skupiny)	Neexistují data.
Dospělí – Znalost pomoci	Zvyšování znalosti o tom, jak žádat o sociální podporu	Rizikové skupiny	Zvýšit uptake státní sociální pomoci	Střednědobá (záleží na typu intervence)	Neexistují data.

Dospělí – Znalost pomoci	„Nudges“ ve formě zjednodušení a personalizace komunikace	Rizikové skupiny	Zvýšit uptake státní sociální pomoci	Střednědobá. „Nudges“ totiž mohou vést k dlouhodobě změně chování	V případě sociálních dávek spíše omezená. Zvýšení také-upu do 10 %.
Dospělí – Znalost pomoci	Milostivé léto (oddlužení po zaplacení jistiny a poplatku exekutorovi)	Všichni	Snížit zadlužení české populace	Dlouhodobý. Umožňuje celkové oddlužení.	Omezený. Šance na oddlužení využil jen malý podíl klientů (odhad pod 5 %).
Dospělí – Vzdělávání	Vzdělávání dospělých v oblasti spoření a plánování	Dospělí, lidé ohrožení chudobou	Zlepšit finanční rozhodování	Krátko až střednědobá	Střední
Dospělí – Vzdělávání	Finanční vzdělávání dospělých (včetně právní a energetické gramotnosti)	Dospělí	Zvýšení finanční, právní a energetické gramotnosti	Krátkodobá	Střední
Dospělí – Vzdělávání	Výzkum faktorů finančního vzdělávání na ohrožené skupiny	Ohrožené skupiny (nezaměstnaní, pobírající sociální dávky, senioři)	Zjišťování klíčových prvků efektivity (např. forma výuky, obsah)	Středně až dlouhodobá	nejsou data
Dospělí – Vzdělávání	Informování o finančních produktech a přínosech zodpovědného finančního chování	Zákazníci banky	Zabudování informačních modulů do stávajících produktů (např. internetové bankovníctví)	Krátkodobá	Malý až střední
Dospělí – Sociální kapitál a nerovnosti	Propojování finančního vzdělávání (včetně dluhového poradenství) s potenciálními zaměstnavateli	Rizikové skupiny	Změnit finanční chování i postavení na trhu práce	Střednědobá (zlepšení pozice na trhu práce)	Efektivita v současné době neznáma.
Dospělí – Sociální kapitál a nerovnosti	Dluhové poradenství, které nejen poskytuje informace, ale pomáhá/asistuje u konkrétních kroků a úkonů	Zadlužení, ohrožení chudobou	Zlepšit informovanost a pomoci zadluženým v řešení problémů	Krátkodobá (zlepšení okamžité situace v exekuci či zadlužení)	V současné době neexistují data. Nicméně neznalost a nízká finanční gramotnost je klíčový faktor ovlivňující zadlužení. Lze předpokládat vysokou efektivitu.
Dospělí – Sociální kapitál a nerovnosti	Kombinování zvyšování lidského kapitálu (finanční gramotnosti) o prvky sociálního kapitálu (zapojení příbuzných, mentorů apod.)	Rizikové skupiny	Zvýšit efektivitu intervencí zaměřených na zvyšování finanční gramotnosti	Střednědobá (zlepšení finančních rozhodnutí, chování v oblasti financí)	Efektivita není v současné době známa. Odhad dle zahraničních studií = efektivita o 20 % vyšší v porovnání s případy kdy není mobilizován sociální kapitál.

Dospělí – Sociální kapitál a nerovnosti	Kurzy/vzdělávání/podpora a začínajícím podnikatelům (SM) z sociálně ohrožených lokalit/regionů. Vytvářet platformy pro sdílení informací a zkušeností	Začínající podnikatelé v ohrožených lokalitách	Podpora podnikání (ohrožených skupin či v ohrožených lokalitách)	Dlouhodobá (podpora podnikání prostřednictvím sdílení informací, zkušeností apod.)	Efektivita není v současné době známa.
Dospělí – Sociální kapitál a nerovnosti	Podpora uchování bytových forem bydlení a omezení stěhování	Rodiny s dětmi	Omezení rozpadu sociálního kapitálu častým stahováním a pobytem v nebytových formách bydlení. Podpora lokální komunity formou bytového poradenství (týkající se např. nájemních kaud apod.)	Dlouhodobá	Souvislost se sociálním kapitálem rodičů a úspěšností dětí ve vzdělávání ukazují výzkumy. Efekt konkrétních intervencí nutno evaluaovat.
Dospělí – Sociální kapitál a nerovnosti	Podpora komunitního života a sdružování	Rodiny s dětmi	Posílení účasti rodin z nižších vrstev v aktivitách, kde se setkávají se střední třídou (sport, církve, hudba, skaut, sousedské spolky, atd.)	Dlouhodobá	Souvislost se sociálním kapitálem rodičů a úspěšností dětí ve vzdělávání ukazují výzkumy. Efekt konkrétních intervencí nutno evaluaovat.
Dospělí – Sociální kapitál a nerovnosti	Analýza efektivit dluhového poradenství	NNO poskytující dluhové poradenství	Zjistit, jak nejlépe nastavit dluhové poradenství. Analýza jaké charakteristiky/prvky dluhového poradenství zvyšují jeho efektivitu.	Dlouhodobá	Nejsou data.
Dospělí – Psychologické faktory a well-being	Podpora spoření a budgetingu v IB	Zákazníci banky	Zlepšit osobní finance nabídnutím nástrojů pro měsíční spoření a vytváření osobních cílů	Střednědobá	Nejsou data
Dospělí – Psychologické faktory a well-being	Důraz na dlouhodobé plánování (včetně automatizace rozhodnutí a vyřazení impulzivních krátkodobých sentimentů)	Zákazníci banky	Zvýšit dodržování cílů (typicky spoření) skrze minimalizaci rozhodnutí náchylných k upřednostnění krátkodobých cílů. Důraz na dlouhodobé plánování.	Střednědobá	Nejsou data
Dospělí – Psychologické faktory a well-being	Nastavení výchozích možností a dobré informování o volbách v IB	Zákazníci banky	Zvýšit počet klientů, kteří volí dobrou úvodní rozhodnutí např. při sjednání úvěru, spoření nebo investování.	Střednědobá	Nejsou data
Dospělí – Institucionální problémy v oblasti zadlužení	Zlepšení dluhového poradenství a vzdělávání v oblasti právní gramotnosti (zejména na školách)	Mladí lidé	Prevence exekucí a zadlužení. Propojení s dalšími programy Nadace ČS na školách.	Dlouhodobá	Vysoká, pokud dochází ke vzdělávání ve správné formě (viz. kap. O finančním vzdělávání). Efektivita stoupá s klesajícím věkem (nejvyšší u dětí a v rámci výuky).
Dospělí – Institucionální problémy v oblasti zadlužení	Podpora NNO zaměřující se na bezplatné právní poradenství lidem ohrožených exekucemi.	Skupiny zasažené exekucemi	Zvýšit pokrytí bezplatného právního poradenství v nejvíce ohrožených regionech	Dlouhodobá	Neznámá. Neexistují data o efektivitě dluhového poradenství.
Dospělí – Institucionální problémy v oblasti zadlužení	Oddlužení formou akcí jako např. Milostivé léto a informování o něm	Skupiny zasažené exekucemi	Plošné oddlužení	Krátko až střednědobá	Efektivita Milostivého léta byla 3-5 % (podíl v exekuci který využil této akce) – jde o první odhady které budou upřesněny.

Dospělí – Institucionální problémy v oblasti zadlužení	Zlepšení možnosti zaměstnávat lidi v exekuci ze strany zaměstnavatelů	Skupiny zasažené exekucemi	Zvýšit legální zaměstnanost lidí v exekucích	Střednědobá	Kromě efektů na lidi v exekuce také omezení nelegální práce (úniky až 120 miliard ročně)
--	---	----------------------------	--	-------------	--